

**МІНІСТЕРСТВО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ, ТОРГІВЛІ
ТА СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ**

**УКРАЇНСЬКИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
ПРОДУКТИВНОСТІ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ**

**СІЛЬСЬКІ ТЕРИТОРІЇ
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ
СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**

Київ – 2020

УДК [314/316:332:338] (477)

Автори: І. М. Демчак, В. О. Завалевська, В. М. Івченко, В. О. Мариненко, О. М. Могильний, О. С. Філоненко

Рецензенти: *Буряк Р. І.*, доктор економічних наук, професор, Національний університет біоресурсів і природокористування України;

Спаський Г. В. головний науковий співробітник, доктор економічних наук, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки».

Друкується за рішенням вченої ради НДІ «Украгропромпродуктивність» (протокол №2 від 20 грудня 2019 р.).

Сільські території: соціально-економічного стан та перспективи розвитку / [І. М. Демчак, В. О. Завалевська, В. М. Івченко, В. О. Мариненко, О. М. Могильний, О. С. Філоненко]. Київ : НДІ «Украгропромпродуктивність», 2020. 194 с.

Науково-аналітичне видання підготовлено за результатами досліджень, метою яких стало розкриття нинішнього соціально-економічного стану сільських територій. Висвітлено зміни поселенської мережі, динаміку чисельності населення, демографічну ситуацію, трудовий потенціал, рівень економічної активності населення, зайнятості та безробіття. Надано характеристику домогосподарств у сільській місцевості за ключовими показниками. Проаналізовано сільський житловий фонд та забезпеченість населення житлово-комунальними, інформаційними й іншими послугами. Матеріали в основному представлено в динаміці за 1990–2018 рр., по регіонах та в порівнянні сільських поселень з міськими.

Рекомендовано для керівників і спеціалістів територіальних та місцевих органів управління, органів місцевого самоврядування, лідерів самоврядних професійних об'єднань і асоціацій сільськогосподарських товаровиробників усіх типів власності і форм господарювання, профспілок аграрної сфери, науково-педагогічних працівників, аспірантів та студентів аграрних навчальних закладів III – IV рівнів акредитації.

УДК [314/316:332:338] (477)

Без права перевидання. Відтворення або використання матеріалу, що міститься в аналітичному дослідженні, для освітніх або некомерційних цілей вирішується без отримання попередньої письмової згоди власників авторського права за умови посилання на його повну бібліографічну назву згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006. Відтворення або використання даної публікації для перепродажу, інших комерційних цілей або угод (договорів) на виконання науково-дослідних робіт забороняється без отримання попередньої письмової згоди власників авторського права. Ці умови відносяться і до видань попередніх років. Заявку на отримання такого дозволу слід направляти науково-організаційному відділу НДІ «Украгропромпродуктивність» за адресою: 03035, м. Київ, пл. Солом'янська, 2 або електронною поштою uapp_god@ukr.net; 207865@ukr.net.

© І. М. Демчак, В.О. Завалевська,
О.М. Могильний та ін., 2020

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	5
РОЗДІЛ 1. АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ УСТРІЙ УКРАЇНИ ТА СІЛЬСЬКІ ТЕРИТОРІЇ.....	17
Висновки до розділу 1.....	29
Інформаційні додатки	31
РОЗДІЛ 2. ЧИСЕЛЬНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ.....	34
Висновки до розділу 2.....	43
Інформаційні додатки	44
РОЗДІЛ 3. ЗАЙНЯТІСТЬ ТА БЕЗРОБІТТЯ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ....	58
3.1. Економічна активність населення.....	60
3.2. Зайнятість населення сільських територій.....	66
3.3. Інституціональні особливості сільського ринку праці.....	70
3.4. Сільське безробіття	76
3.5. Молодіжний сегмент ринку праці сільської місцевості.....	83
3.6. Із безробітних у підприємці.....	87
Висновки до розділу 3.....	89
Інформаційні додатки	92
РОЗДІЛ 4. СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ВІДНОСИНИ В АГРАНОМУ СЕКТОРІ.....	102
4.1. Стан оплати праці в сільському господарстві.....	104
4.2. Чисельність працюючих, попит та пропозиція робочої сили в сільському господарстві	108
4.3. Частка оплати праці в структурі витрат на виробництво продукції сільського господарства.....	114
Висновки до розділу 4.....	122
Інформаційні додатки	124
РОЗДІЛ 5. ХАРАКТЕРИСТИКА ДОМОГОСПОДАРСТВ ТА ЖИТЛОВОГО ФОНДУ У СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ.....	137
5.1. Характеристика домогосподарств у сільській місцевості.....	139

5.2. Житлове забезпечення домогосподарств.....	141
5.3. Благоустрій сільських домогосподарств.....	146
5.4. Витрати і доходи домогосподарств.....	151
Висновки до розділу 5.....	158
Інформаційні додатки	160
ПІСЛЯМОВА.....	181
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	190

ПЕРЕДМОВА

Визначення сільських територій. Сільські території як соціально-просторовий об'єкт у контексті державної регіональної політики завжди перебували в центрі уваги вітчизняних і зарубіжних вчених, уповноважених державних органів та міжнародних організацій. Проте, як показала практика, кількість прийнятих нормативно-правових актів і наукових публікацій мало впливають на їх реальний стан, зумовлений як недосконалістю політики і обмеженістю ресурсів, так і об'єктивними закономірностями в економічній, соціальній, демографічній, міграційній та інших сферах. За усталеною традицією в наукових дослідженнях, «сільські території» вчені різних спеціальностей (економіка, географія, соціологія, державне управління, демографія та інші) визначають порізно. Тут же зосереджено увагу буде на їх сутності, критеріях, функціях та моделях розвитку в сенсі економічної категорії.

Суто галузевий (галузево-територіальний) підхід у визначеннях притаманний А. П. Лісовому, оскільки під категорією «сільські території» учений розуміє стратегічно важливу складову національної економіки, що включає обжиту місцевість з певними умовами та ресурсами, сільським населенням і основними фондами [1, с. 36].

При цьому М. Й. Малік вважає сільські територіями об'єктом державно-управлінських відносин, або історично сформовану систему, яка поєднує адміністративно-територіальну та територіальну приналежність, «що характеризується певним способом життя, відмінним від міського» [2, с. 53].

Різноаспектними ознаками наділяє сільські території академік В. В. Юрчишин через те, що вважає сільську територію як «складну і багатофункціональну природну, соціально-економічну і виробничо-господарську структуру, яка характеризується сукупністю властивих кожній з них особливостей» [3, с. 3–10]. Змістовно близька до наведеної і дефініція щодо сільської території, але з акцентом на людський фактор розвитку, також позиція О. І. Павлова. На його думку, це «гетерогенне та поліфункціональне утворення

з населенням як системоутворювальним елементом». Звідси, до їх складу відносяться природні, соціальні, виробничо-господарські та інші елементи. У просторовому значенні вченим виділяються сільські території як загальнодержавна система, що, у свою чергу, поділяється на регіональний, локальний та низовий рівні [4].

На нашу думку, І. В. Прокопа у своєму визначенні сутності цієї категорії, так же як і О. І. Павлов, ніби поєднує просторове-ресурсне бачення з філософією людиноцентризму, адже наголошується, що сільська територія це не лише простір, а також розташовані на ній економічні й природні ресурси і, насамперед, населення з поселенською мережею. У його трактуванні йдеться про територію, розташовану поза адміністративними межами міст «з її природними і антропогенними ландшафтами та сільськими поселеннями» [5, с. 51].

Найчіткіше дотримується основ сучасної концепції збалансованого (стійкого) функціонування сільських територій Л. О. Мармуль, відзначаючи виробничо-економічний, трудовий, соціальний та еколого-ресурсний потенціал «політика розвитку яких повинна будуватися, спираючись на дотримання норм і вимог сталого розвитку» [6, с. 82].

Узагальнюючи термінологію вчених щодо поняття «сільські території» А. П. Сава намагається «примирити» різні уможлядні конструкції і дає інтегровано компромісне визначення, що має все ж таки просторову спрямованість. На його думку, це «складна, динамічна, комплексна природно-ресурсна, адміністративно територіальна, соціально-демографічна, економіко-галузева система із наявною на ній сукупністю ресурсів, населенням, виробничих структур, що здатна розвиватися і як наукова категорія володіє притаманними їй ознаками, функціями і взаємозв'язками» [7, с. 19].

Аналіз наведених формулювань інших вчених стосовно поняття «сільські території» дає підстави для висновку, що для більшості дослідників пріоритет в їх розвитку надається галузевому (галузево-територіальному) підходу. Це до певної міри успадковані погляди від збанкрутілої

адміністративно-командної системи управління з централізовано-плановим розподілом продукту, створеного первинною ланкою економіки (аграрними, переробними, сервісними та іншими підприємствами), коли панував споживацький, суто галузевий підхід до всіх ресурсів сільської місцевості, у тому числі й людських. При цьому селянину, територіальній громаді, сільському соціуму відводилася роль виконавця різноманітних вказівок «згори», а життєзабезпечуюча соціальна сфера села, функцією якої за самим визначенням виступає формування і розвиток людського капіталу, традиційно фінансувалася за так званим залишковим принципом.

Підприємства, що функціонували в сільській території, створювали робочі місця, поблизу них будувалося житло, лікарні, школи, клуби, інші об'єкти соціально-побутової та інженерної інфраструктури. Тобто вони по суті ставали селоутворювальними й селозберігаючими центрами. Під час реорганізації колективних сільськогосподарських підприємств у 2000-ті роки ці так звані непрофільні активи (за визначенням іноземних радників) було передано на баланс сільських (селищних) рад без відповідного фінансового забезпечення [8]. Нині за три десятиліття суспільство усвідомило, що реформувавши колгоспи (радгоспи), держава частково зруйнувала соціальну інфраструктуру і самі села. У результаті сільська поселенська мережа, як і сільські території, стали занепадати з усіма соціально-економічними, демографічними і міграційними наслідками. У пореформений період сільські території частково набувши адміністративної суб'єктності втратили самодостатність для розвитку. Вони стали інституційно неспроможними для функціонування в нових умовах із використання власних людських, економічних, природних, логістичних та інших ресурсів.

Архаїчний, або вузькогалузевий підхід закладено і в регуляторних актах пореформеного періоду. Для прикладу, у розпорядженні Кабінету Міністрів України від 3 лютого 2010 року № 121-р «Про схвалення Концепції Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року» розвиток сільських територій, розв'язання економічних, соціальних та

екологічних проблем визначено «як стратегічну мету державної аграрної політики», для досягнення якої необхідно затвердити перелік завдань на державному та місцевому рівні. Тобто і далі на державному рівні вважають, що проблеми розвитку сільських територій – це сфера повноважень «аграрної політики». На практиці це означає, що переважно сільськогосподарські підприємства відповідальні за утримання й розвиток соціальних об'єктів сільської місцевості.

У нинішній період, який позначений реформою децентралізації, маємо принципово іншу ситуацію й вузькогалузевий підхід до розвитку сільських територій вже не відповідає нинішньому соціально-економічному ладу в країні та реальному стану відносин між об'єднаними територіальними громадами (ОТГ), районами, регіонами (областями) і державою. Сільські території нас цікавлять також і як об'єкт державно-регуляторних відносин, тож розглянемо термінологічне визначення цієї категорії у законодавчих та інших нормативно-правових актах.

У Законі України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» від 17 червня 2004 року № 1807, рішеннях Кабінету Міністрів України: від 11 жовтня 1991 року №253 «Про переселення сімей у сільську місцевість та організований набір робітників»; «Про державну цільову програму розвитку українського села на період до 2015 року» від 19 вересня 2007 р. № 1158-р; «Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку аграрного сектора економіки на період до 2022 року» від 30 грудня 2015 р. № 1437-р. та інших документах йдеться про «сільську місцевість». У цих актах, «сільська місцевість – це «території, що знаходяться за межами міст і є переважно зонами сільськогосподарського виробництва та сільської забудови», «адміністративна територія, за винятком території міст та селищ міського типу».

А втім, «сільська місцевість» за самим визначенням не є синонімом «сільської території». Поділяємо думку фахівців, що термін «сільська місцевість», як правило, використовується стосовно конкретного хутора, села, селища, сільської громади, сільського соціуму тощо. У філософській

інтерпретації «сільська територія» і «сільська місцевість» співвідносяться між собою як ціле і часткове. В адміністративно-територіальній ієрархії на певній сільській території (сільський район, ОТГ) у визначених межах розташовані конкретні об'єкти сільської місцевості (підприємства, школи, лікарні тощо).

До певної міри це знайшло підтвердження в уже згаданому розпорядженні Кабінету Міністрів України від 3 лютого 2010 року № 121-р. Цим документом, серед шляхів розв'язання проблем сільських територій, зокрема, передбачається: впровадження європейських соціальних стандартів і нормативів для проживання людей; збільшення розміру заробітної плати до середнього рівня в інших галузях економіки, купівельної спроможності та доходів сільського населення; залучення членів особистих селянських господарств (ОСГ) до системи загальнообов'язкового державного соціального та пенсійного страхування; розвиток об'єктів соціальної інфраструктури; сприяння створенню комунальних підприємств для побутового обслуговування сільського населення та благоустрою сільських населених пунктів; підвищення якості освітніх послуг відповідно до державних стандартів початкової, базової і повної середньої освіти; надання державної підтримки сільськогосподарським дорадчим службам; розвиток фізичної культури і спорту; відновлення та охорони об'єктів історичної, природної та культурної спадщини; розвиток сільського аграрного туризму, народних промислів, підприємництва тощо; проведення моніторингу заходів із сталого розвитку сільських територій.

На нашу думку, нині проблематика розвитку сільських територій лише набирає стратегічної ваги не лише в Україні, а й на міжнародному рівні. У документах Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР), сільські території охоплюють людей, інші ресурси суспільного ландшафту і маленьких населених пунктів за межами безпосередньої сфери економічної активності великих міських центрів [9, с. 34]. Термін «сільська територія» поширено в нормативно-правових актах ЄС. У Європейській Хартії для сільських територій зазначається, що сільська територія ніби включає в себе безпосередньо сільську місцевість, з невеликими містами й селами, «де основна

частина площі використовується для сільського і лісового господарства, аквакультури та риболовства; економічної і культурної діяльності жителів країни (ремесла, промисловість, послуги тощо); рекреації та зон відпочинку (природні заповідники); для інших цілей, зокрема для житлового будівництва» [10]. Тобто європейський підхід до ідентифікації сільських територій, їх об'єктному складу та умов розвитку, охоплює не лише аграрні галузі й альтернативні їм види економічної діяльності, а також надає особливого значення людському, соціальному, природному й культурному потенціалу.

Отже, за наведеними визначеннями, сільські території мають певні системо утворювальні чинники, за якими їх відрізняють від міських, звідси у різноманітних дослідженнях з питань збалансованого (стійкого) сільського розвитку їх позиціонують за певними критеріями.

Критерії сільських територій. Посилаючись на складність розкриття сутності категорії «сільська територія» в одному універсальному визначенні, Т. В. Гоголь пропонує широкий спектр критеріїв для її визначення. Це, на її думку, урбанізована структура, що має свої архітектурні, соціальні, економічні особливості та розміри (площа, кількість жителів, щільність населення, співвідношення забудованих площ тощо). Відзначаються також такі її атрибути, як територіальні органи управління та органи місцевого самоврядування [11, с. 37].

Науковці регіонального філіалу Національного інституту регіональних досліджень (м. Львів) запропонували наступні критерії «сільських територій»:

а) просторово-географічний – наявність природних ландшафтів, на яких розташовані сільські поселення з невисокою інтенсивністю антропогенного впливу на довкілля, нижчою щільністю забудови та меншою густотою населення;

б) адміністративно-територіальний – самостійні одиниці в системі регіонального управління;

в) ресурсно-галузевий – просторово-ресурсна база для сільського, лісового і рибного господарства, низький рівень диференціації видів

економічної діяльності, моноструктурна зайнятість населення, низька мобільність робочої сили тощо;

г) полікритеріальний підхід – визначає їх як багатофункціональну систему з особливими відносинами у сфері природокористування, екології, виробничо-господарської діяльності й соціально-економічного розвитку[12, с. 19–21].

На нашу думку, це основні (базові) критерії віднесення територій України до сільської. Мета проведення дослідження і поставлені задачі для її вирішення зумовлюють розширення і деталізацію соціогуманітарною складовою. В першу чергу йдеться про структуру населення; демографічні особливості сільської місцевості; інтенсивність трудової міграції (у тому числі маятникової); соціально-трудова відносинами та загальнообов'язкове державне соціальне страхування; джерела утримання об'єктів соціальної й інженерної інфраструктури; якість освітніх, медичних, культурних, побутових послуг порівняно з містами; сільський уклад життя; роль і функції органів місцевого самоврядування тощо. Ці та інші відмінності сільських територій з використанням статистичних даних буде висвітлено у відповідних розділах цього видання.

Досліджуючи сутність сільських територій не можна залишити поза увагою їх функції як соціально-просторового утворення, адже саме через їх виконання проявляються ті чи інші пріоритети державної регіональної політики, а саме – домінування технократичних важелів забезпечення економічної динаміки (вужькогалузева спрямованість), чи збалансований (стійкий) сільський розвиток з дотримання концепції людиноцентризму.

Загальновизнано, що збалансований (стійкий) розвиток сільських територій передбачає рівноцінний трьохвекторний напрям узгоджених дій місцевих, регіональних та загальнодержавних органів влади – соціальний, природний і економічний, забезпечений відповідними ресурсами та скоординований у часі й просторі. Розкриємо в першому наближенні кожен із них.

Соціальна підсистема передбачає створення комфортних житлово-побутових умов проживання, праці і відпочинку людей; розширене відтворення сільського населення; сучасні медичні, освітні, інформаційно-консультативні, дорадчі, культурні та інші послуги; збереження історико-культурної спадщини, примноження народних традицій; усебічний розвиток людини, розкриття її духовного потенціалу; розширення сфери соціального капіталу на селі; запровадження усіх видів загальнообов'язкового державного соціального і пенсійного страхування для членів ОСГ, сімейних фермерських господарств, фізичних осіб-підприємців та інших неформально зайнятих категорій населення.

Природна підсистема включає дружні до природи технології виробництва сільськогосподарської продукції; екологоощадне використання земельних, водних, лісових, інших обмежених, унікальних і невідновлюваних ресурсів та аграрних ландшафтів; підтримання біологічного різноманіття; розкриття рекреаційного потенціалу, розвиток зеленого і сільськогосподарського туризму та інше.

Економічна підсистема має забезпечувати: підтримання наявних і створення нових робочих місць з гідними умовами й оплатою праці; зростання добробуту домогосподарств та соціально прийнятне розшарування людей за майном і доходами; раціональне ведення сільського, лісового, водного і рибного господарства; розвиток органічного виробництва; поєднання переваг малого, середнього і великого аграрного підприємництва та їх кооперація й інтеграція у ланцюгах створення доданої вартості; доступ до ринків виробничих ресурсів і ринків збуту кінцевої продукції для малих форм підприємства шляхом розвитку обслуговуючих кооперативів; становлення і розвиток сімейних ферм; диверсифікацію діяльності господарюючими суб'єктами, особливо шляхом виробництва нішевих продуктів; розвиток народних ремесел і промислів.

Типологізація (розпізнавальні риси) сільських територій. Нами наведено уніфіковані функції сільських територій, проте як соціально-

просторово-ресурсні утворення вони неоднакові. Тож маємо урахувати системоутворювальні особливості, які позиціонують їх унікальними формуваннями зі своїм винятковим потенціалом конкурентоспроможності та можливістю інклюзивного розвитку (англ. inclusion – включення, залученість). Учені ННЦ «Інститут аграрної економіки», згрупувавши за просторово-географічною ознакою і віддаленістю від ринків виділили такі типи сільських територій:

території із розвиненим сільським господарством і переробними галузями, рівновіддалені від міських постачальницько-збутових ринків. Виробничий чинник слугує основною для формування ресурсів, які спрямовуються на розвиток людського капіталу і соціальної сфери села;

території розміщені поблизу великих міст. Зазнають як позитивного впливу – завдяки ринкам збуту продукції, так і деструктивного через процес надмірної урбанізації, дефіциту робочої сили, незадовільних перспектив розвитку і кар'єрного зростання молоді, гірших комунально-побутових та інших умов життя, праці й відпочинку сільського і міського населення;

території, що знаходяться на значній відстані від центрів ділової активності. Тут, як правило, низький рівень підприємництва, на ринку праці спостерігається так звана монопсонія, коли на декілька сіл припадає всього одне фермерське господарство чи інше підприємство. Гостро дається взнаки соціально-економічна і демографічна криза, незворотного характеру набуває трудова еміграція й обезлюднення сіл тощо. Нерідко такі території перебувають у депресивному стані, або неухильно наближаються до нього;

території розташовані в рекреаційних зонах. Характеризуються сучасною соціальною інфраструктурою і розвиненими ринками праці, специфічних товарів (робіт і послуг) [13, с. 14]. Такі території мають значний потенціал для збалансованого (стійкого) розвитку і водночас вразливі від зміни уподобань споживачів їхніх послуг.

Звичайно, це далеко не вичерпний перелік можливих типів сільських територій, адже наявні перехідні форми від одного типу до іншого. На нашу

думку, до окремих типів можна віднести сільські території, на яких розвивається транскордонне співробітництво. Адже Україна має кордон із сімома державами, 19 із 27 адміністративно-територіальних одиниць є прикордонними. Транскордонне співробітництво здійснюється як на міждержавному рівні, так і на рівні територіальних громад, їхніх представницьких органів, місцевих органів виконавчої влади. Таке співробітництво сприяє соціальній та економічній конвергенції прикордонних регіонів та створенню нових можливостей для їх піднесення, в тому числі розвитку економічних, соціальних, науково-технічних, екологічних, культурних та інших відносин, обміну різнобічним досвідом.

П'ять єврорегіонів, які створено з державами – членами ЄС (Польща, Словаччина, Румунія, Угорщина) також можна віднести до окремих типів. З метою їх упорядкування урядовою постановою затверджено спеціальну Державну програму розвитку транскордонного співробітництва на 2016–2020 роки) [14].

Крім просторово-географічного критерію можливо за основу взяти групування, яке використовується для поселенської мережі Держстатом України: за рівнем природної динаміки чисельності сільського населення; за очікуваною тривалістю життя при народженні; за балансом міграційних процесів; за покриттям інформаційно-комунікаційними технологіями тощо.

Типізація сільських територій, залежно від характеру управлінських запитів державних і регіональних органів влади потребує окремих цільових досліджень наукових колективів, відповідного програмного забезпечення та значних фінансових ресурсів. Вагомий масив даних можна було б отримати за результатами Першого всеукраїнського загального сільськогосподарського перепису, в тому числі для розроблення на місцевому та регіональному рівнях заходів, спрямованих на соціально-економічний розвиток відповідних територій, який мав би пройти ще в 2014 році [15].

Моделі розвитку сільських територій. Як уже зазначалося, ключовим для збалансованого розвитку сільських територій має стати концепт

взаємопов'язаності, або єдності трьох сфер: соціальної, виробничої та екологічної. На нашу думку, вони мають стати ключовими елементами моделі розвитку будь-якої сільської території незалежно від приналежності до того чи іншого типу (різновиду).

На підставі здійсненого аналізу, Ю. О. Лупенко вважає, що в Україні можна ідентифікувати п'ять основних моделей розвитку сільських територій:

галузева (міжгалузева) – базується на ототожненні сільського розвитку із розвитком сільського господарства та аграрної сфери в цілому з урахуванням урізноманітнення видів економічної діяльності, в тому числі позааграрних;

перерозподільча – пов'язує сільський розвиток із подоланням відмінностей між «найвідсталішими сільськими регіонами та іншими секторами економіки»;

територіальна (кластерна) – передбачає формування економічно активних територіальних громад, або територій на основі інтеграції всіх її суб'єктів з метою збалансованого сільського розвитку;

селоцентриська та селозберігаюча – надає пріоритетного значення реалізації всього комплексу потреб та інтересів сільської громади, збереженню культури, традицій та інших «інституційних особливостей сільських територій»;

змішана – використовує окремі компоненти перелічених моделей, але перевага, як правило, надається галузевій (міжгалузевій) і територіальній [16, с. 15–16].

Доцільно зазначити, що всі наведені моделі розвитку сільських територій в Україні відносяться певною мірою до перехідних, оскільки триває реформа децентралізації повноважень державних органів влади, не завершено процес формування ОТГ, потребує змін адміністративно-територіальний устрій держави.

Мета цього дослідження полягає в об'єктивному висвітленні процесу соціально-економічного розвитку сільських територій, стану сільських домогосподарств і умов життя сільських мешканців за майже останні три

десятиліття ринкових трансформацій суспільно-політичної системи України та структурних реформ аграрної сфери.

Перший розділ розкриває складові адміністративно-територіального устрою держави, а також зміни її базової ланки за період реформи децентралізації повноважень і ресурсів державних органів влади й органів місцевого самоврядування.

Другий розділ містить аналітичну інформацію про динаміку чисельності населення, наведені показники, що всебічно характеризують демографічну ситуацію по регіонах та в порівнянні сільської місцевості з міською.

Третій розділ присвячено науково-методичним засадам особливостей зайнятості в галузі сільського господарства, показникам трудового потенціалу, економічній активності населення, кон'юнктурі сільського ринку праці, рівню зайнятості та безробіття на селі за віковими групами, статтю і місцем проживання.

Четвертий розділ характеризує соціально-трудові відносини в секторі аграрної економіки, структуру виробничих витрат господарюючих суб'єктів, рівень оплати праці, порівняно з іншими видами економічної діяльності, динаміку продуктивності праці та зміну чисельності штатних працівників підприємств аграрного сектору.

П'ятий розділ усебічно представляє сільські домогосподарства у порівнянні з міськими, їх соціально-економічні умови, стан житлового фонду сільської місцевості, рівень задоволеності комунально-побутовими умовами сільських мешканців та інше.

Інформаційною базою дослідження стали законодавчі та нормативно-правові акти, державні цільові програми розвитку сільських територій, статистично-аналітична інформація Державної служби статистики України, Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, Державної служби зайнятості, наукові публікації вітчизняних і зарубіжних учених та результати власних досліджень авторів.

РОЗДІЛ 1

АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ УСТРІЙ УКРАЇНИ ТА СІЛЬСЬКІ ТЕРИТОРІЇ

Адміністративно-територіальний устрій – це поділ країни на систему адміністративних одиниць, відповідно до якого утворюються місцеві органи влади й управління. Систему адміністративно-територіального устрою України складають: Автономна Республіка Крим, області, райони, міста, райони в містах, селища і села. Міста Київ та Севастополь мають спеціальний статус, який визначається законами України.

Публічне управління об'єднаних територіальних громад регулюють такі законодавчі акти: Конституція України, закони України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про добровільне об'єднання територіальних громад», «Про засади державної регіональної політики», «Про співробітництво територіальних громад», «Про регулювання містобудівної діяльності», «Про місцеві вибори», «Про внесення змін до деяких законів України щодо організації проведення перших виборів депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів», постанов Кабінету Міністрів України: «Про методичку формування спроможних територіальних громад», «Про концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні», «Про моніторинг соціально-економічного розвитку малих міст і селищ», «Про запровадження оцінки міжрегіональної та внутрішньорегіональної диференціації соціально-економічного розвитку».

Відповідно до Конституції України територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території, поєднання централізації й децентралізації у здійсненні державної влади, збалансованості та соціально-економічного розвитку регіонів, з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій.

Адміністративно-територіальний устрій сучасної України є результатом тривалого періоду формування, що розпочався ще за часів перебування українських земель у складі Російської та Австро-Угорської імперій і продовжився у складі Радянського Союзу. Принципи адміністративно-територіального поділу та його мета у державах вказаного типу кардинально відрізнялися від тих, що висуваються сучасною правовою та демократичною державою. Як наслідок, існуючий в Україні адміністративно-територіальний поділ не враховує принципів економічної доцільності та не забезпечує надання населенню максимально можливої кількості якісних послуг, що призводить до суттєвих соціально-економічних та територіальних диспропорцій.

Адміністративно-територіальний устрій України – це зумовлена географічними, історичними, економічними, соціальними, культурними та іншими чинниками внутрішня територіальна організація держави з розмежуванням її території на складові частини – адміністративно-територіальні одиниці з метою створення для всіх громадян України незалежно від місця їх проживання сприятливих умов для розвитку людського потенціалу, забезпечення доступності необхідного рівня надання населенню адміністративних, соціальних та інших послуг, функціонування раціональної системи управління соціально-економічними процесами, збалансованого розвитку усієї території держави.

Нині в Україні відбувається формування нової системи адміністративно-територіального устрою, яка розпочалася із створенням об'єднаних територіальних громад. У зв'язку з цим розвиток територій України потребує ефективного використання ресурсного потенціалу, яким необхідно управляти. На думку вітчизняних учених, поняття «управління» відображає процес створення цілеспрямованої взаємодії двох компонентів: суб'єкта та об'єкта управління.

Проблему реформування адміністративно-територіального устрою України розглядали вітчизняні вчені О. С. Власюк, В. С. Кравців, П. В. Жук, М. І. Долішній, Б. М. Данилишин, Я. В. Верменіч, В. І. Шабельніков,

М. С. Міхровська. Вивчаючи значний доробок вітчизняних науковців у сфері реформування адміністративно-територіального устрою України, слід відзначити, що окремо аналізується сучасний адміністративно-територіальний устрій без урахування історії його становлення, або розглядається проблематика історичного розвитку адміністративного поділу. Поза увагою дослідників залишаються характеристики основних етапів становлення адміністративно-територіального поділу України та вивчення їхнього впливу на сучасний стан та перспективи розвитку територіальної організації влади в Україні [17].

Кожен мешканець села чи міста має право на сучасну медицину й освіту, доступні та якісні адміністративні, комунальні, соціальні послуги, гарні дороги, чисті й освітлені вулиці. Але люди можуть впливати на якість цих послуг лише тоді, коли відповідальні за їх надання знаходяться близько. Найближчою до людей владою є органи місцевого самоврядування: сільські, селищні міські ради та їхні виконкоми. Отже, саме вони повинні мати широкі повноваження і достатньо коштів, щоб бути спроможними вирішувати усі місцеві питання і нести за це відповідальність.

Для цього в Україні відбувається децентралізація – передача повноважень та фінансів від органів державної влади якнайближче до людей – органам місцевого самоврядування.

Реформа децентралізації триває з 2014 року і вже має результати. Так державна політика України у сфері місцевого самоврядування спирається на інтереси жителів територіальних громад і передбачає децентралізацію влади – тобто передачу від органів виконавчої влади органам місцевого самоврядування значної частини повноважень, ресурсів та відповідальності. В основу цієї політики закладено положення Європейської хартії місцевого самоврядування та найкращі світові стандарти суспільних відносин у цій сфері.

У квітні 2014 року Уряд схвалив основний концептуальний документ – Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної

організації влади. Після цього було затверджено План заходів щодо її реалізації, які дали старт реформі децентралізації.

Для реалізації положень Концепції та завдань Плану заходів, необхідно було насамперед внести відповідні зміни до Конституції України, а також сформулювати пакет нового законодавства.

Зміни до Конституції передусім мали вирішити питання утворення виконавчих органів обласних та районних рад, реорганізації місцевих державних адміністрацій в органи контролю-наглядового типу, дати чітке визначення адміністративно-територіальної одиниці – громади.

Зусиллями вітчизняних фахівців, практиків, науковців, експертів проєкт змін до Конституції був розроблений та переданий на широке публічне обговорення. Запропоновані зміни підтримало суспільство та високо оцінила Венеційська Комісія. На жаль, політичні обставини не дозволили Верховній Раді України прийняти зміни до Конституції з питань децентралізації.

Тому Уряд з 2014 року розпочав реформу в межах чинної Конституції. За цей час вже сформований і діє основний пакет нового законодавства, впроваджуються першочергові законодавчі ініціативи. Тобто йдеться про:

- закони про внесення змін до Бюджетного та Податкового кодексів України. Завдяки цим змінам відбулася фінансова децентралізація: місцеві бюджети за останні роки зросли на 165,4 млрд грн: від 68,6 млрд у 2014 році до 234 млрд грн у 2018 році, або в 3,4 рази;

- Закон «Про добровільне об'єднання територіальних громад», який дав змогу почати формувати спроможний базовий рівень місцевого самоврядування. За даними моніторингу процесу децентралізації у 2015–2019 рр. створено 1029 об'єднаних територіальних громад (ОТГ), 49 очікують рішення ЦВК про призначення виборів. До складу цих ОТГ увійшли 4698 місцевих рад, або 42,9% від загальної кількості рад базового рівня. Середня кількість територіальних громад, що об'єдналися в одну ОТГ становить 4,6 одиниць, із населенням 11,4 тис. осіб. Усього в новостворених ОТГ проживає

11,7 млн осіб, це – 33,3% населення України. Такі темпи міжмуніципальної консолідації міжнародні експерти називають дуже високими.

Закон також запровадив інститут старост в ОТГ, які представляють інтереси сільських мешканців у раді громади. В селах ОТГ працюють вже 786 старост, ще майже 1,7 тисяч осіб виконують обов'язки старост.

Ключовим став 2019 рік у питанні формування базового рівня місцевого самоврядування: до кінця року більшість існуючих малочисельних місцевих рад об'єдналися, а отже стали спроможними перебрати на себе більшість повноважень, належним чином використовувати ресурси і нести відповідальність за свої дії чи бездіяльність перед людьми та державою. Це створило стійке підґрунтя для наступних кроків реформи місцевого самоврядування, а також сприяє прискоренню реформ у сфері охорони здоров'я, освіти, культури, соціальних послуг, енергоефективності та інших секторах.

Наступним кроком має бути внесення змін до Конституції України щодо децентралізації, які необхідні для подальшого просування реформи та її завершення.

Необхідно також прийняти низку важливих законів, у тому числі Закон України «Про засади адміністративно-територіального устрою України». Слід зазначити, що на виконання пункту 3 розділу 7 «Створення умов для формування спроможних територіальних громад» Плану пріоритетних дій Уряду на 2016 рік, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27 травня 2016 р. № 418-р Міністерством регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства розроблено проєкт Закону України «Про засади адміністративно-територіального устрою України».

Необхідність прийняття проєкту цього Закону зумовлено тим, що відповідно до пункту 13 частини першої статті 92 Конституції України до переліку питань, що визначаються виключно законами, віднесено питання територіального устрою України. Проте знайдено компромісне рішення. Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про внесення змін до

деяких законів України щодо визначення територій та адміністративних центрів територіальних громад» від 16 квітня 2020 року № 562-IX. надається право Кабінетові Міністрів України приймати рішення щодо визначення адміністративних центрів територіальних громад та територій територіальних громад, а також подавати до Верховної Ради України проекти законодавчих актів щодо утворення і ліквідації районів. Це дасть можливість завершити процес формування спроможних територіальних громад та утворити райони, які відповідають європейським вимогам та стандартам формування територіальних одиниць. У разі реалізації такого підходу може бути завершено перший етап децентралізації.

Разом із тим окремі правові колізії залишаються неврегульованими. Національним законодавством у сфері адміністративно-територіального устрою не надано визначення терміна «адміністративно-територіальна одиниця». Залишається чинним у частині, що не суперечить Конституції, Указ Президії Верховної Ради Української РСР «Про порядок вирішення питань адміністративно-територіального устрою Української РСР» від 12 березня 1981 року.

Продовжують існування складні територіальні утворення, на території яких функціонують окремі адміністративно-територіальні одиниці та сформовані відповідні місцеві ради. Така ситуація породжує низку проблем.

В основі зазначених проблем знаходиться невідповідність існуючого стану адміністративно-територіального устрою та побудови системи місцевого самоврядування у багатьох регіонах України положенням Конституції України. Це спостерігається практично в усіх напрямках діяльності органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб – починаючи від формування місцевих бюджетів, управління майном, соціальними галузями і закінчуючи конфліктами навколо розмежування компетенції.

Однією з головних причин неефективності діючої системи влади на місцях є неузгодженість окремих норм Конституції України, Закону України

«Про місцеве самоврядування в Україні» та недосконалість законодавства щодо порядку вирішення питань адміністративно-територіального устрою.

Нині облік даних про кількість територіальних громад та органів місцевого самоврядування відповідно до чинного законодавства здійснює Верховна Рада України. Облік населених пунктів і адміністративно-територіальних одиниць в областях ведеться обласними радами.

При цьому рішення уповноважених органів державної влади і місцевого самоврядування з питань найменування і перейменування назв населених пунктів як дотепер, так і раніше набували й набувають чинності після опублікування повідомлень про них у «Відомостях Верховної Ради України».

Метою цього Закону є законодавче визначення основних засад адміністративно-територіального устрою України, порядку утворення, ліквідації, встановлення і зміни меж адміністративно-територіальних одиниць.

Законопроектом вводяться поняття:

- адміністративно-територіального устрою України, системи та рівнів адміністративно-територіального устрою, адміністративно-територіальної одиниці, населеного пункту (село, селище, місто);

- встановлюються: засади, на яких будується адміністративно-територіальний устрій, органи, до повноважень яких належить розгляд і вирішення питань адміністративно-територіального устрою, порядок утворення та ліквідації адміністративно-територіальних одиниць, встановлення і зміна їх меж, віднесення населених пунктів до категорії сіл, селищ, міст, найменування і перейменування населених пунктів, адміністративно-територіальних одиниць;

- врегульовуються питання щодо Державного реєстру адміністративно-територіальних одиниць, сіл, селищ, міст, що входять до складу цих одиниць.

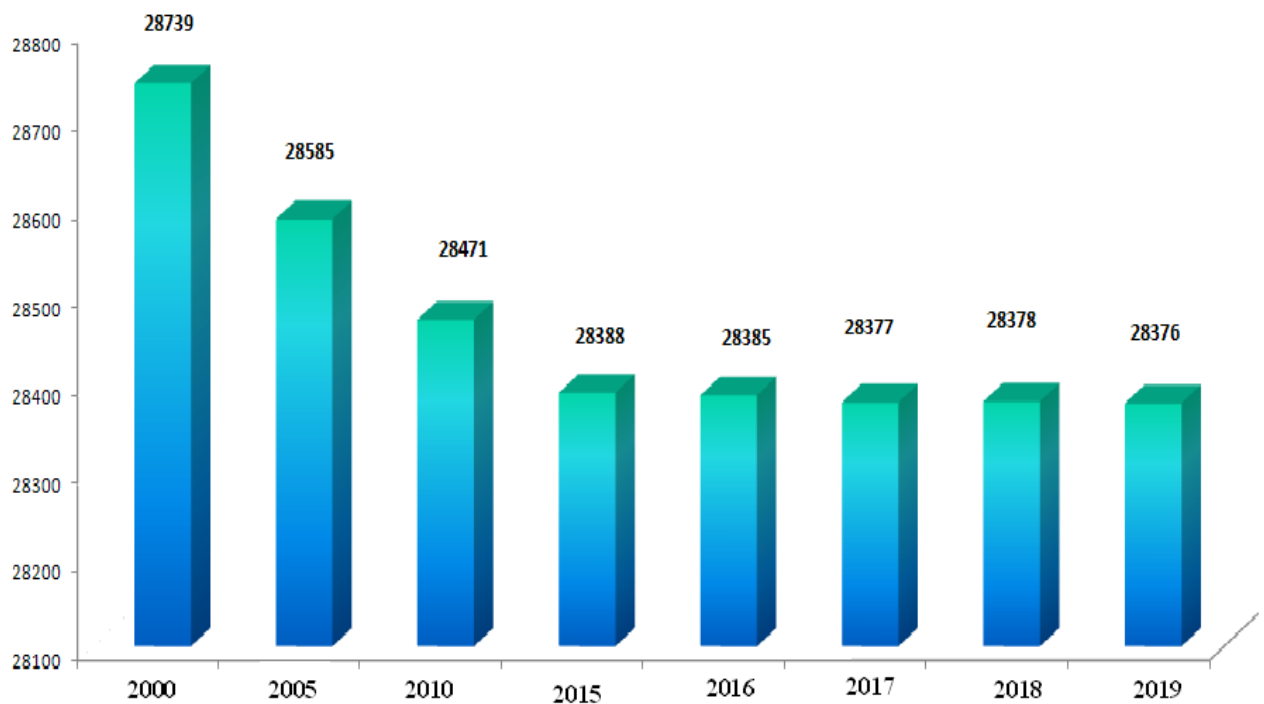
Варто зазначити, що проєкт Закону погоджено без зауважень Всеукраїнською асоціацією сільських та селищних рад, із зауваженнями, які враховано частково, Всеукраїнською асоціацією органів місцевого самоврядування «Асоціація міст України» та Всеукраїнською асоціацією

органів місцевого самоврядування «Українська асоціація районних та обласних рад».

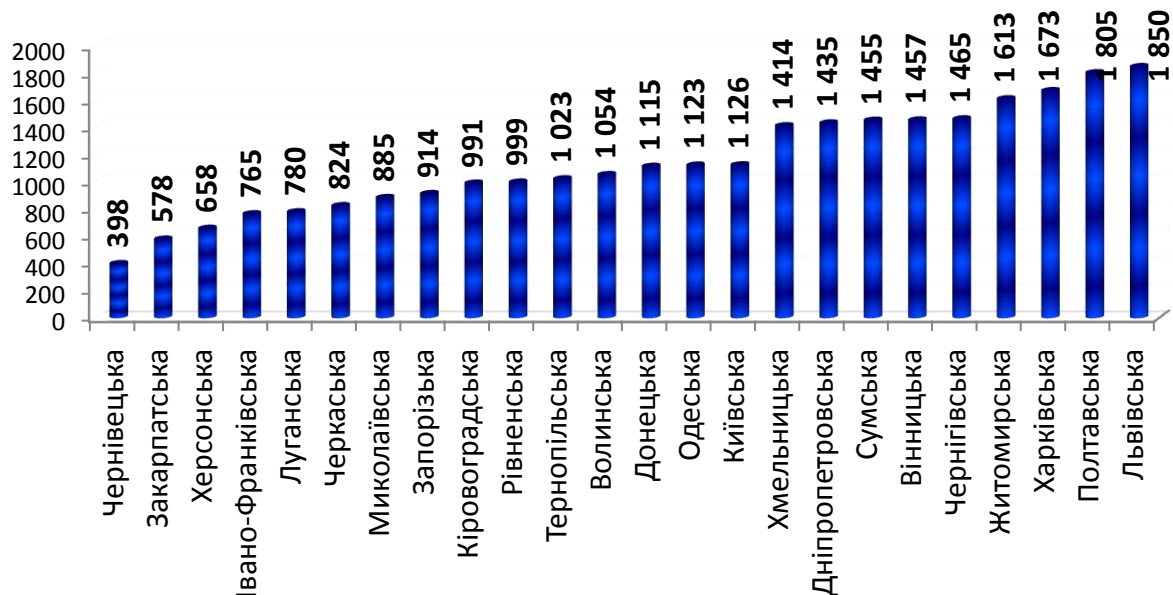
Прийняття Закону дозволить врегулювати питання щодо порядку встановлення та зміни меж адміністративно-територіальних одиниць, назв населених пунктів і віднесення їх до певних категорій.

Станом на 1 січня 2019 року в Україні налічувалося 28376 сільських населених пунктів, що на 363 пунктів менше, або майже на 13%, порівняно з 2000 р. (рис.1.1).

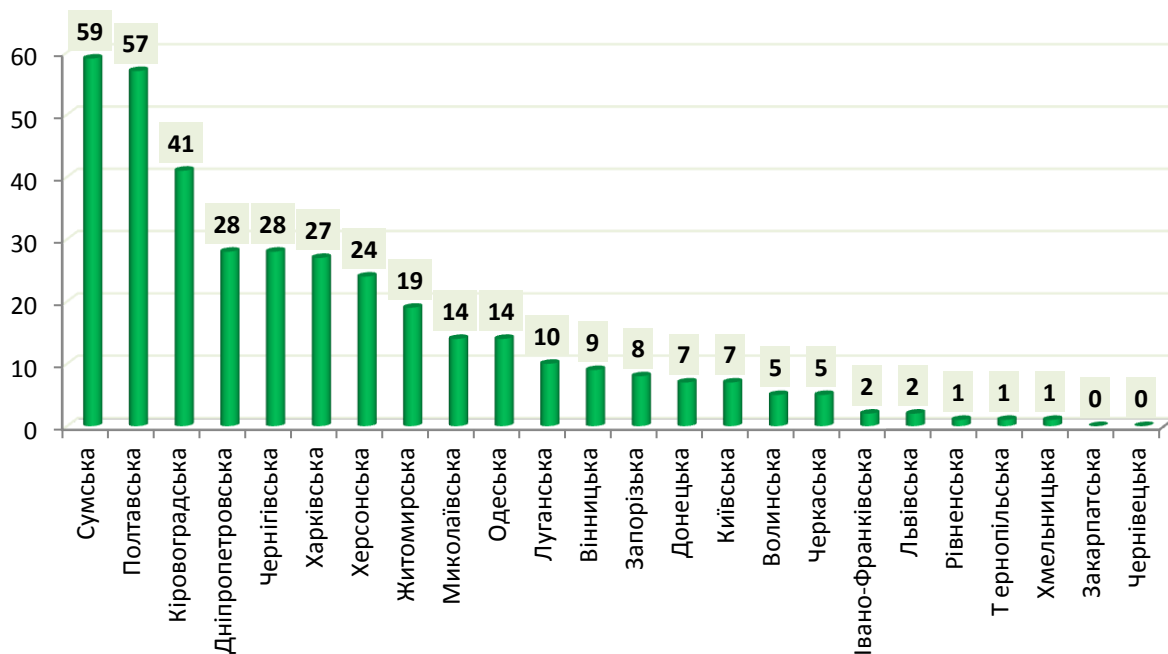
Рис. 1.1. Динаміка сільських населених пунктів станом на 1 січня відповідного року, од.

Найбільше сільських населених пунктів було у Львівській області – 1850 од., Полтавській – 1805 од., Харківській – 1673 од.; найменше – у Чернівецькій – 398 од., Закарпатській – 578 од., Херсонській – 658 одиниць (рис.1.2).

Рис. 1.2. Кількість населених пунктів по регіонах станом на 1 січня 2019 року

Кількість населених пунктів, в яких не було населення, але вони не зняті з обліку становила 369 одиниць (1,3% від загальної їх кількості). Найбільше таких сіл у Сумській (59 од.), Полтавській (57од.), Кіровоградській (41од.) областях. Тільки в Чернівецькій і Закарпатській областях таких населених пунктів немає (рис. 1.3).

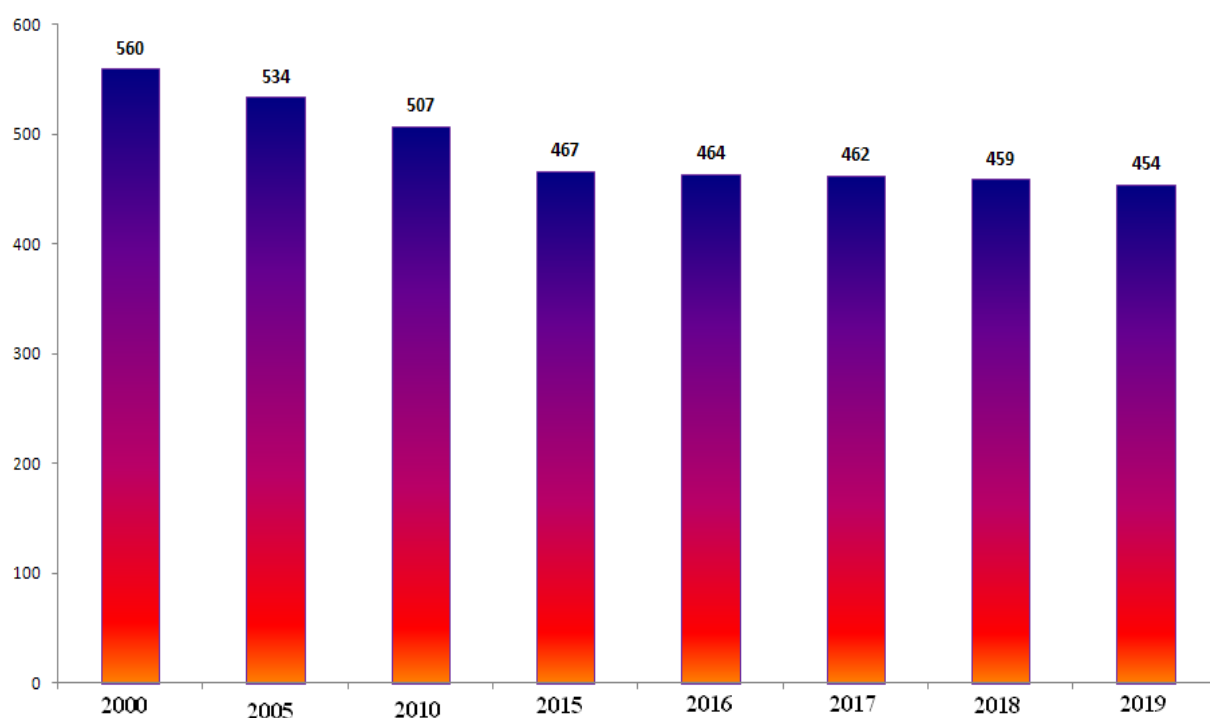
Рис. 1.3. Населені пункти, які не мають населення, але не зняті з обліку, од.

За даними Держстату України у 1992 – 2019 рр. в Україні сільських населених пунктів стало менше на 452 одиниць, тобто щорічне зменшення становило в середньому 17 населених пунктів, суттєве зменшення відбулося у 2000 – 2005 рр. – по 30 населених пунктів щорічно, тільки у 2019 р. кількість сільських населених пунктів зменшилася на 95 одиниці порівняно з 2010 р.

Варто зазначити, що у 1995 р. відбулося збільшення кількості сільських населених пунктів порівняно з 1992 роком на 36 одиниць, у наступні роки спостерігалось лише їх зменшення, що наглядно демонструє табл. 1.1.

Зменшення населених пунктів супроводжується і скороченням чисельності жителів на один сільський населений пункт.

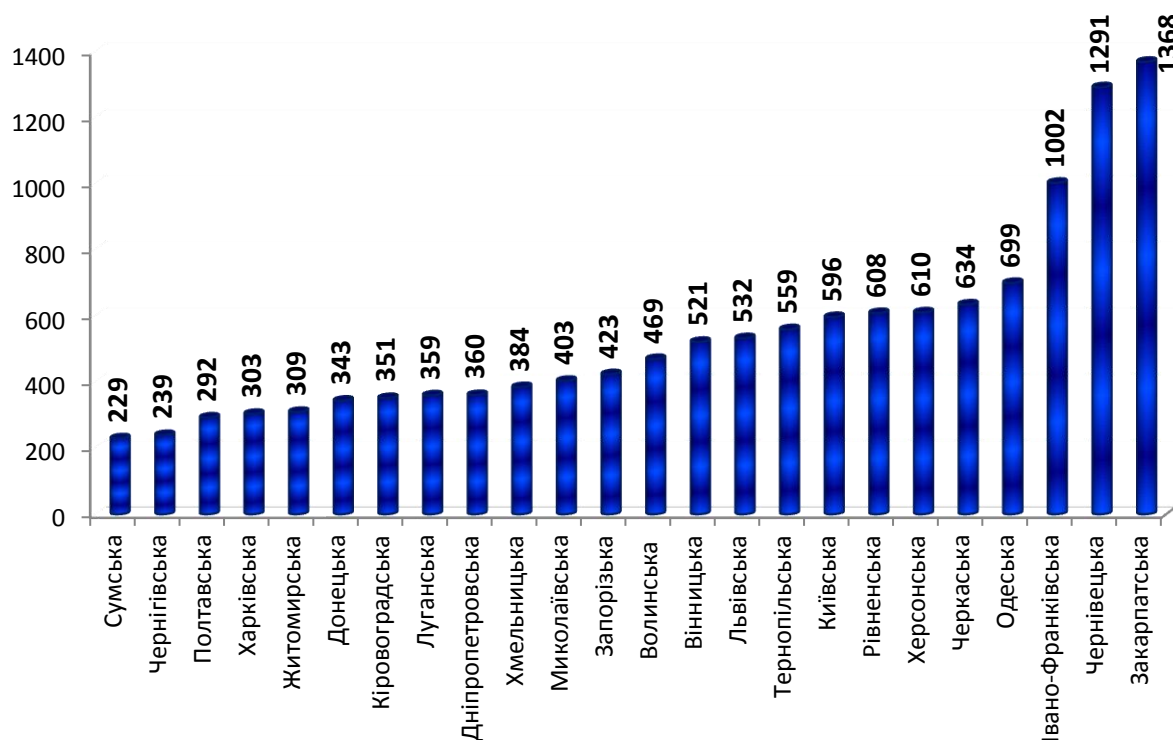
Якщо у 2000 р. в Україні в середньому чисельність жителів на один сільський населений пункт становила 560 осіб, 2005 р. – 534, то у 2019 р. – 454 осіб, тобто відбулося зменшення на 106 осіб, або майже на 19 % порівняно з 2000 роком (рис.1.4).

Рис. 1.4. Динаміка чисельності жителів на один сільський населений пункт станом на 1 січня поточного року, осіб

Різняться по областях і середня людність населення на один сільський населений пункт. Так найвища середня людність населення на один населений

пункт у 2019 р. була у Закарпатській (1368 осіб), Чернівецькій (1291 осіб) та Івано-Франківській (1002 особи) областях. Найнижча – у Сумській (229 осіб), Чернігівській (239 особи), Полтавській (292 осіб), Харківській (303 осіб) та Житомирській (309 особи) областях (рис. 1.5).

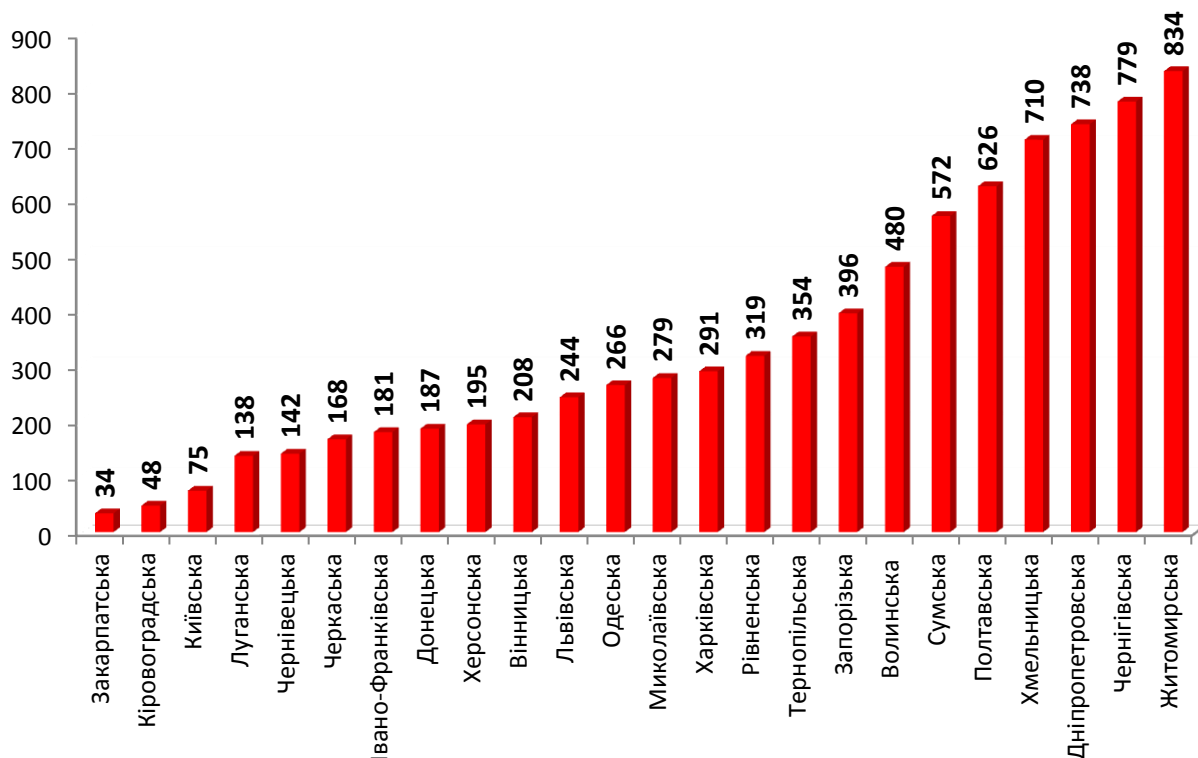
Рис. 1.5. Людність населення на один населений пункт станом на 1 січня 2019 р., осіб

Соціально-економічні перетворення в Україні значною мірою залежать від ефективності публічного управління місцевим розвитком. Створення умов для динамічного збалансованого розвитку інституціонально спроможних територіальних громад населених пунктів (села, селища, міста) сприятиме максимальному наближенню послуг до населення, підвищенню самодостатності об'єднаних територіальних громад (далі – ОТГ) для вирішення місцевих питань власними силами, адже гармонійність і збалансованість складових ОТГ є однією з важливих передумов розвитку країни та суспільства.

Об'єднання громад відбулося навколо точок економічної активності, якими є міста районного значення, селища та потужні села, які повинні стали центрами зростання для сільських територій (табл.1.2 – 1.3).

Найбільше об'єднання територіальних громад відбулося в Житомирській області (834 од.), Чернігівській (779) та Дніпропетровській (738од.) областях.

Найменше – Закарпатська (34), Кіровоградська (48) та Київська (75) область (рис. 1.6).

Рис. 1.6. Кількість сільських населених пунктів, що увійшли в ОТГ, станом на 1 січня 2019 року

Висновки до розділу 1

За поглиблення демографічної кризи поселенська мережа в Україні продовжує скорочуватися і, як наслідок, майже третина загальної кількості населених пунктів перебуває за межею відтворення і віднесена до категорії тих, що деградуєть.

У регіональному аспекті ця проблема найбільше торкнулася таких областей, як Харківська, Полтавська, Кіровоградська, Сумська, Дніпропетровська, Миколаївська та Запорізька. За останні 30 років кількість населених пунктів у зазначених областях зменшилася на 20 %, більш-менш стабільними в цьому сенсі залишилися лише Закарпатська, Чернівецька, Івано-Франківська та Рівненська області.

Результатом європейського вибору України стала необхідність запровадження європейських стандартів у систему управління регіональним і місцевим розвитком та розбудови ефективного місцевого самоврядування. Тому метою реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні на даному етапі має стати надання реальної можливості для людини отримати максимальну кількість якісних послуг від органів влади на кожному рівні управління.

На момент проведення дослідження, ситуація в країні залишається досить складною. Процеси реформування відбуваються надто суперечливо. Найочевиднішими наслідками цього стали глибока деградація складових збалансованого розвитку сільських територій: соціальної, економічної та екологічної. Сучасні процеси в країні зумовлені реформуванням адміністративно-територіального устрою, який створює передумови подальших змін у різних сферах життєдіяльності суспільства. Зокрема відбувається трансформація поселенської мережі, яка характеризується збільшенням кількості міських поселень та зменшенням сільських.

Нинішня реформа органів місцевого самоврядування покликана сприяти диверсифікованому розвитку місцевої економіки – як аграрної, так і загалом сільської. І це стає головним завданням для органів місцевого самоврядування, а не, як раніше, додатковою функцією, бо від результатів збалансованого сільського розвитку вирішальною мірою залежить наповнення місцевих бюджетів, а отже, можливість підвищувати рівень і стандарти якості життя населення.

Внаслідок реформи децентралізації розширюються повноваження органів місцевого самоврядування, зростають фінансові можливості, а також важелі підтримки розвитку сільської економіки. Разом із тим про позитивні результати для добробуту сільських домогосподарств та соціально-економічного розвитку сільських територій говорити ще зарано.

Адміністративно-територіальний устрій України в 1990 – 2019 рр.

(на 1 січня)

Роки	Райони	Міста		Райони у містах	Селища міського типу	Сільські населені пункти
		усього	із них спеціального статусу, респуб- ліканського в АР Крим, обласного значення			
1990	479	436	145	120	927	28804
1991	481	436	149	120	925	28845
1992	485	437	153	120	923	28828
1993	486	441	158	120	915	28858
1994	489	445	164	120	911	28863
1995	489	445	165	120	909	28864
1996	490	446	167	121	907	28838
1997	490	447	167	121	904	28834
1998	490	448	168	121	896	28794
1999	490	448	169	121	897	28775
2000	490	448	170	121	894	28739
2001	490	451	173	122	893	28651
2002	490	454	174	118	889	28619
2003	490	453	176	118	887	28612
2004	490	455	178	118	886	28597
2005	490	456	178	118	886	28585
2006	490	457	178	118	885	28562
2007	490	458	179	118	886	28540
2008	490	458	179	118	886	28504
2009	490	459	179	118	886	28490
2010	490	459	179	118	885	28471
2011	490	459	180	118	885	28457
2012	490	459	180	114	885	28450
2013	490	460	180	111	885	28441
2014	490	460	182	111	885	28397
2015	490	460	184	111	885	28388
2016	490	460	187	111	885	28385
2017	490	460	189	111	885	28377
2018	490	461	189	108	883	28378
2019	490	461	189	108	883	28376

**Кількість адміністративно-територіальних одиниць
по регіонах на 1 січня 2019 року**

(одиниць)

Республіка, область	Райо- ни	Об'єднані терто- ріальні громади	Міста		Райо- ни в містах	Селища міського типу	Сільські населені пункти
			Усьо- го	у тому числі спеціально- го статусу, респуб- лікан- ського та обласного значення			
УКРАЇНА	490	686	461	189	108	883	28 376
АР Крим	14	-	16	11	3	56	947
Вінницька	27	35	18	6	-	29	1 457
Волинська	16	41	11	4	-	22	1 054
Дніпропетровська	22	56	20	13	18	46	1 435
Донецька	18	10	52	28	21	131	1 115
Житомирська	23	47	12	5	2	43	1 613
Закарпатська	13	6	11	5	-	19	578
Запорізька	20	36	14	5	7	22	914
Івано- Франківська	14	28	15	6	-	24	765
Київська	25	9	26	13	-	30	1 126
Кіровоградська	21	5	12	4	2	27	991
Луганська	18	9	37	14	4	109	780
Львівська	20	25	44	9	6	34	1 850
Миколаївська	19	28	9	5	4	17	885
Одеська	26	26	19	9	4	33	1 123
Полтавська	25	44	16	6	5	20	1 805
Рівненська	16	28	11	4	-	16	999
Сумська	18	34	15	7	2	20	1 455
Тернопільська	17	39	18	4	-	17	1 023
Харківська	27	17	17	7	9	61	1 673
Херсонська	18	24	9	4	3	31	658
Хмельницька	20	39	13	6	-	24	1 414
Черкаська	20	31	16	6	2	14	824
Чернівецька	11	27	11	2	-	8	398
Чернігівська	22	42	16	4	2	29	1 465
м. Київ	-	-	1	1	10	-	-
м. Севастополь	-	-	2	1	4	1	29

¹ За даними офіційного веб-порталу Верховної Ради України.

Склад об'єднаних територіальних громад по регіонах на 1 січня 2019 року
(одиниць)

Республіка область	Об'єднані територіальні громади	У них включено		
		міст	селищ міського типу	сільських населених пунктів
Україна	686	98	229	8 264
АР Крим	-	-	-	-
Вінницька	35	6	10	208
Волинська	41	2	13	480
Дніпропетровська	56	3	24	738
Донецька	10	4	7	187
Житомирська	47	7	22	834
Закарпатська	6	3	-	34
Запорізька	36	4	7	396
Івано- Франківська	28	2	11	181
Київська	9	2	3	75
Кіровоградська	5	3	-	48
Луганська	9	-	7	138
Львівська	25	4	4	244
Миколаївська	28	2	8	279
Одеська	26	5	7	266
Полтавська	44	6	9	626
Рівненська	28	1	6	319
Сумська	34	7	11	572
Тернопільська	39	7	13	354
Харківська	17	2	14	291
Херсонська	24	1	10	195
Хмельницька	39	5	15	710
Черкаська	31	4	4	168
Чернівецька	27	7	4	142
Чернігівська	42	11	20	779
м. Київ	-	-	-	-
м. Севастополь	-	-	-	-

РОЗДІЛ 2

ЧИСЕЛЬНІСТЬ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ

Населення — сукупність людей, що постійно живуть у межах якоїсь конкретно вказаної території (селі, районі, місті, області, частини країни, країні, континенту чи всієї земної кулі). Населення поділяють на наявне та постійне.

Наявне населення – населення, яке на момент перепису перебуває на певній території, враховуючи осіб, що тимчасово мешкають (за умови їхньої відсутності у місці проживання не більше ніж 12 місяців).

Постійне населення – населення, яке постійно мешкає на момент перепису на певній території, враховуючи тимчасово відсутніх, якщо їхня відсутність у місці проживання не перевищувала 12 місяців.

Міське і сільське населення. Міське населення – населення, яке проживає у міських населених пунктах. Сільське населення – населення, яке проживає у сільських населених пунктах. До міських населених пунктів належать міста та селища міського типу, до сільських – села і селища.

Розрахунок (оцінка) чисельності населення – наближене визначення чисельності населення на території країни або її частини без проведення перепису населення. Поточні розрахунки (оцінки) чисельності населення на 1 січня базуються на даних останнього перепису населення з урахуванням природного і міграційного рухів населення, а також змін чисельності населення внаслідок адміністративно - територіальних змін.

Середній вік населення – середня арифметична зважена через ділення загального числа людино-років (сума добутків значень віку на чисельність населення у відповідному віці) на загальну чисельність постійного населення.

Медіанний вік населення – вік, який поділяє чисельність населення на дві рівні за обсягом частини: одна – молодше медіанного віку, друга – старше його.

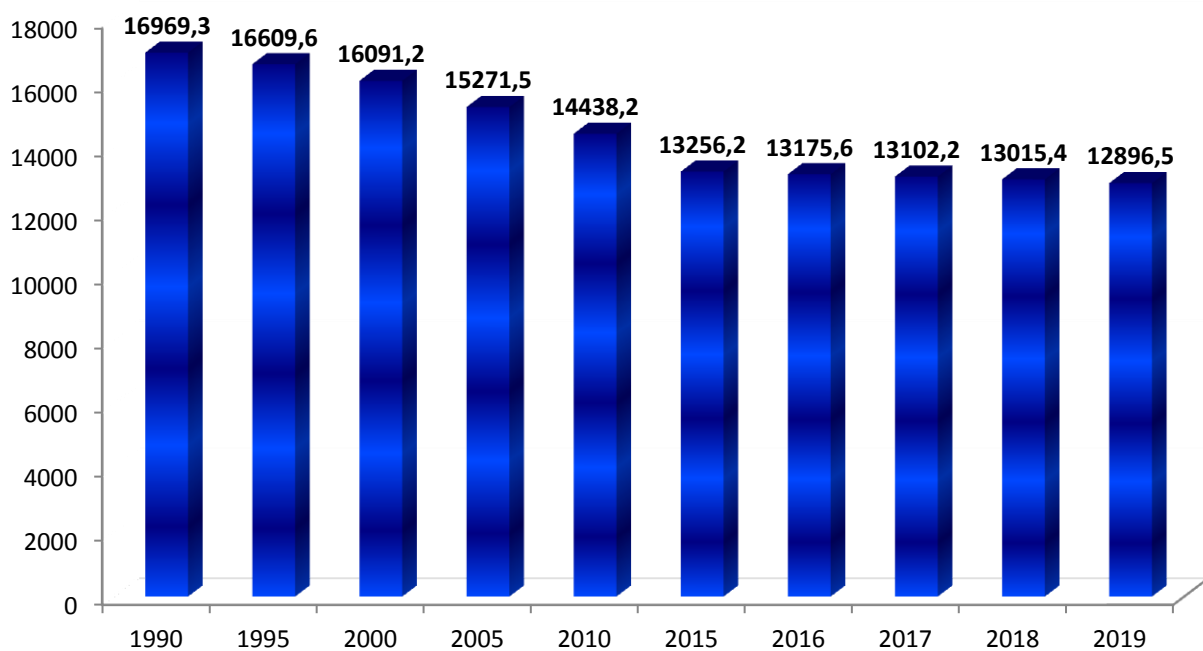
Природний приріст (скорочення) – різниця між кількістю народжених живими і кількістю померлих.

Міграційний приріст (скорочення) населення – різниця між кількістю прибулих на дану територію та кількістю вибулих за її межі.

Загальний приріст (скорочення) міського та сільського населення – сума природного приросту (скорочення), міграційного приросту (скорочення) і чисельності населення, яке змінило категорію міського на сільське і навпаки внаслідок адміністративно-територіальних змін.

Сучасний стан і розвиток суспільства, галузей економіки значною мірою визначається чисельністю та структурою населення. Відповідно до класифікації Держкомстату України населення поділяється на міське і сільське. До міського належать особи, які проживають у міських поселеннях, до сільського – у сільській місцевості. Міські поселення – це населені пункти, затверджені законодавчими актами як міста та селища міського типу. Всі інші населені пункти – сільські [18].

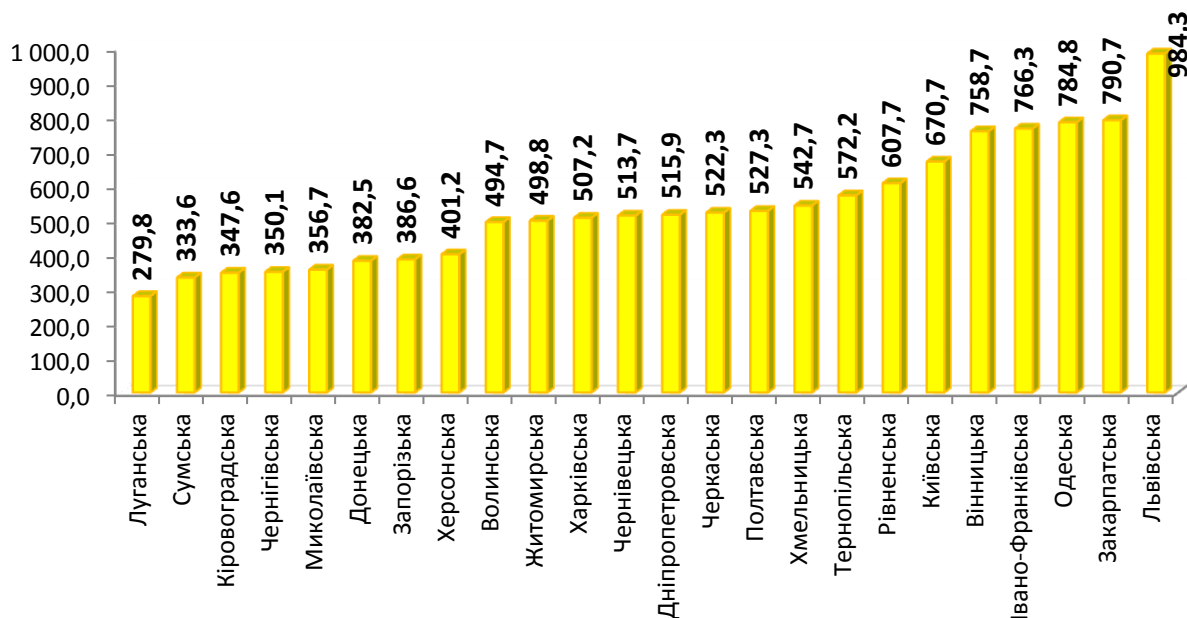
Станом на 1 січня 2019 року чисельність наявного сільського населення становить 12896,5 тис. осіб, або 30,6 % від загальної чисельності наявного населення України. За 1990–2019 рр. чисельність сільського наявного населення зменшилася на 4072,8 тис. осіб, або на 24,0 % (рис.2.1).

Рис. 2.1. Динаміка чисельності наявного сільського населення станом на 1 січня поточного року, тис. осіб

Структура сільського населення дуже різниться за регіонами України. Станом на 1 січня 2019 р. найбільша чисельність наявного сільського населення у Львівській (984,3 тис. осіб), Закарпатській (790,7 тис. осіб) та Одеській (784,8 тис. осіб) областях.

Найменша чисельність наявного сільського населення у Луганській (279,8 тис. осіб), Сумській (333,6 тис. осіб) та Кіровоградській (347,6 тис. осіб) областях (рис.2.2). Така відмінність у структурі населення за регіонами вимагає відповідної державної та регіональної політики щодо зайнятості населення, створення нових робочих місць, об'єктів соціальної інфраструктури тощо.

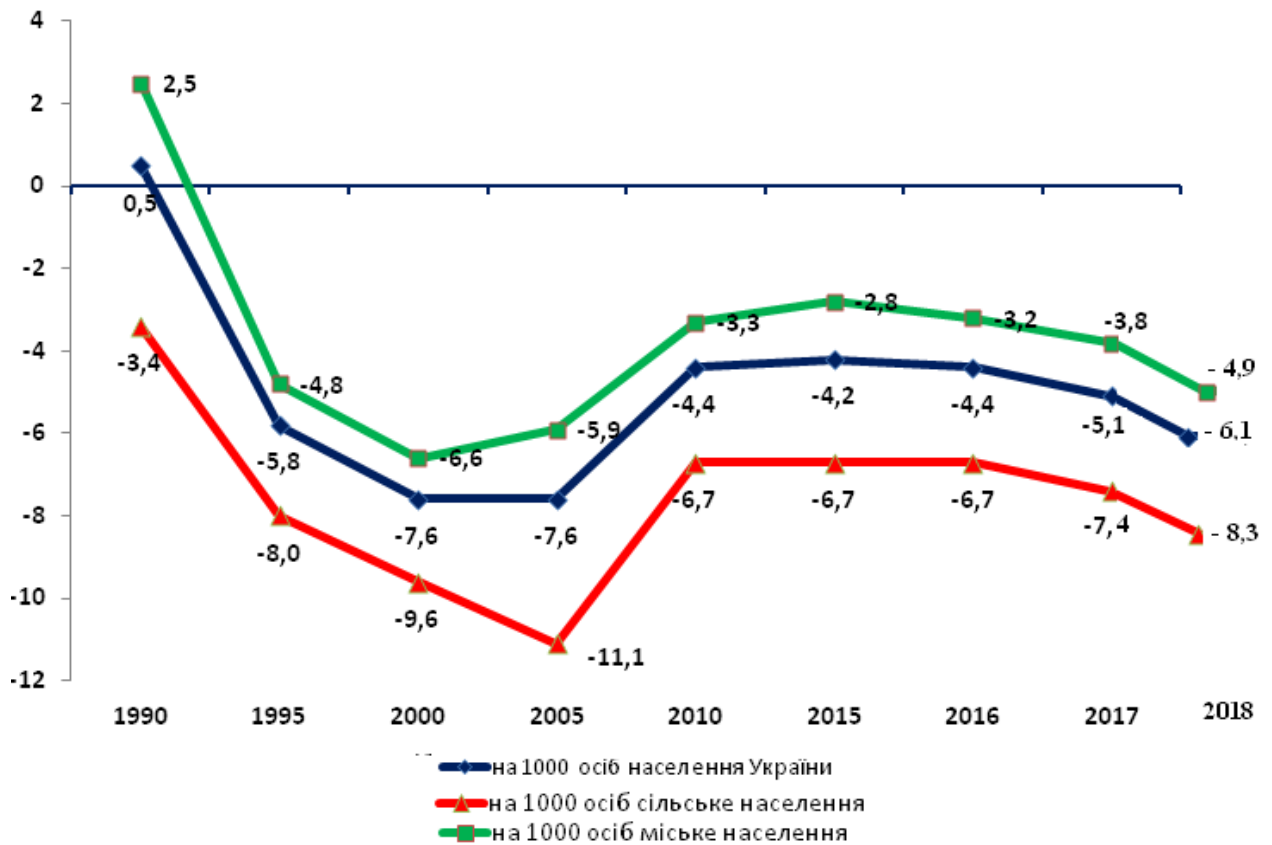

Рис. 2.2. Чисельність наявного сільського населення за регіонами станом на 1 січня 2019 року

Станом на 1 січня 2019 р. чисельність наявного населення країни скоротилася на 3,6 млн осіб порівняно з 2011 р., у сільській місцевості – на 1,4 млн осіб, у міських поселеннях на 2,2 млн осіб.

Темпи природного скорочення населення на селі вищі, ніж у міського населення. У 2018 році різниця у рівні природного скорочення між міським і сільським населенням становила мінус 3,4 особи на 1000 наявного населення.

Характерна особливість такої динаміки полягає в тому, що темпи природного скорочення населення у сільській місцевості вищі через значно вищий рівень смертності у селах. Наприклад, у 2018 р. кількість померлих на 1000 населення у міських поселеннях становила 13,4 особи, при цьому у сільській місцевості – 17,5 особи (рис. 2.3).

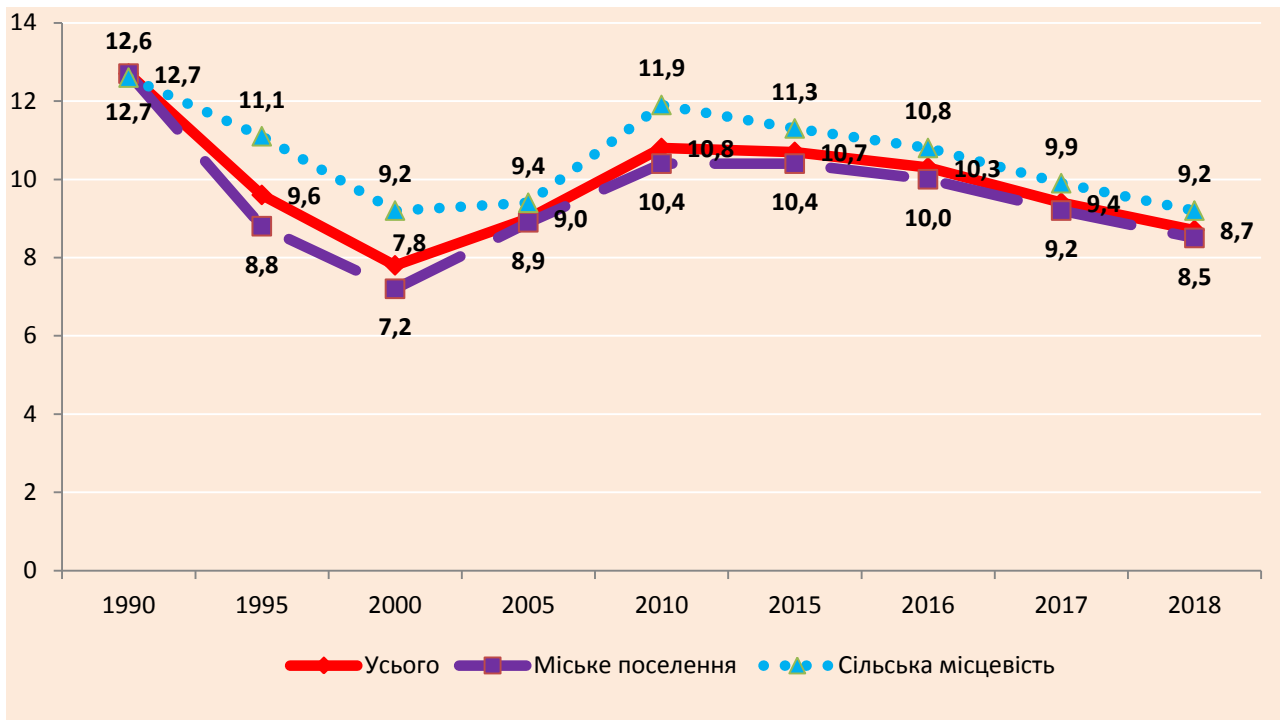

Рис. 2.3. Динаміка рівня природного скорочення населення

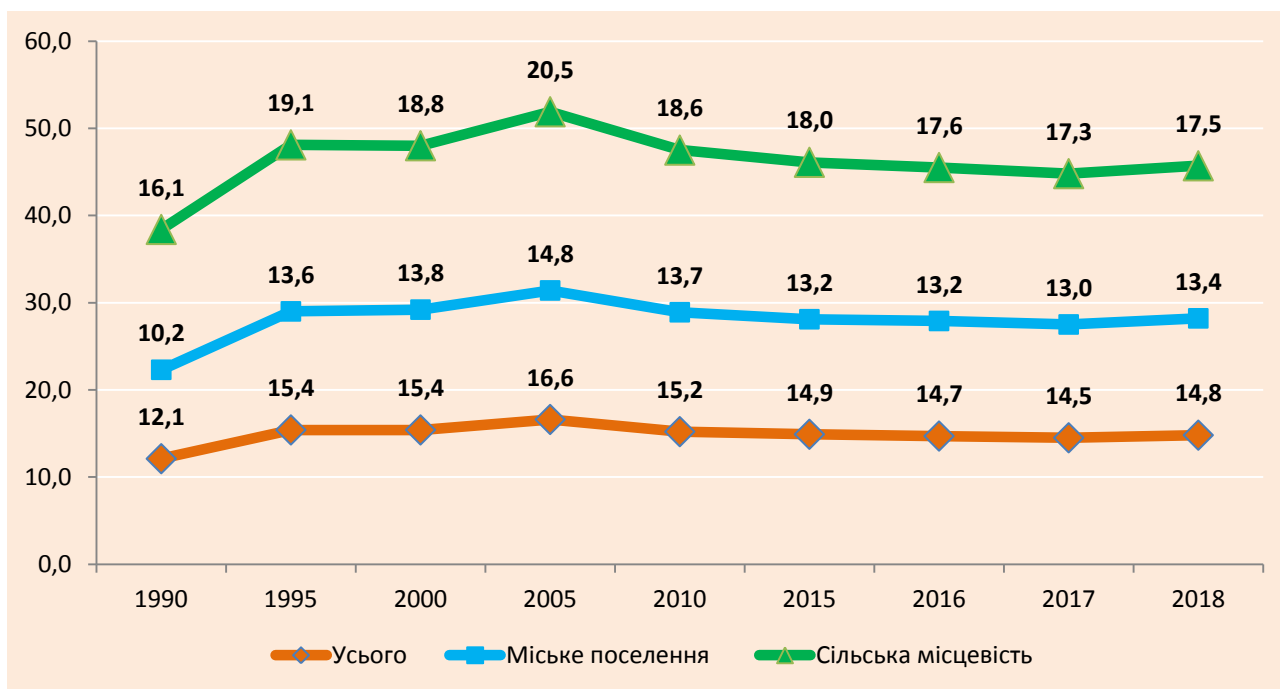
Щорічно у негативний бік зростає розрив між чисельністю народжених та померлих з розрахунку на 1000 осіб наявного сільського населення. У 2018 році коефіцієнт народжуваності становив 9,2, смертності 17,5.

Тобто демографічна ситуація в сільській місцевості набула гострого кризового характеру, коли втрачена здатність суспільного організму до самовідтворення населення у досягнутій якості та кількості (рис. 2.4).

Також варто зауважити, що у 2018 році смертність у сільській місцевості зросла порівняно з 2017 р. (від 17,3 до 17,5), тоді як народжуваність зменшилася відповідно від 9,9 до 9,2 особи (рис. 2.5).

Рис. 2.4. Динаміка чисельності народжених (на 1000 наявного населення), осіб

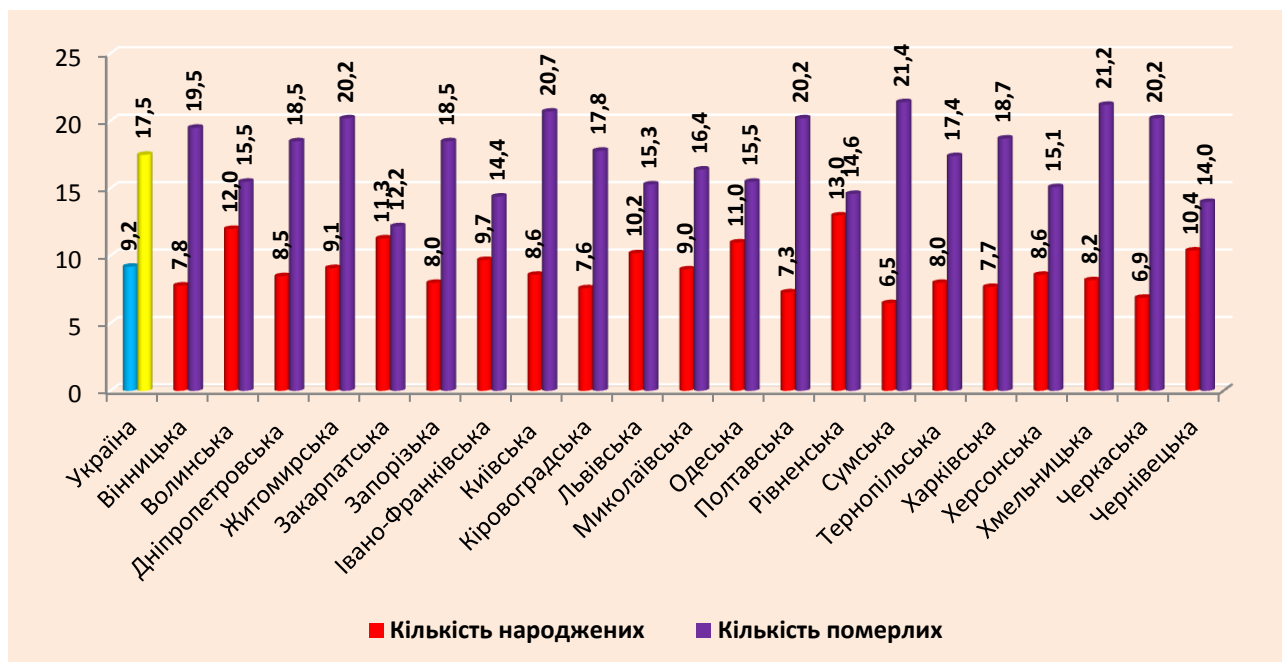
Рис. 2.5. Динаміка кількості померлих (на 1000 наявного населення), осіб

Проведені дослідження свідчать, що у 1990 р. на 1000 осіб наявного населення народилося в міських і сільських місцевостях по 12,7 осіб. Водночас смертність на селі на 1000 осіб становила 16,1 особи, в міських

поселеннях – 10,2 особи. Природний приріст міського населення мав позитивне сальдо (2,5 особи на 1000 осіб), тоді як у сільській місцевості смертність перевищувала народжуваність, загальний коефіцієнт природного скорочення становив 3,4 на 1000 осіб.

Характерна особливість такої ситуації полягає в тому, що темпи природного скорочення населення у сільській місцевості вищі за рахунок значно вищого рівня смертності на селі. Наприклад, у 2018 р. кількість померлих на 1000 населення у міських поселеннях становила 13,4 особи, а в сільській місцевості – 17,5. При цьому рівень народжуваності у селі вищий, ніж у місті – на 1000 осіб у минулому році народилося в місті 8,5 дітей, в сільській місцевості – 9,2 (рис. 2.6).

Внаслідок цього кількість померлих компенсується новонародженими в сільській місцевості на 69,5 %, тоді як в міських поселеннях цей показник становить 80,1 %. У свою чергу, це звужує передумови сприятливого демографічного розвитку країни у майбутньому.

Рис. 2.6. Народжуваність та смертність у сільській місцевості за регіонами у 2018 р. (на 1000 осіб наявного населення), осіб

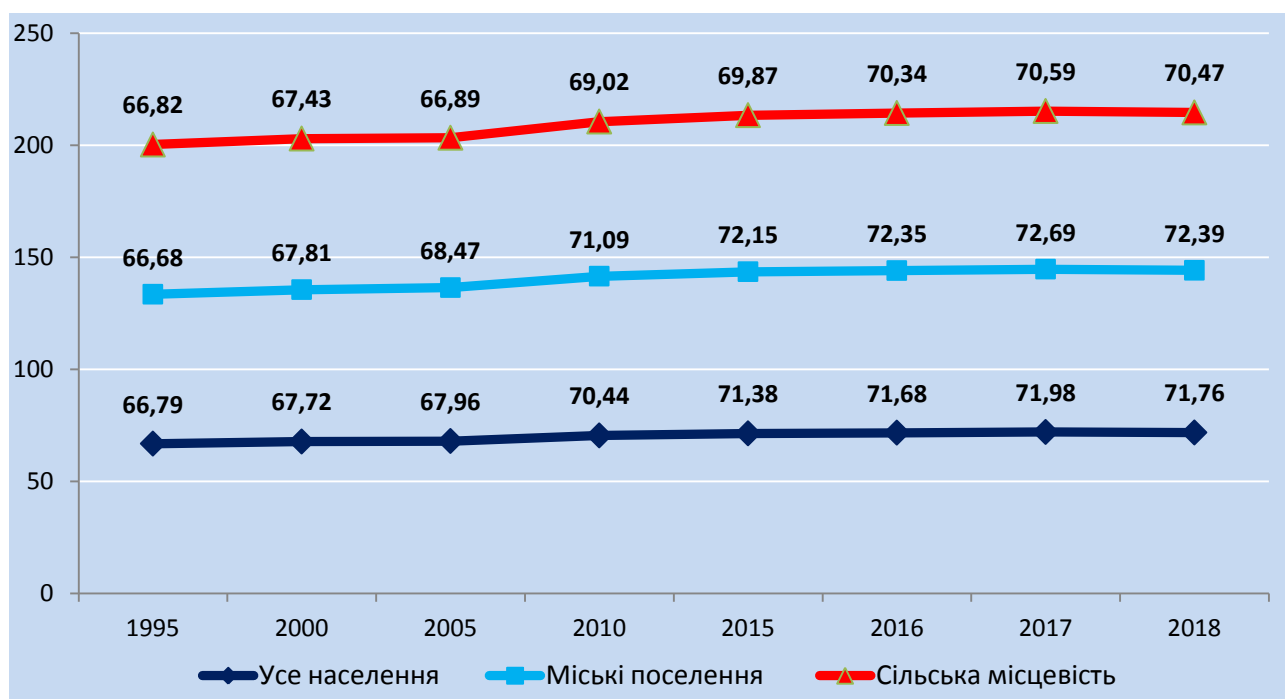

Найвища народжуваність відзначається у західних і південних регіонах. Особливо в Рівненській, Волинській, Закарпатській областях, де на 1000 осіб чисельність народжених у 2018 р. становила 13; 12; 11,3 особи відповідно. Найменша народжуваність характерна для Сумської (6,5 особи) і Черкаської (6,9 особи) області на 1000 осіб.

Найвища смертність у Сумській (21,7), Хмельницькій (21,2) та Київській (20,7), областях. Найнижча у Закарпатській (12,2 осіб), Чернівецькій (14,0 осіб), та Івано-Франківській (14,4 особи) на 1000 осіб.

Позитивне те, що період з 1995–2017 рр. в Україні спостерігається зростання середньої очікуваної тривалості життя при народженні. За цей період в Україні середня очікуваність життя при народженні зросла на 4,97 року, в міських поселеннях – на 6,01, у сільській місцевості – на 3,77 року.

Слід зауважити, що у 2018 р. порівняно з 2017 р. середня очікуваність тривалості життя при народженні, як у цілому по Україні, так і в міських і сільській поселеннях зменшилася. Загалом в Україні середня очікуваність життя при народженні зменшилась на 0,22 роки, в міських поселеннях – на 0,3, у сільській місцевості – на 0,12 року (рис.2.7).

Рис. 2.7. Середня очікувана тривалість життя при народженні за місцем проживання в Україні, років

Аналіз динаміки абсолютних показників середньої очікуваної тривалості життя при народженні в сільській місцевості наочно демонструє сталу тенденцію до їх збільшення. При цьому у 2018 р. для жінок цей показник був 76,01 року, для чоловіків – 65,33 (різниця між середньою очікуваною тривалістю життя при народженні жінок і чоловіків становила понад 10 років – 10,68 року) (рис. 2.8).

Рис. 2.8. Середня очікувана тривалість життя при народженні за статтю в сільській місцевості, років

Серед гострих проблем насамперед виокремлюється погіршення кількісних і якісних параметрів демографічних процесів, що пояснюється складними соціально-економічними та екологічними умовами проживання на селі, низьким рівнем доходів сільського населення. Незадовільна народжуваність і високий рівень смертності досягли критичної межі [19]. Частка молоді віком до 35 років у загальній чисельності мешканців села має також чітку тенденцію до зниження.

Висновки до розділу 2

Загострення демографічної ситуації обумовлене насамперед критичним станом вітчизняної економіки, руйнацією соціальної сфери на селі, зубожінням мільйонів людей, поглибленням майнового розшарування в суспільстві. За індексом людського розвитку ООН, головними компонентами якого є очікувана тривалість життя, рівень освіти, добробуту населення, Україна, яка у 1990 році займала серед 173 країн 45 позицію, у 2018 році опустилася на 88 сходинку. При цьому кількість обстежених утворень збільшилася на 16 і становила 189 країн і територій.

Вийти із демографічної кризи як у цілому країні, так і сільським територіям можливо при реалізації невідкладних заходів, визначених державою, зокрема:

- створення умов для підвищення матеріального становища сімей;
- поліпшення житлових умов сімей;
- утвердження високого соціального статусу сім'ї;
- підвищення рівня і якості життя населення до європейських стандартів;
- забезпечення доступності медичної допомоги для сільського населення;
- зниження смертності та підвищення тривалості життя;
- пропаганда і стимулювання здорового способу життя, репродуктивного здоров'я, безпечного материнства;
- виховання демовідтворюючої духовності і моральності.

Подолання демографічної кризи можливе лише за умови істотного підвищення фінансування заходів, спрямованих на реалізацію гарантованих Конституцією України прав на достатній життєвий рівень, охорону здоров'я, медичну допомогу, безпечне довкілля, раціональне харчування, питну воду тощо.

Поряд із цим, враховуючи демографічний стан на селі, для сільських територій в умовах інституційних реформ бажано розробити окрему державну програму подолання демографічної кризи із визначеними напрямками, етапами та джерелами фінансування.

Чисельність наявного населення (за оцінкою) у 1992–2018 рр.*(на 1 січня)*

Рік	Чисельність, осіб			Загальна чисельність населення, % до попереднього року	Питома вага міського населення у загальній чисельності, %
	усе населення	міське	сільське		
1992	52 056 600	35 296 900	16 759 700	100,2	67,80
1993	52 244 100	35 471 000	16 773 100	100,4	67,89
1994	52 114 400	35 400 700	16 713 700	99,8	67,93
1995	51 728 400	35 118 800	16 609 600	99,3	67,89
1996	51 297 100	34 767 900	16 529 200	99,2	67,78
1997	50 818 400	34 387 500	16 430 900	99,1	67,67
1998	50 370 800	34 048 200	16 322 600	99,1	67,60
1999	49 918 100	33 702 100	16 216 000	99,1	67,51
2000	49 429 800	33 338 600	16 091 200	99,0	67,45
2001	48 923 200	32 951 700	15 971 500	99,0	67,35
2002 ¹	48 457 102	32 574 371	15 882 731	99,0	67,22
2003	48 003 463	32 328 351	15 675 112	99,1	67,35
2004	47 622 434	32 146 466	15 475 968	99,2	67,50
2005	47 280 817	32 009 320	15 271 497	99,3	67,70
2006	46 929 525	31 877 710	15 051 815	99,3	67,93
2007	46 646 046	31 777 367	14 868 679	99,4	68,12
2008	46 372 664	31 668 757	14 703 907	99,4	68,29
2009	46 143 714	31 587 203	14 556 511	99,5	68,45
2010	45 962 947	31 524 795	14 438 152	99,6	68,59
2011	45 778 534	31 441 649	14 336 885	99,6	68,68
2012	45 633 637	31 380 874	14 252 763	99,7	68,77
2013	45 553 047	31 378 639	14 174 408	99,8	68,88
2014	45 426 249	31 336 623	14 089 626	99,7	68,98
2015	42 929 298	29 673 113	13 256 185	99,7	69,12
2016	42 760 516	29 584 952	13 175 564	99,6	69,19
2017	42 584 542	29 482 313	13 102 229	99,6	69,23
2018	42 386 403	29 370 995	13 015 408	99,5	69,29

¹ За даними Всеукраїнського перепису населення станом на 5 грудня 2001 року.

**Чисельність постійного населення за статтю (за оцінкою)
у 1992–2018 рр.**

(на 1 січня)

Рік	Чисельність, осіб			На 1 000 чоловіків припадає жінок
	обидві статі	чоловіки	жінки	
1992	51 708 234	23 949 444	27 758 790	1 159
1993	51 870 430	24 046 290	27 824 140	1 157
1994	51 715 375	23 981 045	27 734 330	1 157
1995	51 300 431	23 792 361	27 508 070	1 156
1996	50 874 104	23 591 556	27 282 548	1 156
1997	50 400 041	23 366 193	27 033 848	1 157
1998	49 973 488	23 163 464	26 810 024	1 157
1999	49 544 808	22 963 447	26 581 361	1 158
2000	49 114 950	22 754 662	26 360 288	1 158
2001	48 663 609	22 530 402	26 133 207	1 160
2002 ¹	48 240 902	22 316 317	25 924 585	1 162
2003	47 823 108	22 112 534	25 710 574	1 163
2004	47 442 079	21 926 809	25 515 270	1 164
2005	47 100 462	21 753 993	25 346 469	1 165
2006	46 749 170	21 574 667	25 174 503	1 167
2007	46 465 691	21 434 680	25 031 011	1 168
2008	46 192 309	21 297 678	24 894 631	1 169
2009	45 963 359	21 184 932	24 778 427	1 170
2010	45 782 592	21 107 067	24 675 525	1 169
2011	45 598 179	21 032 616	24 565 563	1 168
2012	45 453 282	20 976 712	24 476 570	1 167
2013	45 372 692	20 962 744	24 409 948	1 164
2014	45 245 894	20 918 288	24 327 606	1 163
2015	42 759 661	19 787 826	22 971 835	1 161
2016	42 590 879	19 717 881	22 872 998	1 160
2017	42 414 905	19 644 580	22 770 325	1 159
2018	42 216 766	19 558 180	22 658 586	1 159

¹ За даними Всеукраїнського перепису населення станом на 5 грудня 2001 року.

**Народжуваність, смертність та природний приріст (скорочення) населення
за типом місцевості у 1991–2018 рр.**

Рік	Кількість		Природний приріст, скорочення (–)	На 1 000 осіб наявного населення		
	живонаро- дження	смертей		Кількість		природний приріст, скорочення (–)
				живонаро- дження	смертей	
<i>Усього</i>						
1991	630 813	669 960	–39 147	12,1	12,9	–0,8
1992	596 785	697 110	–100 325	11,4	13,4	–2,0
1993	557 467	741 662	–184 195	10,7	14,2	–3,5
1994	521 545	764 669	–243 124	10,0	14,7	–4,7
1995	492 861	792 587	–299 726	9,6	15,4	–5,8
1996	467 211	776 717	–309 506	9,2	15,2	–6,0
1997	442 581	754 151	–311 570	8,7	14,9	–6,2
1998	419 238	719 954	–300 716	8,4	14,4	–6,0
1999	389 208	739 170	–349 962	7,8	14,9	–7,1
2000	385 126	758 082	–372 956	7,8	15,4	–7,6
2001	376 478	745 952	–369 474	7,7	15,3	–7,6
2002	390 688	754 911	–364 223	8,1	15,7	–7,6
2003	408 589	765 408	–356 819	8,5	16,0	–7,5
2004	427 259	761 261	–334 002	9,0	16,0	–7,0
2005	426 086	781 961	–355 875	9,0	16,6	–7,6
2006	460 368	758 092	–297 724	9,8	16,2	–6,4
2007	472 657	762 877	–290 220	10,2	16,4	–6,2
2008	510 589	754 460	–243 871	11,0	16,3	–5,3
2009	512 525	706 739	–194 214	11,1	15,3	–4,2
2010	497 689	698 235	–200 546	10,8	15,2	–4,4
2011	502 595	664 588	–161 993	11,0	14,5	–3,5
2012	520 705	663 139	–142 434	11,4	14,5	–3,1
2013	503 657	662 368	–158 711	11,1	14,6	–3,5
2014	465 882	632 296	–166 414	10,8	14,7	–3,9
2015	411 781	594 796	–183 015	10,7	14,9	–4,2
2016	397 037	583 631	–186 594	10,3	14,7	–4,4
2017	363 987	574 123	–210 136	9,4	14,5	–5,1
2018	335 874	587 665	–251 791	8,7	14,8	–6,1

Рік	Кількість		Природний приріст, скорочення (–)	На 1 000 осіб наявного населення		
	живонаро- дження	смертей		Кількість		природний приріст, скорочення (–)
				живонаро- дження	смертей	
Міська місцевість						
1991	419 205	380 988	38 217	11,9	10,8	1,1
1992	387 696	401 849	–14 153	11,0	11,4	–0,4
1993	356 833	432 462	–75 629	10,1	12,2	–2,1
1994	328 522	450 823	–122 301	9,3	12,8	–3,5
1995	308 408	476 434	–168 026	8,8	13,6	–4,8
1996	291 121	460 805	–169 684	8,4	13,3	–4,9
1997	274 961	444 446	–169 485	8,0	13,0	–5,0
1998	258 724	425 521	–166 797	7,6	12,6	–5,0
1999	239 408	439 986	–200 578	7,1	13,1	–6,0
2000	238 014	457 069	–219 055	7,2	13,8	–6,6
2001	237 228	450 329	–213 101	7,2	13,8	–6,6
2002	248 877	454 406	–205 529	7,7	14,0	–6,3
2003	266 415	459 965	–193 550	8,3	14,3	–6,0
2004	284 361	460 492	–176 131	8,9	14,4	–5,5
2005	284 257	471 561	–187 304	8,9	14,8	–5,9
2006	306 635	461 774	–155 139	9,6	14,5	–4,9
2007	314 065	466 253	–152 188	9,9	14,7	–4,8
2008	340 594	462 897	–122 303	10,8	14,6	–3,8
2009	339 497	432 294	–92 797	10,8	13,7	–2,9
2010	326 587	431 130	–104 543	10,4	13,7	–3,3
2011	328 934	411 025	–82 091	10,5	13,1	–2,6
2012	341 599	411 787	–70 188	10,9	13,1	–2,2
2013	330 284	412 553	–82 269	10,5	13,2	–2,7
2014	304 190	391 739	–87 549	10,2	13,2	–3,0
2015	266 082	358 749	–92 667	10,4	13,2	–2,8
2016	258 688	354 634	–95 946	10,0	13,2	–3,2
2017	237 874	350 549	–112 675	9,2	13,0	–3,8
2018	220 102	363 732	–143 630	8,5	13,4	–4,9

Рік	Кількість		Природний приріст, скорочення (-)	На 1 000 осіб наявного населення		
	живонародження	смертей		Кількість		природний приріст, скорочення (-)
				живонародження	смертей	
Сільська місцевість						
1991	211 608	288 972	-77 364	12,6	17,2	-4,6
1992	209 089	295 261	-86 172	12,5	17,6	-5,1
1993	200 634	309 200	-108 566	12,0	18,5	-6,5
1994	193 023	313 846	-120 823	11,6	18,8	-7,2
1995	184 453	316 153	-131 700	11,1	19,1	-8,0
1996	176 090	315 912	-139 822	10,7	19,2	-8,5
1997	167 620	309 705	-142 085	10,2	18,9	-8,7
1998	160 514	294 433	-133 919	9,9	18,1	-8,2
1999	149 800	299 184	-149 384	9,3	18,5	-9,2
2000	147 112	301 013	-153 901	9,2	18,8	-9,6
2001	139 250	295 623	-156 373	8,7	18,6	-9,9
2002	141 811	300 505	-158 694	9,0	19,1	-10,1
2003	142 174	305 443	-163 269	9,1	19,6	-10,5
2004	142 898	300 769	-157 871	9,3	19,6	-10,3
2005	141 829	310 400	-168 571	9,4	20,5	-11,1
2006	153 733	296 318	-142 585	10,3	19,8	-9,5
2007	158 592	296 624	-138 032	10,7	20,1	-9,4
2008	169 995	291 563	-121 568	11,6	19,9	-8,3
2009	173 028	274 445	-101 417	11,9	18,9	-7,0
2010	171 102	267 105	-96 003	11,9	18,6	-6,7
2011	173 661	253 563	-79 902	12,1	17,7	-5,6
2012	179 106	251 352	-72 246	12,6	17,7	-5,1
2013	173 373	249 815	-76 442	12,3	17,7	-5,4
2014	161 692	240 557	-78 865	12,2	18,1	-5,9
2015	145 699	236 047	-90 348	11,3	18,0	-6,7
2016	138 349	228 997	-90 648	10,8	17,6	-6,8
2017	126 113	223 574	-97 461	9,9	17,3	-7,4
2018	115 772	223 933	-108 161	9,2	17,5	-8,3

**Народжуваність, смертність та природний приріст (скорочення) населення
за типом місцевості по регіонах у 2018 році**

Республіка, область	Кількість		Природний приріст, скорочен- ня (-)	На 1 000 осіб наявного населення		
	живона- роджень	смертей		Кількість		природ- ний приріст, скорочен ня (-)
				живона- роджень	смертей	
<i>Усього</i>						
Україна	335 874	587 665	-251	8,7	14,8	-6,1
АР Крим	...	...	...	...	...	...
Вінницька	12 769	24 341	-11 572	8,1	15,5	-7,4
Волинська	11 270	13 710	-2 440	10,9	13,2	-2,3
Дніпропетровська	25 121	52 336	-27 215	7,8	16,3	-8,5
Донецька	15 894	40 174	-24 280	...	...	...
Житомирська	10 612	20 227	-9 615	8,7	16,5	-7,8
Закарпатська	13 883	15 320	-1 437	11,0	12,2	-1,2
Запорізька	12 708	27 871	-15 163	7,4	16,3	-8,9
Івано-Франківська	12 645	17 449	-4 804	9,2	12,7	-3,5
Київська	15 236	28 722	-13 486	8,7	16,3	-7,6
Кіровоградська	7 077	15 484	-8 407	7,4	16,3	-8,9
Луганська	5 652	15 991	-10 339	...	...	...
Львівська	23 253	32 726	-9 473	9,2	13,0	-3,8
Миколаївська	9 141	17 156	-8 015	8,0	15,1	-7,1
Одеська	23 144	33 607	-10 463	9,7	14,1	-4,4
Полтавська	10 193	23 659	-13 466	7,2	16,8	-9,6
Рівненська	13 380	14 528	-1 148	11,5	12,5	-1,0
Сумська	7 114	17 877	-10 763	6,5	16,4	-9,9
Тернопільська	8 545	15 013	-6 468	8,1	14,3	-6,2
Харківська	19 657	42 600	-22 943	7,3	15,9	-8,6
Херсонська	9 095	16 163	-7 068	8,7	15,5	-6,8
Хмельницька	10 698	19 736	-9 038	8,4	15,5	-7,1
Черкаська	8 637	20 181	-11 544	7,1	16,6	-9,5
Чернівецька	8 710	11 259	-2 549	9,6	12,4	-2,8
Чернігівська	6 854	19 304	-12 450	6,8	19,1	-12,3
м. Київ	34 586	32 231	2 355	11,8	11,0	0,8
м. Севастополь - (міськрада)	...	...	...	...	...	...

Продовження табл. 2.4

Республіка, область	Кількість		Природний приріст, скорочен- ня (-)	На 1 000 осіб наявного населення		
				Кількість		природ- ний приріст, скорочен ня (-)
	живона- роджень	смертей		живона- роджень	смертей	

Міська місцевість

Україна	220 102	363 732	-143	8,5	13,4	-4,9
АР Крим	...	...	...	...	...	...
Вінницька	6 780	9 450	-2 670	8,4	11,8	-3,4
Волинська	5 348	6 035	-687	9,9	11,1	-1,2
Дніпропетровська	20 711	42 697	-21 986	7,7	15,8	-8,1
Донецька	13 861	34 639	-20 778	...	...	...
Житомирська	6 027	10 112	-4 085	8,3	14,0	-5,7
Закарпатська	4 946	5 667	-721	10,6	12,2	-1,6
Запорізька	9 580	20 677	-11 097	7,2	15,6	-8,4
Івано-Франківська	5 184	6 394	-1 210	8,5	10,5	-2,0
Київська	9 488	14 914	-5 426	8,7	13,6	-4,9
Кіровоградська	4 418	9 234	-4 816	7,4	15,4	-8,0
Луганська	4 393	12 361	-7 968	...	...	...
Львівська	13 234	17 680	-4 446	8,6	11,5	-2,9
Миколаївська	5 910	11 279	-5 369	7,6	14,5	-6,9
Одеська	14 466	21 402	-6 936	9,1	13,4	-4,3
Полтавська	6 301	12 926	-6 625	7,2	14,8	-7,6
Рівненська	5 460	5 653	-193	9,9	10,3	-0,4
Сумська	4 920	10 685	-5 765	6,6	14,2	-7,6
Тернопільська	3 946	5 002	-1 056	8,3	10,6	-2,3
Харківська	15 722	33 033	-17 311	7,2	15,2	-8,0
Херсонська	5 615	10 068	-4 453	8,8	15,8	-7,0
Хмельницька	6 215	8 117	-1 902	8,6	11,2	-2,6
Черкаська	5 006	9 552	-4 546	7,3	13,9	-6,6
Чернівецька	3 366	4 058	-692	8,6	10,4	-1,8
Чернігівська	4 619	9 866	-5 247	7,0	15,0	-8,0
м. Київ	34 586	32 231	2 355	11,8	11,0	0,8
м. Севастополь - (міськрада)	...	...	...	...	...	...

Республіка, область	Кількість		Природний приріст, скорочен- ня (-)	На 1 000 осіб наявного населення		
	живона- роджень	смертей		Кількість		природ- ний приріст, скорочен- ня (-)
				живона- роджень	смертей	
Сільська місцевість						
Україна	115 772	223 933	-108	9,2	17,5	-8,3
АР Крим	...	...	...	...	...	...
Вінницька	5 989	14 891	-8 902	7,8	19,5	-11,7
Волинська	5 922	7 675	-1 753	12,0	15,5	-3,5
Дніпропетровська	4 410	9 639	-5 229	8,5	18,5	-10,0
Донецька	2 033	5 535	-3 502	...	...	...
Житомирська	4 585	10 115	-5 530	9,1	20,2	-11,1
Закарпатська	8 937	9 653	-716	11,3	12,2	-0,9
Запорізька	3 128	7 194	-4 066	8,0	18,5	-10,5
Івано-Франківська	7 461	11 055	-3 594	9,7	14,4	-4,7
Київська	5 748	13 808	-8 060	8,6	20,7	-12,1
Кіровоградська	2 659	6 250	-3 591	7,6	17,8	-10,2
Луганська	1 259	3 630	-2 371	...	...	...
Львівська	10 019	15 046	-5 027	10,2	15,3	-5,1
Миколаївська	3 231	5 877	-2 646	9,0	16,4	-7,4
Одеська	8 678	12 205	-3 527	11,0	15,5	-4,5
Полтавська	3 892	10 733	-6 841	7,3	20,2	-12,9
Рівненська	7 920	8 875	-955	13,0	14,6	-1,6
Сумська	2 194	7 192	-4 998	6,5	21,4	-14,9
Тернопільська	4 599	10 011	-5 412	8,0	17,4	-9,4
Харківська	3 935	9 567	-5 632	7,7	18,7	-11,0
Херсонська	3 480	6 095	-2 615	8,6	15,1	-6,5
Хмельницька	4 483	11 619	-7 136	8,2	21,2	-13,0
Черкаська	3 631	10 629	-6 998	6,9	20,2	-13,3
Чернівецька	5 344	7 201	-1 857	10,4	14,0	-3,6
Чернігівська	2 235	9 438	-7 203	6,3	26,7	-20,4
м. Київ	x	x	x	x	x	x
м. Севастополь - (міськрада)	...	...	...	...	...	...

**Сумарний коефіцієнт народжуваності за типом місцевості
у 1991–2018 рр.**

(на одну жінку)

Рік	Усього	Міська місцевість	Сільська місцевість
1991	1,776	1,598	2,286
1992	1,674	1,477	2,227
1993	1,562	1,369	2,084
1994	1,468	1,275	1,976
1995	1,398	1,214	1,875
1996	1,335	1,159	1,786
1997	1,272	1,104	1,703
1998	1,211	1,045	1,635
1999	1,127	0,971	1,532
2000	1,116	0,965	1,510
2001	1,078	0,950	1,411
2002	1,095	0,969	1,432
2003	1,172	1,067	1,449
2004	1,218	1,127	1,463
2005	1,213	1,120	1,460
2006	1,310	1,207	1,585
2007	1,345	1,236	1,630
2008	1,458	1,346	1,748
2009	1,473	1,348	1,784
2010	1,443	1,308	1,770
2011	1,459	1,317	1,801
2012	1,531	1,387	1,868
2013	1,506	1,365	1,825
2014	1,498	1,351	1,827
2015	1,506	1,388	1,710
2016	1,466	1,361	1,642
2017	1,374	1,283	1,522
2018	1,301	1,220	1,427

**Сумарний коефіцієнт народжуваності за типом місцевості
по регіонах у 2018 році**

(на одну жінку)

Республіка, область	Усього	Міська місцевість	Сільська місцевість
Україна	1,301	1,220	1,427
АР Крим	...	...	...
Вінницька	1,262	1,197	1,319
Волинська	1,562	1,368	1,761
Дніпропетровська	1,198	1,155	1,402
Донецька	...	...	...
Житомирська	1,318	1,214	1,453
Закарпатська	1,599	1,553	1,617
Запорізька	1,164	1,110	1,323
Івано-Франківська	1,305	1,142	1,428
Київська	1,265	1,236	1,308
Кіровоградська	1,208	1,152	1,274
Луганська	...	...	...
Львівська	1,313	1,195	1,483
Миколаївська	1,247	1,155	1,401
Одеська	1,446	1,341	1,630
Полтавська	1,147	1,089	1,236
Рівненська	1,639	1,320	1,936
Сумська	1,031	0,978	1,146
Тернопільська	1,182	1,128	1,215
Харківська	1,083	1,037	1,296
Херсонська	1,343	1,327	1,338
Хмельницька	1,326	1,233	1,445
Черкаська	1,127	1,096	1,153
Чернівецька	1,335	1,101	1,510
Чернігівська	1,114	1,087	1,155
м. Київ	1,538	1,538	х
м. Севастополь	...	...	...
- (міськрада)	...	...	...

Таблиця 2.7

**Середня очікувана тривалість життя при народженні
за статтю та типом місцевості у 1991–2018 рр.**

(років)

Рік	Усього			Міська місцевість			Сільська місцевість		
	обидві статі	чолові- ки	жінки	обидві статі	чолові- ки	жінки	обидві статі	чолові- ки	жінки
1991	69,56	64,62	74,21	69,95	65,31	74,29	68,49	63,06	73,81
1992	68,97	63,81	73,98	69,25	64,34	73,99	68,12	62,57	73,70
1993	68,29	63,16	73,35	68,46	63,53	73,29	67,69	62,26	73,27
1994	67,66	62,39	72,95	67,76	62,65	72,87	67,22	61,75	72,84
1995	66,79	61,22	72,54	66,68	61,19	72,35	66,82	61,21	72,68
1996	67,08	61,52	72,80	67,09	61,60	72,73	66,91	61,30	72,81
1997	67,66	62,23	73,19	67,83	62,50	73,19	67,17	61,60	73,05
1998	68,50	63,17	73,84	68,67	63,45	73,82	68,02	62,54	73,75
1999	68,07	62,62	73,61	68,22	62,85	73,60	67,63	62,11	73,50
2000	67,72	62,10	73,53	67,81	62,25	73,47	67,43	61,78	73,53
2001	67,89	62,32	73,63	68,11	62,65	73,64	67,30	61,61	73,49
2002 ¹	68,32	62,70	74,13	68,60	63,08	74,21	67,64	61,93	73,89
2003 ¹	68,24	62,64	74,06	68,53	62,94	74,16	67,62	62,01	73,81
2004 ¹	68,22	62,60	74,05	68,57	63,00	74,19	67,44	61,78	73,76
2005 ¹	67,96	62,23	73,97	68,47	62,81	74,18	66,89	61,07	73,51
2006 ¹	68,10	62,38	74,06	68,67	63,05	74,33	66,85	61,06	73,47
2007 ¹	68,25	62,51	74,22	68,86	63,22	74,50	66,90	61,05	73,57
2008 ¹	68,27	62,51	74,28	68,95	63,31	74,57	66,77	60,86	73,58
2009 ¹	69,29	63,79	74,86	69,98	64,60	75,21	67,78	62,14	74,09
2010 ¹	70,44	65,28	75,50	71,09	66,03	75,86	69,02	63,74	74,70
2011	71,02	65,98	75,88	71,60	66,65	76,20	69,76	64,61	75,18
2012	71,15	66,11	76,02	71,80	66,85	76,38	69,75	64,61	75,19
2013	71,37	66,34	76,22	72,05	67,11	76,63	69,88	64,79	75,29
2014	71,37	66,25	76,37	72,13	67,09	76,83	69,72	64,53	75,31
2015	71,38	66,37	76,25	72,15	67,28	76,66	69,87	64,74	75,38
2016	71,68	66,73	76,46	72,35	67,53	76,80	70,34	65,29	75,72
2017	71,98	67,02	76,78	72,69	67,85	77,13	70,59	65,50	76,00
2018	71,76	66,69	76,72	72,39	67,42	77,02	70,47	65,33	76,01

¹ Дані розраховано за два суміжні роки.

**Середня очікувана тривалість життя при народженні
за статтю та типом місцевості по регіонах у 2018 році**

<i>(років)</i>			
Республіка, область	Обидві статі	Чоловіки	Жінки
<i>Усього</i>			
Україна	71,76	66,69	76,72
АР Крим	...	...	...
Вінницька	72,69	67,58	77,69
Волинська	71,49	65,97	77,16
Дніпропетровська	70,46	65,26	75,43
Донецька	...	...	...
Житомирська	70,08	64,50	75,83
Закарпатська	70,99	66,77	75,22
Запорізька	71,11	65,70	76,35
Івано-Франківська	73,67	68,81	78,46
Київська	70,30	64,82	75,78
Кіровоградська	70,83	65,75	75,81
Луганська	...	...	...
Львівська	73,36	68,33	78,42
Миколаївська	71,06	66,03	75,98
Одеська	70,98	66,37	75,54
Полтавська	71,76	66,67	76,74
Рівненська	71,88	66,85	76,93
Сумська	72,26	67,22	77,17
Тернопільська	73,39	68,20	78,57
Харківська	71,40	66,37	76,27
Херсонська	70,51	65,38	75,57
Хмельницька	72,28	66,83	77,75
Черкаська	71,78	66,60	76,85
Чернівецька	73,83	69,17	78,34
Чернігівська	70,51	64,76	76,35
м. Київ	74,01	69,62	78,03
м. Севастополь - (міськрада)	...	...	...

Республіка, область	Обидві статі	Чоловіки	Жінки
<i>Міська місцевість</i>			
Україна	72,39	67,42	77,02
АР Крим	...	...	...
Вінницька	74,11	69,42	78,37
Волинська	72,99	67,96	77,64
Дніпропетровська	70,72	65,50	75,58
Донецька	...	...	...
Житомирська	71,36	65,97	76,54
Закарпатська	70,56	66,32	74,57
Запорізька	71,65	66,08	76,91
Івано-Франківська	74,55	70,11	78,65
Київська	71,15	65,82	76,26
Кіровоградська	71,41	65,96	76,11
Луганська	...	...	...
Львівська	74,15	69,25	78,78
Миколаївська	71,97	67,03	76,56
Одеська	72,11	67,61	76,43
Полтавська	72,48	67,27	77,33
Рівненська	73,44	68,53	77,86
Сумська	73,03	68,13	77,46
Тернопільська	74,67	69,75	79,25
Харківська	71,61	66,51	76,43
Херсонська	70,57	65,25	75,62
Хмельницька	73,86	68,87	78,53
Черкаська	72,86	67,96	77,36
Чернівецька	74,55	69,93	78,71
Чернігівська	71,70	66,18	76,88
м. Київ	74,01	69,62	78,03
м. Севастополь - (міськрада)	...	...	...

Республіка, область	Обидві статі	Чоловіки	Жінки
Сільська місцевість			
Україна	70,47	65,33	76,01
АР Крим	...	...	...
Вінницька	71,07	65,69	76,78
Волинська	69,72	63,91	76,43
Дніпропетровська	68,98	63,94	74,51
Донецька	...	...	...
Житомирська	68,00	62,37	74,44
Закарпатська	71,23	67,05	75,58
Запорізька	69,29	64,48	74,35
Івано-Франківська	73,01	67,88	78,32
Київська	68,93	63,21	74,98
Кіровоградська	70,10	65,31	75,15
Луганська	...	...	...
Львівська	72,19	67,01	77,94
Миколаївська	69,14	64,02	74,63
Одеська	68,79	64,07	73,74
Полтавська	70,47	65,64	75,59
Рівненська	70,43	65,42	76,05
Сумська	70,42	65,27	76,26
Тернопільська	72,30	66,92	77,99
Харківська	70,36	65,71	75,46
Херсонська	70,45	65,66	75,52
Хмельницька	70,07	64,34	76,47
Черкаська	70,22	64,85	75,97
Чернівецька	73,32	68,60	78,09
Чернігівська	67,70	61,78	74,60
м. Київ	х	х	х
м. Севастополь - (міськрада)	...	...	...

РОЗДІЛ 3

ЗАЙНЯТІСТЬ ТА БЕЗРОБІТТЯ

СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ

Зайнятими вважають осіб віком 15–70 років, які:

а) працювали впродовж обстежуваного тижня хоча б одну годину за наймом за винагороду в грошовому чи натуральному вираженні, індивідуально (самостійно), у окремих громадян або на власному (сімейному) підприємстві;

б) працювали безоплатно на підприємстві, у власній справі, що належить будькому з членів домогосподарства, або в особистому селянському господарстві з метою реалізації продукції, виробленої внаслідок цієї діяльності;

в) були тимчасово відсутні на роботі, тобто формально мали робоче місце, власне підприємство (справу), але не працювали впродовж обстежуваного періоду з певних причин.

Безробітні (за методологією МОП) – особи віком 15–70 років, які одночасно відповідають трьом основним умовам:

а) не мали роботи (прибуткового заняття);

б) активно шукали роботу або намагались організувати власну справу впродовж останніх 4–х тижнів, що передували опитуванню, тобто робили конкретні кроки протягом вказаного періоду з метою знайти оплачувану роботу за наймом чи на власному підприємстві;

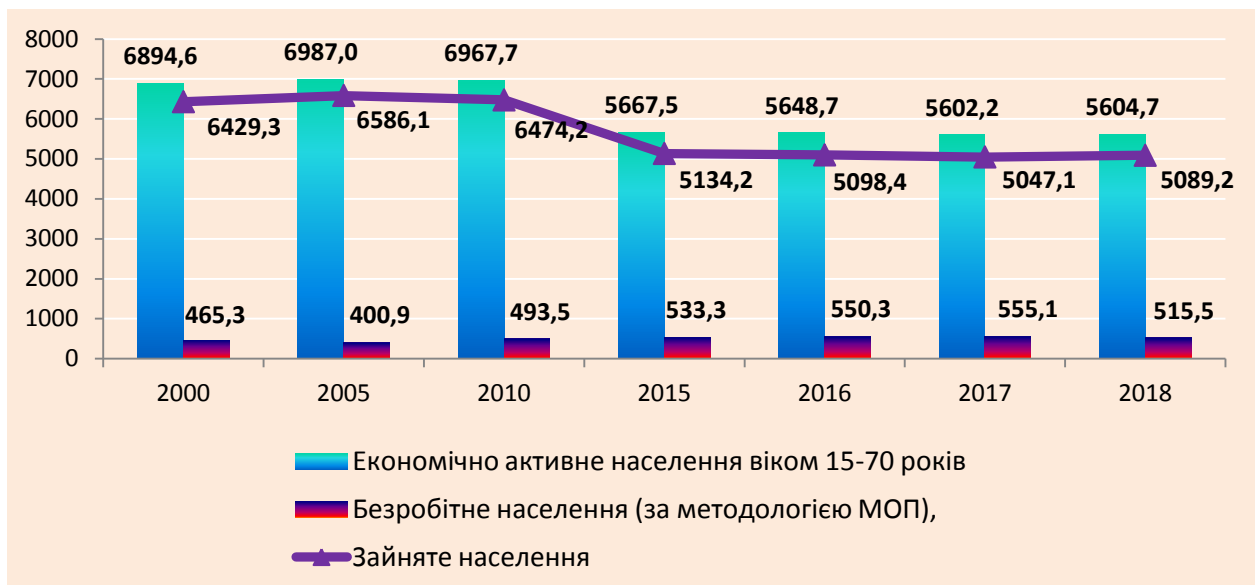
в) були готові приступити до роботи впродовж двох найближчих тижнів, тобто почати працювати за наймом або на власному підприємстві з метою отримання оплати або доходу.

Державне регулювання зайнятості – формування і реалізація державної політики у сфері зайнятості населення з метою створення умов для забезпечення повної та продуктивної вільно обраної зайнятості і соціального захисту в разі настання безробіття.

Стан зайнятості населення являє собою один з основних індикаторів національної економіки. Тому до вагомих напрямів належить раціональне використання існуючого трудового потенціалу шляхом стабілізації наявних та створення нових робочих місць із належними умовами й оплатою праці. Це сприяє забезпеченню повної зайнятості, зменшенню рівня безробіття, поверненню в Україну трудових емігрантів та збалансованому розвитку сільського ринку праці.

3.1. Економічна активність населення

За даними Державної служби статистики України, кількість економічно активного населення віком 15–70 років за період 2000–2018 років має сталу тенденцію до зменшення, яке становить 1,2 млн осіб (18,7%). Така ж спадна динаміка спостерігається за кількістю зайнятого населення. Щодо безробітних, то, навпаки, їх кількість за аналізований період зростала і лише у 2018 році проти попереднього року зменшилася на 39,6 тис. і становила 515,5 тис. осіб (рис.3.1). Докладніше про стан сільського ринку праці розглянемо далі у відповідному підрозділі.

Рис. 3.1. Динаміка економічної активності, зайнятості та безробіття сільського населення, тис. осіб

Ці негативні тенденції щодо використання трудового потенціалу частково пояснюються зменшенням за останні 18 років чисельності сільського населення (на 3,1 млн осіб), ліквідацією робочих місць підприємствами (установами, організаціями), розташованими в сільській місцевості та значною неформальною зайнятістю переважно в ОСГ.

У 2018 році чисельність економічно активного і зайнятого населення дещо зросла порівняно з 2017 роком – на 2,5 і 42,1 тис. осіб відповідно. Проте робити якісь висновки за один рік немає сенсу, а з іншого боку, зазначені показники залишаються гіршими порівняно з міськими поселеннями – на

2,9 в. п. щодо рівня економічної активності і на 0,6 в. п. стосовно рівня безробіття (табл. 3.1).

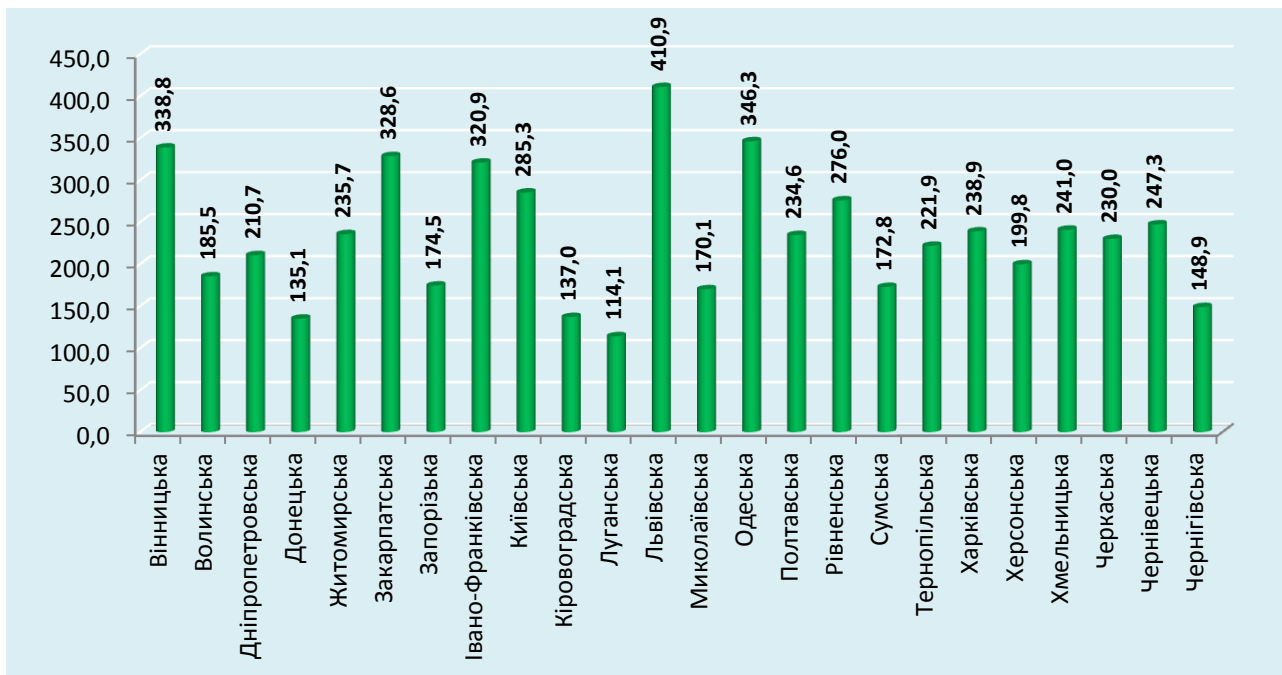
Таблиця 3.1.

**Економічна активність населення у середньому за 2017–2018 рр.
за місцем проживання та статтю**

Показник	Усе населення		Міські поселення		Сільська місцевість		Жінки		Чоловіки	
	2017 р.	2018 р.	2017 р.	2018 р.	2017 р.	2018 р.	2017 р.	2018 р.	2017 р.	2018 р.
Економічно активне населення, тис. осіб	17 854,4	17 939,5	12 252,2	12 334,8	5 602,2	5 604,7	8 423,8	8 546,1	9 430,6	9 393,4
Рівень економічної активності, %	62,0	62,6	62,8	63,5	60,4	60,6	55,7	56,8	69,0	69,0
Зайняте населення, тис. осіб	16 156,4	16 360,9	11 109,3	11 271,7	5 047,1	5 089,2	7 771,2	7 910,7	8 385,2	8 450,2
Рівень зайнятості, %	56,1	57,1	56,9	58,1	54,4	55,0	51,4	52,5	61,4	62,1
Безробітне населення (за методологією МОП), тис. осіб	1 698,0	1 578,6	1 142,9	1 063,1	555,1	515,5	652,6	635,4	1 045,4	943,2
Рівень безробіття за методологією МОП, %	9,5	8,8	9,3	8,6	9,9	9,2	7,7	7,4	11,1	10,0

Джерело: за даними Держстату України.

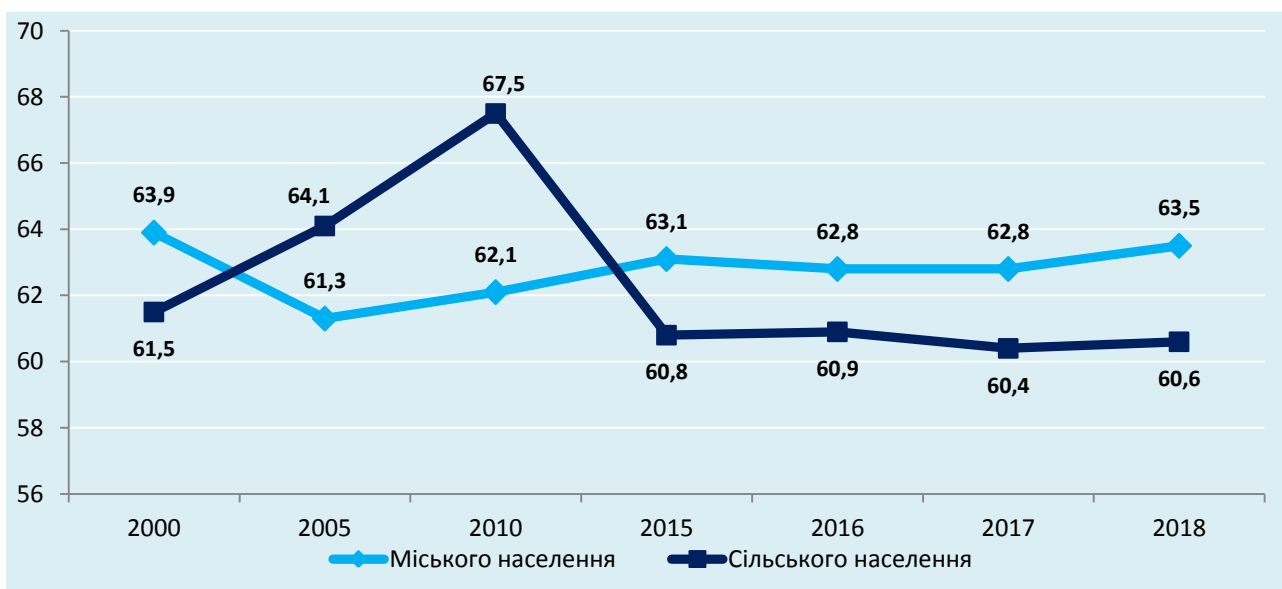
Серед регіонів найбільша чисельність економічно активного сільського населення у Львівській (410,9 тис. осіб), найменша – у Чернігівській (148,9 тис. осіб) областях. При цьому не враховано АР Крим та частково окуповані Донецьку і Луганську області (рис. 3.2).

Рис. 3.2. Економічно активне сільське населення за регіонами у 2018 р., тис. осіб

Джерело: за даними Держстату України.

Рівень економічної активності слугує відносним показником стану ринку праці. Для сільської місцевості також характерне його зниження порівняно з містами. Своєрідний сплеск економічної активності у 2010 році був штучним і викликаний законодавчими ініціативами (рис. 3.3).

Рис. 3.3. Динаміка рівня економічної активності в сільській та міській місцевостях, %

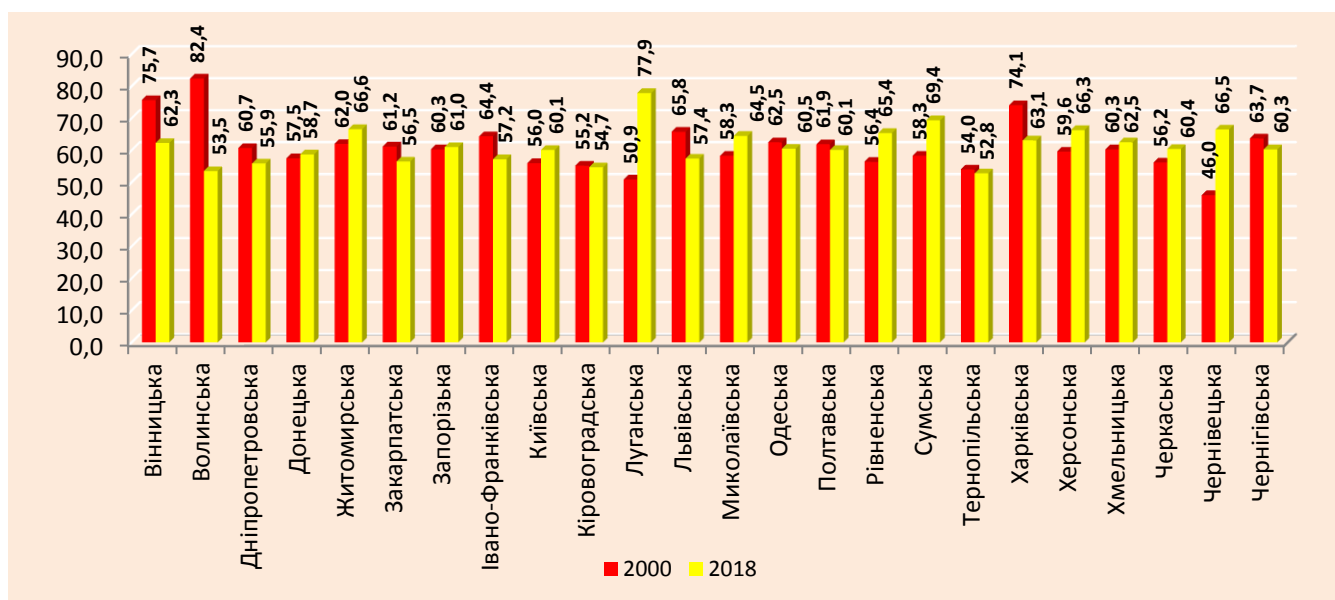
Джерело: за даними Держстату України.

Розглянемо докладніше історію цього питання. У період реформування колективних господарств було прийнято Закон України «Про особисте селянське господарство» від 15 травня 2003 р. № 742, згідно з яким (ст. 8) статус безробітного селяни отримували, коли розрахунковий місячний дохід від ОСГ був меншим законодавчо встановленого мінімального розміру заробітної плати. Ця норма діяла більше шести років – до прийняття Закону «Про внесення змін до деяких законів України щодо зменшення впливу світової фінансової кризи на сферу зайнятості населення» від 25 грудня 2009 р. № 799. Цим актом понад 2 млн членів ОСГ було віднесено до категорії, які забезпечують себе роботою самостійно. Тобто, з 2010 року селянам надано статус зайнятого населення за умови, що робота в такому господарстві для них є основною, тобто легалізованою з добровільною сплатою єдиного соціального внеску (ЄСВ).

Які наслідки такого «рятівного» для України Закону: а) селян по-суті позбавили права на загальнообов'язкове державне соціальне страхування; б) роботодавцям повернули майже дармову робочу силу; в) зменшено дефіцит Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття, за рахунок відмови базових центрів зайнятості у наданні вкрай необхідних послуг своїм односельцям. Із цього періоду ОСГ, які при колгоспно-радгоспній системі виконували лише підсобні (допоміжні) функції нерідко стали безальтернативним місцем докладання праці й основним джерелом доходів для задоволення базових потреб членів їх сімей [20, с. 9–13]. Проте, починаючи з 2015 року безробітні й районні центри зайнятості у різний спосіб адаптували свої практики до економічних реалій і показник економічної активності став навіть нижчим проти 2000 року та суттєво уступає міському населенню (див. рис. 3.3).

У регіональному вимірі рівень економічної активності сільського населення у 2018 році підвищився порівняно з 2000 роком в Луганській (на 27,0 в. п.), Чернівецькій (на 20,5 в. п.), Сумській (на 11,1 в. п.) областях. За цей же період економічна активність сільського населення суттєво зменшилася у

Волинській (на 28,9 в. п.), Вінницькій (на 13,4, в. п.), Харківській (на 11,0 в. п.) областях (рис. 3.4). До певної міри це пов'язано з масштабною неформальною зайнятістю, відсутністю гідної заробітної плати, демографічною кризою, негативним сальдо трудової міграції тощо. За офіційними даними, за 2015–2017 рр. кількість сільських трудових мігрантів становила 640 тис. осіб. Це майже така ж кількість, що й серед містян. Але частка сільських трудових мігрантів удвічі перевищує згаданий показник у загальній кількості населення – 6,9 і 3,4% відповідно. При цьому маємо усвідомлювати, що дані Держстату України показують лише тенденцію цього явища і в разі відрізняються від кількісних показників виїзду за кордон з метою пошуку прийнятної роботи з гідною оплатою праці.

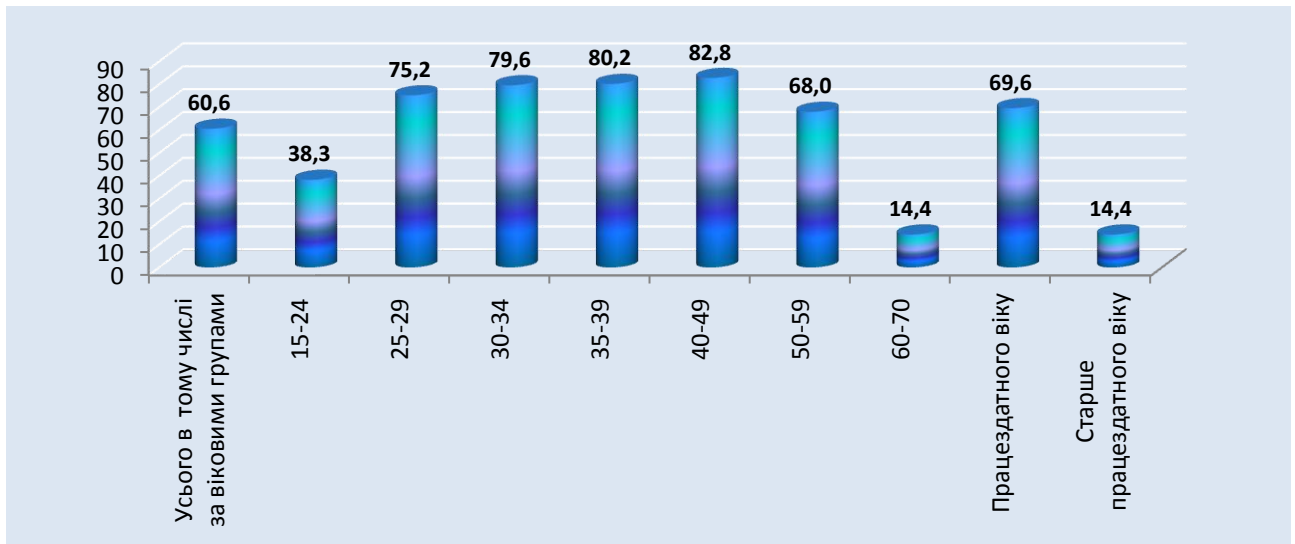

Рис. 3.4. Динаміка рівня економічної активності сільського населення за регіонами у 2000 та 2018 рр., %

Джерело: за даними Держстату України.

Рівень економічної активності сільського населення працездатного віку і старше у 2018 році становив 69,6 % і 14,4% відповідно. Це вище порівняно з аналогічними показниками серед міського населення – на 4,6 % і 1,8 % (рис. 3.5). Останній можна віднести до статистичної похибки, тобто не має суттєвої різниці економічної активності між сільським і міським населенням у категорії старше працездатного віку.

Рис. 3.5. Рівень економічної активності сільського населення за віковими групами, у 2018 р., %

Джерело: за даними Держстату України.

За віковими групами рівень економічної активності найвищий у сільського населення віком від 40 до 49 років – 82,8%. Статистика підтверджує, що такий же віковий пік працездатності характерний і для міста. Менший він у вікових категоріях: 35 – 39 років – 80,2 %; 30 – 34 років – 79,6; 25 – 29 років – 75,2 %. Найменш активне населення віком 15 – 24 роки (38,3 %) і 60 – 70 років (14,4 %) (див. рис. 3.5). Це пояснюється періодом навчання молоді, складністю знайти перше гідне робоче місце після здобуття професії, завищеними очікуваннями щодо оплати праці і соціального пакета й значними перекосами фундаментальних чинників ринку праці у професійно-кваліфікаційному попиті на робочу силу та її пропозиції в сільських територіях.

Побіжно зазначимо, що в Україні традиційно спостерігається істотний перекіс у попиті та пропонуванні на ринку праці: 75 % випускників здобувають вищу освіту, 25 % професійно-технічну, а мало б бути навпаки. За даними Державної служби зайнятості (ДСЗ), станом на 1 липня 2019 року у містах майже кожен другий серед безробітних мав вищу освіту, а у великих мегаполісах цей показник значно більший.

Довідково: у 1990/1991 н. р. налічувалося 65 % випускників ПТУ, коледжів і технікумів та 35 % ВНЗ III-IV рівнів акредитації.

3.2 Зайнятість населення сільських територій

За даними Держстату України, у 2018 році в сільській місцевості була зайнята майже третина від загальної чисельності зайнятого населення. За аналізований період цей показник залишається практично незмінним і коливається в межах від 32,2 % (2005, 2010 рр.) до 31,1 % (2015, 2018 рр.). Інша ситуація щодо кількості зайнятого сільського населення за останні 18 років, адже скорочення становить 1340 тис. осіб, у тому числі осіб працездатного віку – 798,5 тис. (табл. 3.2.). Це характеризує негативні зміни у віковій структурі сільського населення, оскільки село покидає найбільш продуктивна його частина. Демографічне навантаження, або кількість осіб непрацездатного віку (0–15 років) та 60 років і старше, з розрахунку на тисячу осіб працездатного віку (15–64 років), у сільській місцевості вже сягнуло 698 проти 625 осіб у місті.

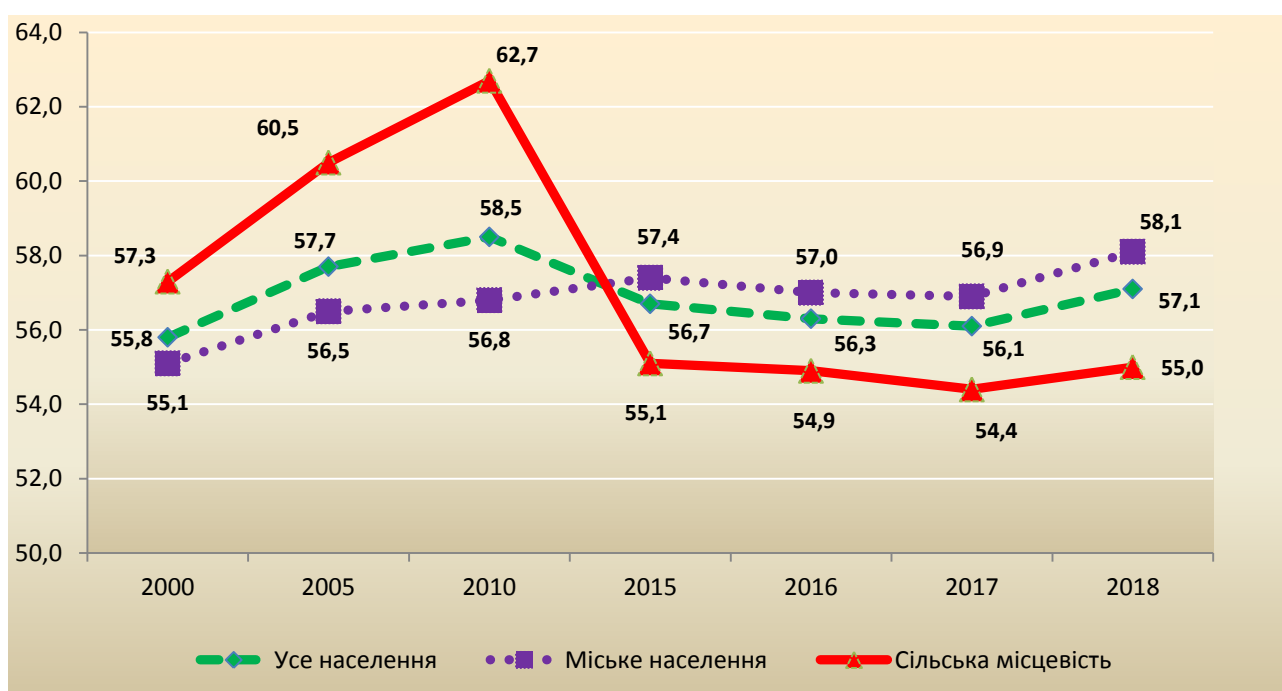
Таблиця 3.2

Динаміка зайнятого населення віком 15 – 70 років за статтю та місцем проживання за роками, тис. осіб

Показник	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2018р. у % до 2000 р.	2018р. у % до 2017 р.
Усе населення	20175,0	20191,5	20266,0	16 443,2	16 276,9	16 156,4	16 360,9	81,1	101,3
У тому числі працездатного віку	18520,7	18365,0	18436,5	15 742,0	15 626,1	15 495,9	15 718,6	84,9	101,4
Жінки	9856,9	9974,3	9965,6	7 872,4	7 827,4	7 771,2	7 910,7	80,3	101,8
У тому числі працездатного віку	8804,4	8657,7	8645,4	7 489,0	7 490,9	7 424,7	7 579,1	86,1	102,1
Чоловіки	10318,1	10217,2	10300,4	8 570,8	8 449,5	8 385,2	8 450,2	81,9	100,8
У тому числі працездатного віку	9716,3	9707,3	9791,1	8 253,0	8 135,2	8 071,2	8 139,5	83,8	100,8
Міські поселення	13745,7	13684,8	13791,8	11 309,0	11 178,5	11 109,3	11 271,7	82,0	101,5
У тому числі працездатного віку	12850,7	12756,4	12838,3	10 869,5	10 771,5	10 689,2	10 847,1	84,4	101,5
Сільська місцевість	6429,3	6506,7	6474,2	5 134,2	5 098,4	5 047,1	5 089,2	79,2	100,8
У тому числі працездатного віку	5670,0	5608,6	5598,2	4 872,5	4 854,6	4 806,7	4 871,5	85,9	101,3

Джерело: за даними Держстату України.

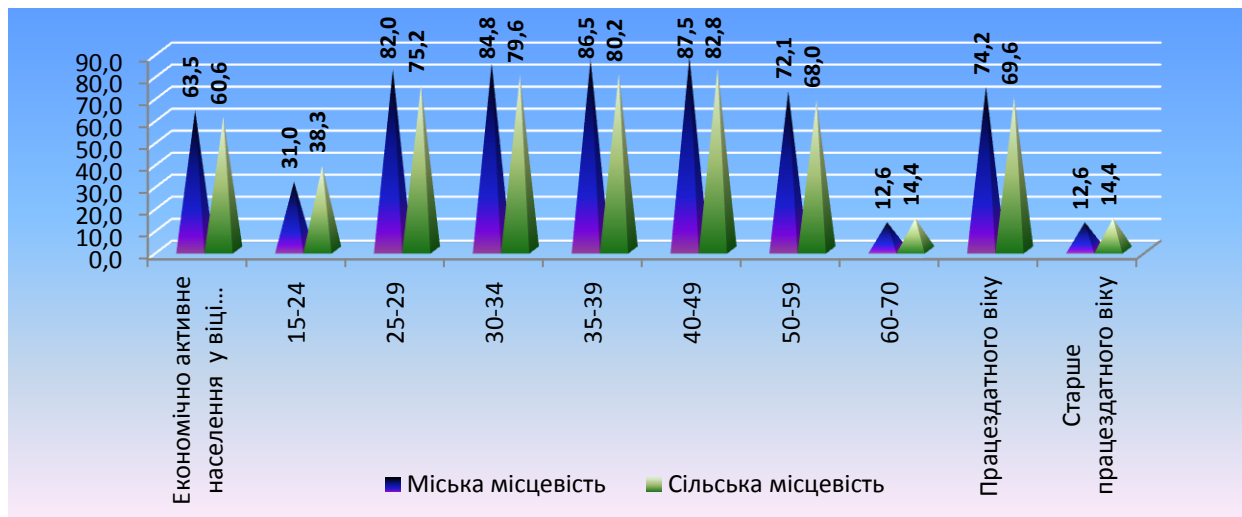
Рівень зайнятості – це відносний показник, який розраховують як відношення чисельності зайнятого населення віком 15 – 70 років до чисельності всього населення зазначеного віку, чи населення відповідної соціально-демографічної групи. За період з 2000-го по 2010 рік зафіксовано зростання рівня зайнятості населення України (від 55,8 до 58,5 %) як серед сільського населення (від 57,3 до 62,7 %), так і жителів міста (від 55,8 до 58,5 %). У подальшому (з 2010 року) відбулося незначне підвищення серед містян – на 1,3 %, тоді як у сільській місцевості, навпаки, відбувся спад активності на 7,7 % (рис. 3.6). Раніше наводилося пояснення як штучно було створено пік зайнятості серед сільського населення у 2010 році (рис. 3.6).

Рис. 3.6. Динаміка рівня зайнятості населення України, %

Джерело: за даними Держстату України.

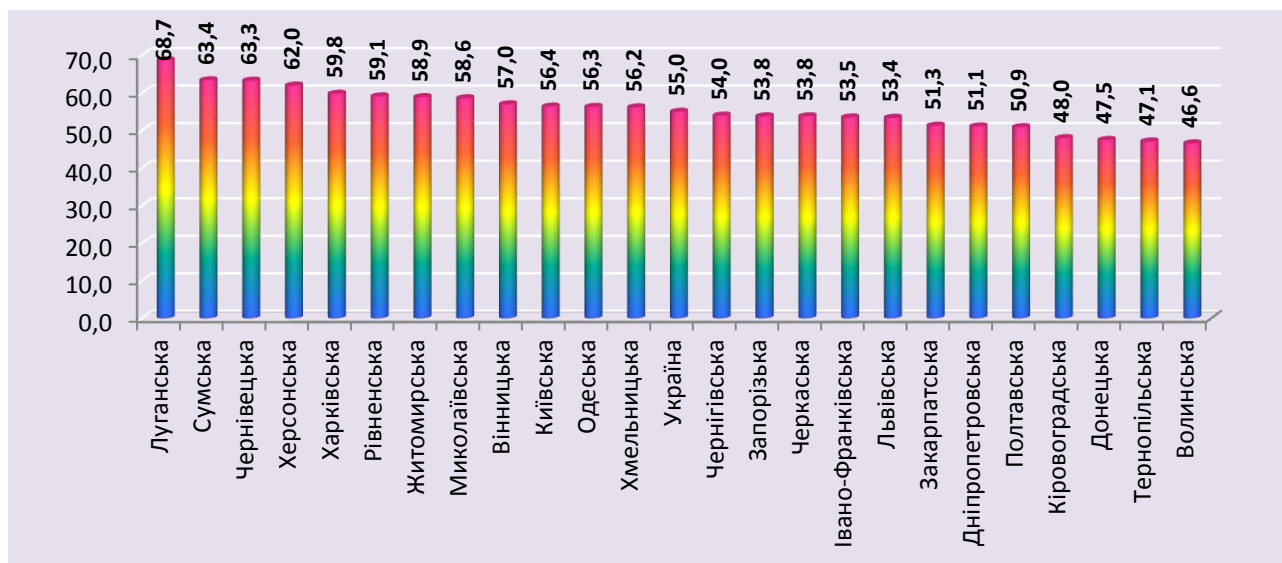
Рівень зайнятості в селах і у міських поселеннях за віковими групами ілюструє діаграма (рис. 3.7). За віковими групами найвищий рівень зайнятості сільського населення, а це майже 83 % спостерігається серед населення віком 40 – 49 років, найменший (14,4 %) – серед осіб віком 60 – 70 років, та молоді віком 15 – 24 роки (38,3 %) (рис. 3.7). Про наслідково-причинний зв'язок цього явища вже йшлося вище.

Рис. 3.7. Рівень зайнятості населення за віковими групами та місцем проживання у 2018 р., %

Джерело: за даними Держстату України.

Найвищий рівень зайнятості сільського населення, який суттєво перевищує середній показник в Україні, відзначено у Луганській (68,7 %), Сумській (63,4 %), Чернівецькій (63,3 %) областях, найнижчий – у Волинській (46,6 %) Тернопільській (47,1 %) та Донецькій (47,5 %) областях (рис. 3.8).

Рис. 3.8. Рівень зайнятості сільського населення віком 15 – 70 років за регіонами у 2018 р., %

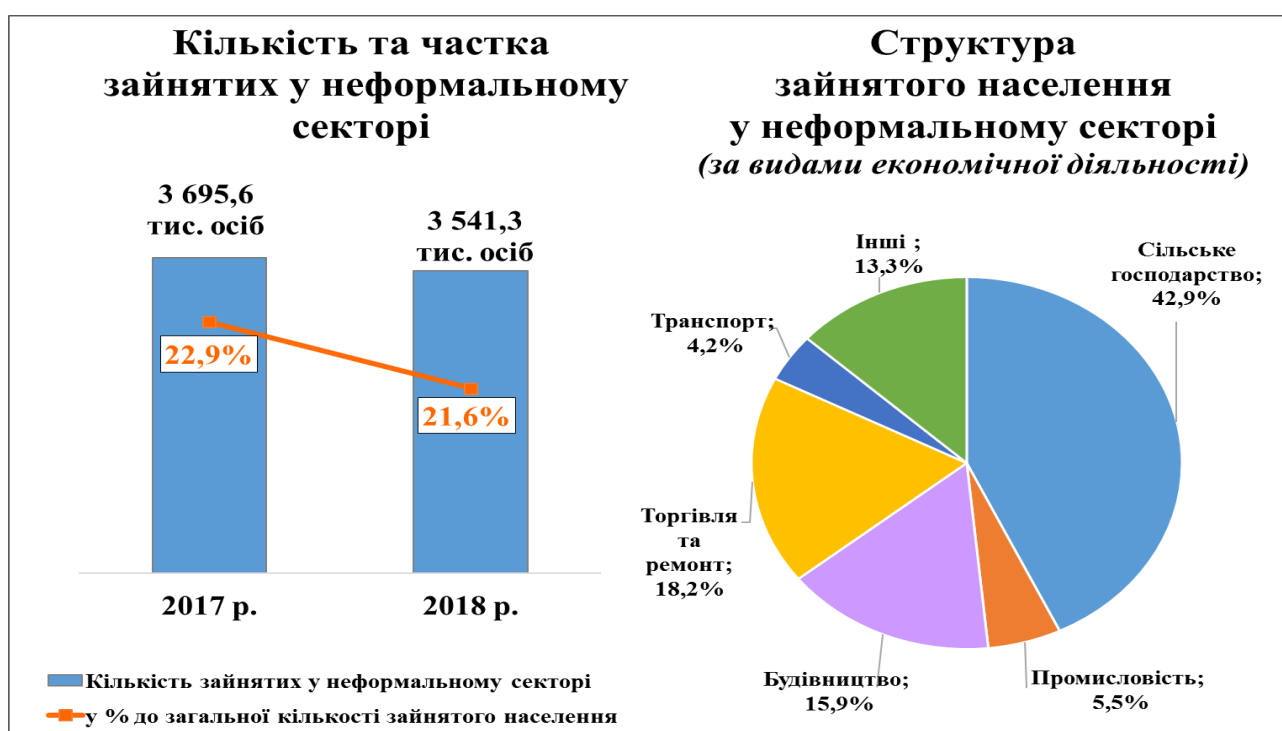
Джерело: за даними Держстату України.

Важливим сигналом є те, що останнім часом кількість зайнятих громадян у неформальному секторі економіки України скоротилася на 154 тис. осіб і становить 3,5 млн осіб, або від 22,9 % у 2017-му до 21,6 % проти 2018 року. Серед видів економічної діяльності найпоширенішою неформальна зайнятість

була у сільському, лісовому та рибному господарствах (43%), в оптовій та роздрібній торгівлі, ремонті автотранспортних засобів (18%), а також у будівництві (16%) (рис. 3.9).

Довідково: за даними експертів, в Україні кількість застрахованих осіб становить лише 52% від загальної кількості працездатних людей.

Серед основних причин експертами вказується вплив робочої сили за кордон, висока толерантність найманих працівників до зарплат у «конвертах», недовіра громадян, особливо молоді, до солідарної пенсійної системи тощо. Левова частка, що припадає на сільське господарство викликана самозайнятістю населення в ОСГ.

Рис. 3.9. Динаміка та структура зайнятості населення у неформальному секторі України

Джерело: за даними Держстату України.

За останні роки внесено низку важливих змін і доповнень до нормативно-правових актів, які мають заохочувати членів ОСГ до створення та легалізації діяльності сімейних ферм, зокрема, як фізичних осіб підприємців (ФОП). Мається на увазі зміни до законів про фермерське господарство, про податковий кодекс, про державну підтримку сільського господарства, про загальнообов'язкове державне соціальне страхування та ін. Разом із тим значна

кількість законопроектів стосовно сімейного фермерства чекають на внесення до сесійної зали Верховної Ради України. На які преференції може розраховувати новостворена сімейна ферма і ОТГ: а) сплачувати єдиний податок 4-ї групи, як фізична особа підприємець; б) на пільговий порядок сплати ЄСВ із наростаючою часткою упродовж 10 років; в) податок на доходи фізичних осіб, плата за землю (земельний податок і орендна плата), скеровуються до бюджетів за місцем розташування ділянки. Визначена й гранична площа земель у користуванні – від 2 до 20 га. На нашу думку, в подальшому доцільно запропонувати прийнятну модель придбання земель у приватну власність для цієї категорії товаровиробників до 1 липня 2021 року. Це важливо з огляду на те, що Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення» від 31 березня 2020 року №552-ІХ саме з цієї дати передбачено продаж земельних ділянок громадянам України.

3.3 Інституціональні особливості сільського ринку праці [21, с. 5–12].

За даними Держстату України, у сільському господарстві та пов'язаних із ним послугах зайнято майже третина від загальної кількості працюючих осіб. Це основний вид зайнятості для всього населення сільських територій у віці 15–70 років. За останні п'ять років у сільському, лісовому і рибному господарстві мають роботу понад 41% (табл. 3.3).

Довідково: за спостереженнями Держстату України у 2005 році осіб, зайнятих у вказаних галузях, але за місцем реєстрації проживання було 53,1 %.

Тож від стану сільського ринку праці безпосередньо залежить рівень добробуту домогосподарств та стан розвитку сільських територій. З огляду на предмет і мету дослідження, важливими є фактори, що формують ринок праці сільської місцевості, які у свою чергу впливають із особливостей галузі сільського господарства (надто рослинництва) як виду економічної діяльності та специфіки агропродовольчого ринку.

Структура зайнятості населення сільських територій

Показник	Р і к				2017 до 2014, +,-
	2014	2015	2016	2017	
Зайняте сільське населення у віці 15–70 років, тис. осіб	5292,4	5134,2	5098,4	5047,1	-245,3
Зайняте сільське населення за видами економічної діяльності, % :					
сільське, лісове, рибне господарство	42,5	41,2	41,7	41,2	-1,3
промисловість	10,8	10,5	9,9	10,2	-0,6
будівництво	6,2	6,4	6,4	6,5	0,3
оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	9,3	9,9	10,0	10,5	1,2
транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	4,9	5,1	5,0	4,7	-0,2
тимчасове розміщування й організація харчування	1,2	1,5	1,6	1,5	0,3
інші види економічної діяльності	25,1	25,4	215,4	25,4	0,3

Джерело: Держстат України за Ланченко Є.О. Формування системи соціально-трудових відносин у аграрному секторі економіки: монографія. Київ : ЦП «Компринт», 2019. С. 218.

Сезонність виробництва. Пов'язана із часовим розривом безпосередньої зайнятості працівників у трудових операціях з процесом сільськогосподарського виробництва. Цей чинник має вагомий вплив на нестабільність ринку праці. Оскільки зумовлює максимальну зайнятість працівників у весняно-літній сезон та суттєве вивільнення їх (або переведення на часткову зайнятість) у осінньо-зимовий період. У зв'язку з цим, на початку та наприкінці року збільшується кількість незайнятих осіб із числа працівників сільського господарства. Зокрема через сезонний характер виробництва безробітним стає кожен п'ятий працівник.

Моноструктурний характер зайнятості. За результатами обстежень Держстату України, з 19 видів економічної діяльності, поширених у сільській місцевості, безпосередньо на галузь сільського господарства у 2017 році припадало 41,2 % зайнятого населення; оптову та роздрібну торгівлю, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів – 10,5; промисловість – 10,2; будівництво – 6,5; на решту 14 видів – лише 31,6 % (див. табл. 3.3). Значні

резерви щодо удосконалення структури зайнятості в сільській місцевості криються у диверсифікації власне сільськогосподарського виробництва, розвитку переробних галузей, наданні різноманітних побутових, інформаційно-комунікаційних послуг та інших позааграрних (альтернативних) видів діяльності.

Від'ємна еластичність попиту на харчові продукти за доходами споживачів. За результатами обстежень витрат і доходів домогосподарств, коефіцієнт еластичності для основних харчових продуктів має від'ємне значення і коливається в інтервалі від 0,4 до 0,8. По іншому, при збільшенні/зменшенні доходу домогосподарств на 1 % у середньому попит на продовольство зміниться у заданому інтервалі. На відміну від інших товарів, з ростом добробуту людей попит на продовольство при досягненні науковообґрунтованих фізіологічних норм споживання не зростає. Закон Енгеля, зокрема, свідчить, що частка витрат на харчування знижується в міру зростання доходів населення. До того ж обсяги внутрішнього ринку продовольства обмежені купівельною спроможністю споживачів. Останні роки у середньому домогосподарство витрачає понад 50 % сукупних ресурсів на харчові продукти та алкогольні напої при 30 % -вому граничному критерії за показниками продовольчої безпеки країни.

Прагнення домогосподарств до самозабезпечення продовольством. Сформована віками українська ментальність покладатися лише на себе деякою мірою стримує збільшення обсягів виробництва і реалізації продовольства на внутрішньому ринку, а значить, не мотивує товаровиробників до розширення свого виробництва і зайнятості, особливо в середніх і малих господарствах фермерського типу та ОСГ. За даними Держстату України, у власності домогосподарств знаходиться майже 15 млн га сільськогосподарських угідь, або третина площ від загальної кількості. Земельні ділянки мають 8,4 млн домогосподарств, із них 3,7 млн (44%) проживають у містах. Як відомо, в окремих країнах на законодавчому рівні заборонено вирощувати сільськогосподарські культури на присадибних ділянках, тому як альтернатива

городництву і садівництву в сільській місцевості культивується ландшафтний дизайн, що поєднує природу і мистецтво.

Розміщення сільського господарства на початку агропродовольчого маркетингового ланцюга та ознаки досконалої конкуренції серед фермерських господарств і товарних ОСГ. Зазначене призводить до того, що у вартості кінцевої продукції частка сільськогосподарських виробників, залежно від каналів реалізації, в середньому становить від 30 до 20 %. У перспективі вона і надалі буде зменшуватися, оскільки постійно зростатимуть витрати на переробку сировини, її пакування, зберігання, на гуртову й роздрібну торгівлю, рекламу, логістику тощо. Відносне зменшення частки доданої вартості товаровиробників у реалізованій продукції сільського господарства, порівняно з технологічно пов'язаними секторами агропромислового виробництва, обмежує їх фінансові ресурси, у тому числі для розширеного відтворення, збереження існуючих та створення нових робочих місць.

Відкритість внутрішнього аграрного ринку та конкурентні переваги товаровиробників тих країн, що ввозять продукцію на митну територію України. Маючи значний природно-ресурсний потенціал, людські ресурси, порівняно сприятливі кліматичні умови, держава не спроможна субсидувати галузь сільського господарства в обсягах, що практикуються Євросоюзом та іншими світовими лідерами з експорту продукції цієї галузі. А це безпосередня підтримка конкурентної спроможності фермерів західних країн і стабільна зайнятість у сільському господарстві. До експортної експансії призвів несприятливий для вітчизняних аграріїв зовнішньоторговельний режим. Адже Україна при вступі до СОТ (2008 рік) необґрунтовано знизилася ставки імпорتنих мит на 371 товарну позицію, з яких 224 належать до продукції агропромислового виробництва. Крім того, український бізнес не повною мірою використовує можливості ЗВТ з Євросоюзом.

Недостатня гармонізація національних вимог щодо якості та безпечності сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки до світових і європейських стандартів. Маємо усвідомлювати, що навіть повне

скасування мит не гарантуватиме безперешкодного експорту продукції, виробленої на українських полях і фермах, оскільки його обсяги напряму залежать від дотримання санітарних і фітосанітарних умов виробництва та загально визнаних стандартів якості й безпечності продовольства.

Переважає сировинна структура аграрного експорту. У міжнародному поділі праці Україна займає переважно сировинну нішу. Експортуючи сировину, ми, образно кажучи, експортуємо робочі місця сільської місцевості, дефіцит яких уже став загальнонаціональною проблемою. Більше того, споживаючи закордонні харчові продукти, ми вдруге підтримуємо зайнятість і поповнюємо бюджети країн-імпортерів на український ринок. Традиційно високою залишається імпортозалежність внутрішнього ринку щодо риби і рибопродуктів, плодів, ягід і винограду, олії рослинної всіх видів, окрім соняшникової. Звідси, політика імпортозаміщення, серед іншого, має передбачати розвиток тваринництва малими і середніми господарствами, створення ними заготівельно-збутових і переробних кооперативів у ланцюгах доданої вартості. Можливе також стримування ринковими методами експорту зернових і олійних культур та іншої сільськогосподарської сировини з метою глибшої переробки вітчизняними підприємствами.

Непрестижність сільських професій, особливо серед молоді. Аграрні вищі навчальні заклади I–IV рівня акредитації щороку випускають тисячі спеціалістів, із них понад третини отримують направлення на підприємства сільського господарства. Гіпотетично на заявлені вакансії роботодавців щодо спеціалістів з вищою освітою щороку міг би бути конкурс не менше двох-трьох осіб, але проблема в тому, що, за експертними даними, кожний четвертий випускник не стає до роботи, а половина з числа тих, хто призначається на відповідні посади, звільняється протягом першого року.

Часткова втрата заробітною платою стимулюючої функції. За даними Держстату України, номінальна середньомісячна заробітна плата штатних працівників у 2018 році у сільському господарстві, мисливстві та пов'язаних з ним послугах становила 7166 грн, або 80,1 % порівняно з економікою України.

Довідково: у 2010 році цей показник становив 65,7 %.

Отже, спостерігається поступове скорочення розриву в оплаті праці. Проте маємо враховувати, що традиційно значна її частина виплачується в натуральній формі. Не мотивує до зайнятості в галузі й «економія» підприємств на матеріальному заохоченні: у структурі виробничої собівартості продукції (робіт, послуг) підприємств сільського господарства у 2018 році прямі витрати на оплату праці становили 5,7 %, фермерських господарств – 5,1 %. Це без урахування 1,2 % відрахувань на соціальні заходи.

Довідково: у 1990 році (до реформування колективних господарств і приватизації аграрних державних підприємств) ці показники були у шість разів вищими.

Поширення неформальної зайнятості та прихованого безробіття серед осіб працездатного віку. На початковому етапі реструктуризації колективних господарств та приватизації майнових комплексів державних підприємств агропродуктового комплексу ОСГ взяли на себе роль своєрідного соціального амортизатора на селі й стали чи не єдиним джерелом доходів для працівників, звільнених з реформованих колгоспів та радгоспів. Переломним став 2001 р., адже тоді в ОСГ працювало на 447 тис. осіб більше, ніж у сільськогосподарських організаціях. Цей процес став незворотнім, і з кожним роком все більше селян працездатного віку витісняються з ринку праці на свої подвір'я. Лише за 2015–2018 роки кількість найманих працівників у сільськогосподарських підприємствах скоротилася на 26 тис. осіб до 474,6 тис. У дореформений період ситуація була діаметрально протилежною: в ОСГ було зайнято працюючих у 7,2 раза менше порівняно з майже 5 млн працюючих у колгоспах і радгоспах. Очевидно, що подальше зволікання з цивілізованим врегулюванням соціально-трудових відносин зайнятих у неформальному секторі призведе до значних субсидій громадянам з державного і місцевого бюджетів лише за те, що вони номінально володіють земельними ділянками, нічого при цьому не виробляючи, тобто за сам факт проживання в сільській місцевості. Це буде своєрідний гарантований безумовний дохід з метою адміністративного контролю за сільськими територіями.

Недосконалість інституціонального середовища. Це зокрема: а) відсутність у селах (селищах) прийнятної альтернативи робочим місцям поза сільським господарством; б) викривлена інформація про виробничий потенціал ОСГ, про структуру їхніх доходів, можливості для продуктивної самозайнятості їх членів та відсутність добровільного соціального страхування; в) тенденція до скорочення тривалості соціально-трудова відносин між роботодавцями й найманими працівниками; г) недотримання державних соціальних стандартів та гарантій життя на селі, що суттєво погіршує його якість; д) ресурсна обмеженість місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування у збереженні наявних і створенні нових робочих місць у сільській місцевості; е) нерозвиненість соціального капіталу на селі, незначний вплив на функціонування ринку робочої сили професійних спілок, неурядових організацій, інших структур громадянського суспільства, орієнтованих на розвиток території ініціативами самої громади.

Насамкінець останні за переліком, але не менш важливі за значимістю чинники щодо особливостей функціонування сільського ринку праці, пов'язані із атрибутами сільського укладу життя: а) консерватизм і недостатня професійна гнучкість та мобільність робочої сили; б) прив'язаність селян до житла і домашнього господарства; в) наявність у власності домогосподарства земельної ділянки; г) непривабливість сільської місцевості для проживання й постійного місця роботи працівників неаграрних спеціальностей тощо.

3.4. Сільське безробіття

Показники безробіття є одними з найважливіших характеристик стану використання наявного трудового потенціалу, в тому числі у сільських територіях. Згідно із Законом України «Про зайнятість населення» від 5 липня 2012 року №5076-VI, безробіття – це соціально-економічне явище, за якого частина осіб не має змоги реалізувати своє право на працю та отримання заробітної плати (винагороди) як джерела існування.

Безробітні (за методологією МОП) – особи віком 15–70 років (zareєстровані та не zareєстровані в державній службі зайнятості), які одночасно відповідають трьом основним умовам:

а) не мають роботи (прибуткового заняття);

б) активно шукають роботу або намагаються організувати власну справу протягом останніх чотирьох тижнів, що передували опитуванню, тобто здійснювали конкретні кроки протягом вказаного періоду з метою знайти оплачувану роботу за наймом чи на власному підприємстві;

в) готові розпочати роботу протягом двох найближчих тижнів, тобто почати працювати за наймом або на власному підприємстві з метою отримання оплати чи доходу.

До категорії безробітних відносяться також особи, які розпочинають роботу протягом найближчих двох тижнів; знайшли роботу, чекають відповіді тощо.

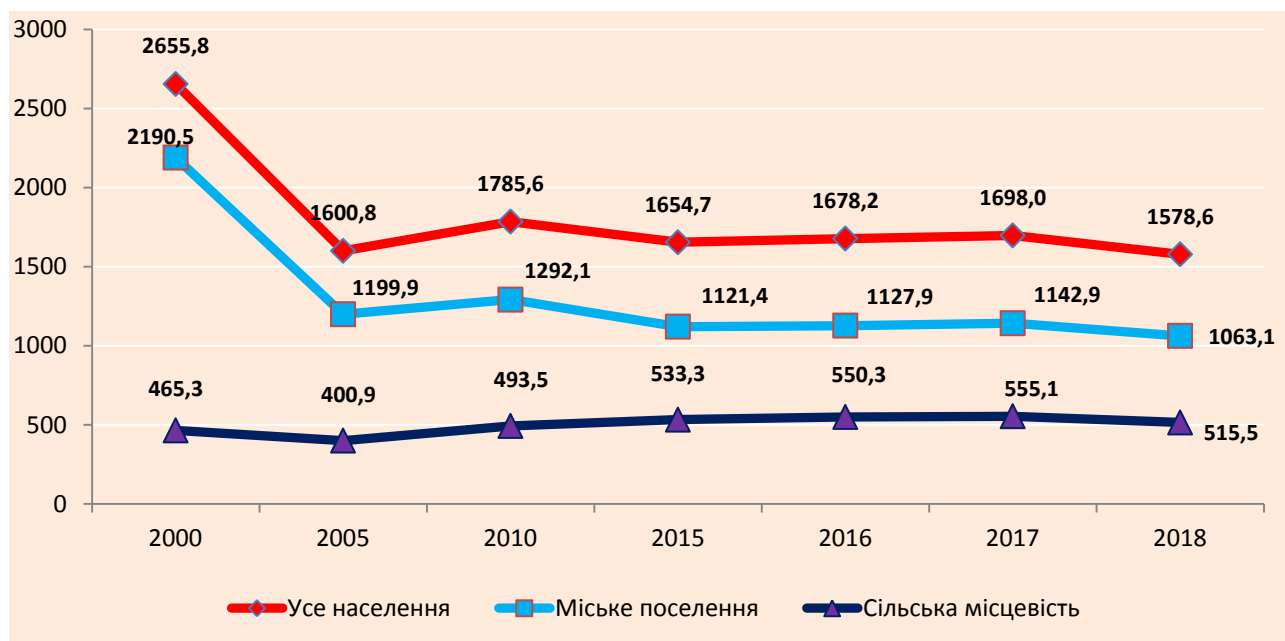
Zareєстровані безробітні – це громадяни працездатного віку, які через відсутність роботи не мають заробітку або інших передбачених законодавством доходів, zareєстровані у державній службі зайнятості як такі, що шукають роботу, готові та здатні приступити до прийнятної для них роботи.

Безробітними визнаються також інваліди, які не досягли пенсійного віку, не працюють та zareєстровані як такі, що шукають роботу.

Американським економістом Артуром Оукеном емпірично була встановлена закономірність щодо зворотної залежності між рівнем безробіття й приростом ВВП, кількісне значення якої коливається в межах від 2 до 3%. Збільшення рівня безробіття понад природний стан ринку праці негативно впливає на динаміку росту економіки, і навпаки, приріст же ВВП скорочує безробіття. Для того, щоб не допустити зростання безробіття необхідно не менше 2,7–3 % щорічного приросту ВВП спрямовувати на створення нових робочих місць. Тому аналіз цього питання для наздоганяючої економіки України надзвичайно важливий.

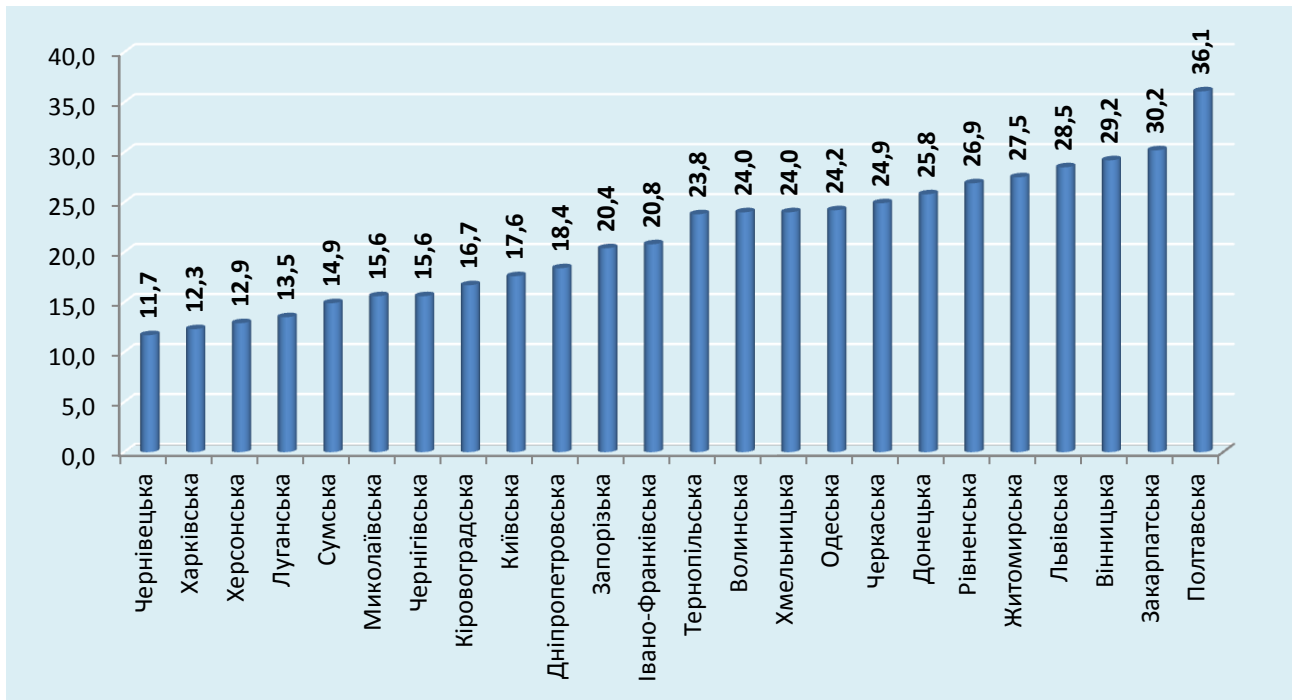
Чисельність безробітних (за методологією МОП) у 2018 році скоротилася, порівняно з 2017 роком, на 119 тис. осіб та становила 1,6 млн осіб. Зокрема, у сільській місцевості кількість безробітних зменшилася на понад 39 тис. осіб та становила 516 тис. громадян (або 33 % загальної кількості безробітних). У міських поселеннях чисельність безробітних зменшилася на 80 тис. осіб та становила 1,1 млн громадян (або 67% загальної кількості безробітних).

Характерно, що у 2018 р. порівняно з 2000 р. чисельність безробітних осіб у цілому зменшилася на 1077,2 тис. осіб, у тому числі міського – на 1127,4 тис. осіб. Водночас спостерігається збільшення безробітних серед сільського населення на 50,2 тис. осіб, що становить 10,8 % (рис. 3.10).

Рис. 3.10. Динаміка чисельності безробітного населення, тис. осіб
Джерело: за даними Держстату України.

У 2018 р. чисельність зареєстрованих безробітних у сільській місцевості за регіонами суттєво відрізняється. Найвища чисельність безробітних була у Полтавській (36,1 тис. осіб), Закарпатській (30,2 тис. осіб), Вінницькій (29,2 тис. осіб), та Львівській (28,5 тис. осіб) областях. Найнижча – у Чернівецькій (4,4 тис. осіб), Харківській (12,3 тис. осіб) та Херсонській (12,9 тис. осіб) областях (рис.3.11).

Рис. 3.11. Чисельність зареєстрованих безробітних у сільській місцевості за регіонами у 2018 р., тис. осіб

Джерело: за даними Держстату України.

Маємо розуміти, що кількість зареєстрованих безробітних державною службою зайнятості суттєво відрізняється від осіб, які фактично не мають і шукають роботу. Не в останню чергу це пов'язано з тим, що чимало безробітних покладаються на свій досвід пошуку роботи, звертаючись до роботодавців безпосередньо, використовуючи родичів чи знайомих, відвідуючи сайти пошуку роботи тощо. Інші звертаються до приватних компаній, які мають відповідну ліцензію на працевлаштування, в тому числі за кордоном. Крім того територіальні органи служби зайнятості перш ніж надати статус безробітного, як правило, запропонують не менше трьох вакансій прийнятної роботи. Усебічна характеристика умов праці та її оплати передбачена ст. 46 згаданого Закону. У разі дворазової відмови від пропонування підходящої роботи, а для безробітного, який вперше шукає роботу та не має професії (спеціальності), дворазової відмови від пропонування проходження професійного навчання реєстрація безробітного припиняється, а допомога не виплачується.

Рівень безробіття населення (за методологією МОП) розраховується як відношення (у відсотках) кількості безробітних віком 15–70 років до

економічно активного населення (робочої сили) зазначеного віку або відповідної соціально-демографічної групи.

Аналізуючи статистичні показники рівня безробіття населення, необхідно зазначити, що найбільшу тривогу викликає високий рівень безробіття серед молоді (віком 15–34 роки) й особливо осіб віком 15 – 24 роки. У сільській місцевості в 2018 році він був вищий 7,3 в. п. і становив 16,5% щодо рівня безробіття в цілому серед економічно активного населення сільської місцевості (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

**Рівень безробіття населення (за методологією МОП) за статтю, місцем проживання та віковими групами,
% від чисельності економічно активного населення відповідної вікової групи**

Показник	Усього	У тому числі за віковими групами, років							Праце- здатно -го віку
		15 – 24	25 – 29	30 – 34	35-39	40 – 49	50 – 59	60 – 70	
2017 р.									
Усе населення	9,5	18,9	11,3	9,8	8,4	8,7	8,1	0,1	9,9
Жінки	7,7	17,0	8,6	8,3	7,5	7,1	6,5	-	8,1
Чоловіки	11,1	20,3	13,1	11,0	9,3	10,3	9,8	0,2	11,5
Міські поселення	9,3	17,8	11,0	9,9	8,1	9,1	7,9	0,2	9,7
Сільська місцевість	9,9	20,4	11,8	9,7	9,3	7,9	8,4	-	10,4
2018 р.									
Усе населення	8,8	17,9	9,8	8,9	9,5	7,7	7,4	0,2	9,1
Жінки	7,4	19,3	6,4	7,6	8,1	6,2	6,8	0,2	7,7
Чоловіки	10,0	16,9	12,2	9,9	10,7	9,2	8,1	0,1	10,4
Міські поселення	8,6	19,0	10,2	8,5	9,5	7,4	7,0	0,2	8,9
Сільська місцевість	9,2	16,5	8,9	9,9	9,4	8,4	8,2	-	9,6

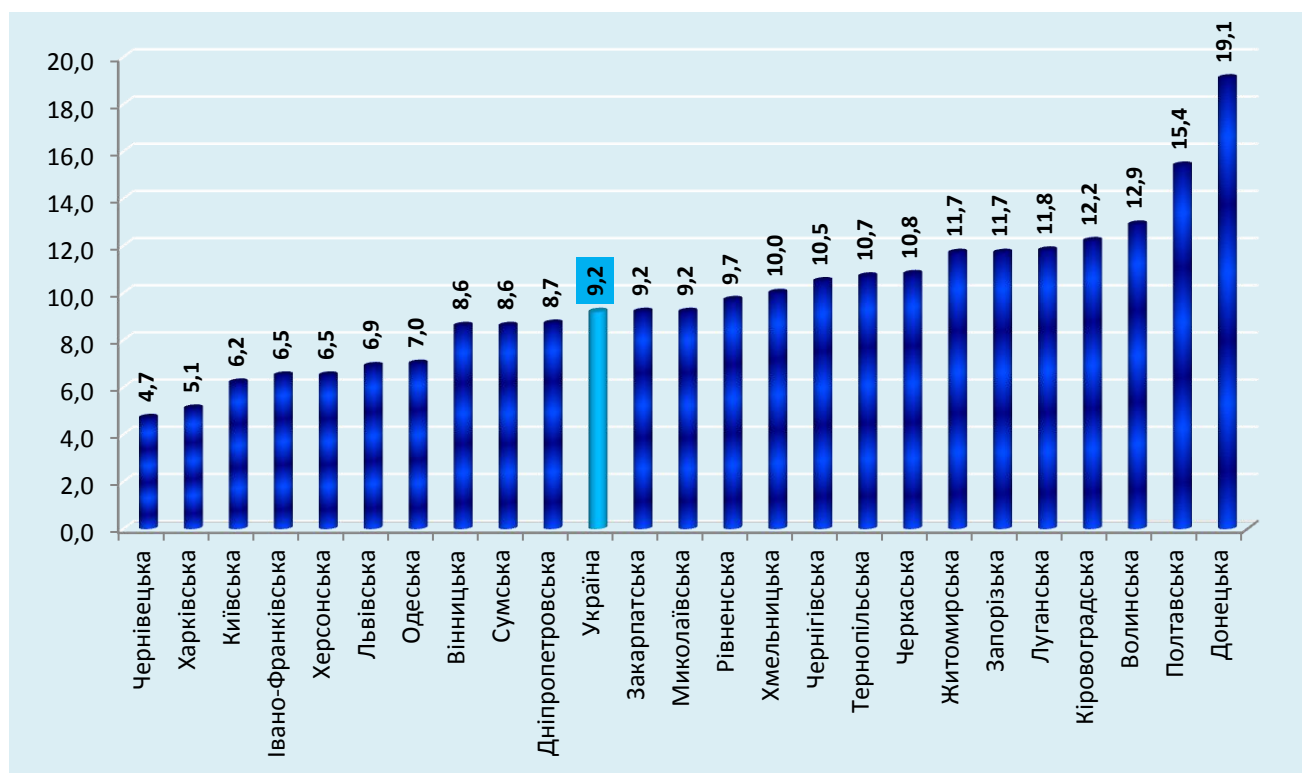
Джерело: за даними Держстату України.

Така ситуація пояснюється насамперед недостатньою мотивацією молоді в оволодінні робітничими професіями, незадовільними умовами праці та низьким рівнем професійної й соціальної адаптації на виробництві після

закінчення навчального закладу. Про молодіжний сегмент сільського ринку праці та його проблеми та шляхи розв'язання докладніше йтиметься в наступному підрозділі.

Зниження рівня безробіття сільського населення зафіксоване в усіх регіонах. Найбільший рівень безробіття зафіксовано в Донецькій (19,1 %), Полтавській (14,4 %), Волинській (12,9 %) областях. Найнижчий – в Чернівецькій (4,7 %), Харківській (5,1 %) та Київській (6,2 %) областях (рис. 3.11).

Рис. 3.12 Рівень безробіття сільського населення за регіонами у 2018 р., %

Джерело: за даними Держстату України.

За даними Держстату України, в 2018 році середня тривалість безробіття сільського населення віком 15 – 70 років (за методологією МОП) становила 6 місяців і порівняно з 2017 р. зменшилася досить суттєво – на один місяць. Водночас частка осіб, які шукали роботу від 1 до 3 міс. та від 3 до 6 міс. збільшилася на 2,7 та 3,5 % відповідно (табл. 3.5).

Безробітне населення за тривалістю пошуку роботи

Рік	Безробітне населення у віці 15–70 років	З них особи, які шукали роботу, намагались організувати власну справу		У тому числі за тривалістю пошуку роботи						Середня тривалість пошуку роботи, місяців
		тис. осіб	%	до 1 місяця	від 1 до 3 місяців	від 3 до 6 місяців	від 6 до 9 місяців	від 9 до 12 місяців	12 місяців і більше	
2014	1 847,6	1 801,6	97,5	13,4	31,7	25,1	10,2	6,8	12,8	5
2015	1 654,7	1 617,4	97,7	10,5	23,3	23,9	11,0	7,3	24,0	7
2016	1 678,2	1 634,8	97,4	10,5	26,2	21,6	10,0	6,4	25,3	7
2017	1 698,0	1 662,5	97,9	12,0	26,1	19,3	9,5	6,4	26,7	7
2018	1 578,6	1 546,0	97,9	11,7	28,8	22,8	9,0	6,1	21,6	6

Джерело: за даними Держстату України.

На нашу думку тривалість пошуку роботи безробітними залежить не лише від бажання/небажання працювати, а також від причини, що потягла за собою безробіття і неможливість заробляти на гідне життя. Аналіз причин безробіття сільського населення у 2017 році показує, що перше місце в рейтингу посідає звільнення за власним бажанням, чи згодою сторін (22,5 %), друге – сезонний характер роботи (20,5 %), третє – не працевлаштовані після закінчення загальноосвітніх закладів та вузів (14,4 %). Це менше порівняно з 2015 роком, коли понад 21 % випускників пред'явили дипломи про освіту не за адресою гарантованого державою першого робочого місця, а в офісах територіальних органів державної служби (табл. 3.6).

Причини безробіття сільського населення

Показник	Р і к				2017 до 2014, +,-
	2014	2015	2016	2017	
Безробітне сільське населення (за методологією МОП), тис осіб	558,2	533,3	550,3	555,1	-3,1
У т. ч. за причинами незайнятості:					
вивільнені з економічних причин	16,3	18,8	16,2	17,5	1,2
звільнені за власним бажанням, за угодою сторін	24,4	20,1	24,2	22,5	-1,9
звільнені у зв'язку з закінченням строку контракту або договору найму	10,1	9,1	9,8	11,3	1,2
не працевлаштовані після закінчення загальноосвітніх закладів та вузів	20,7	21,1	18,5	14,4	-6,3
виконують домашні (сімейні) обов'язки, доглядають дітей, хворих тощо	6,3	4,7	5,3	5,9	-0,4
деоблізовані з військової строкової служби	0,6	0,7	1,6	1,1	0,5
стан здоров'я, оформлення пенсії	1,0	0,7	1,4	1,7	0,7
сезонний характер роботи	15,7	20,1	18,3	20,5	4,8
інші причини	4,9	4,7	4,7	5,1	0,2

Джерело: Дані Держстату України.

3.5. Молодіжний сегмент ринку праці сільської місцевості

Відповідно до ст. 14 Закону України «Про зайнятість населення» від 05.07.2012 №5067-VI молодь, яка закінчила або припинила навчання у загальноосвітніх, професійно-технічних і вищих навчальних закладах, звільнилася із строкової військової або альтернативної (невійськової) служби (протягом шести місяців після закінчення або припинення навчання чи служби) і яка вперше приймається на роботу, має додаткові гарантії у сприянні працевлаштуванню. Згідно зі ст. 26 цього акта, роботодавцю, який працевлаштовує на нове робоче місце за отриманою професією (спеціальністю) строком не менше ніж на два роки молодь, яка здобула професійно-технічну або вищу освіту, та якій надано статус безробітного, щомісяця компенсується протягом одного року з дня працевлаштування фактичні витрати, у розмірі ЄСВ за відповідну особу за місяць, за який він сплачений. Передбачено й відповідні штрафні санкції для несумлінних роботодавців.

Крім того, ст. 29 з метою створення умов для підвищення конкурентоспроможності молоді на ринку праці, передбачено стажування студентів вищих, учнів професійно-технічних навчальних закладів у роботодавців з відкриттям трудової книжки.

Проте маємо зауважити, державними гарантіями щодо забезпечення першого робочого місця може скористатися сільська молодь лише в статусі безробітного. Це передбачено іншим Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» від 2 березня 2000 року № 1533-III. Відповідно до част. 2 ст. 6, молодь, яка закінчила або припинила навчання у загальноосвітніх, професійно-технічних і вищих навчальних закладах, звільнилася із строкової військової або альтернативної (невійськової) служби і яка потребує сприяння у працевлаштуванні на перше робоче місце у разі реєстрації в установленому порядку відповідних осіб як безробітних [22, с. 60–70].

Такими можливостями можуть скористатися і молоді люди – члени ОСГ, якщо вони не є найманими працівниками, громадяни України, які працюють за межами України та не застраховані в системі соціального страхування на випадок безробіття країни, в якій вони перебувають, за умови сплати страхових внесків, якщо інше не передбачено міжнародним договором України (част. 3 ст. 6).

Важливою складовою підготовки кадрів робітничих професій для сільського господарства із числа сільської молоді є система центрів професійно-технічної освіти (ЦПТО) ДСЗ. Єдина вимога – це мають бути застраховані молоді люди, визнані в установленому порядку безробітними, страховий стаж яких протягом 12 місяців, що передували реєстрації особи як безробітної, становить не менш шести місяців за даними Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування (част. 1 ст. 22).

За адміністративними даними ДСЗ, у 2017–2018 рр. в системі ЦПТО підготовлено тисячі осіб із числа безробітної сільської молоді за професіями: тракторист-машиніст, водій вантажного автомобіля, працівник фермерського

господарства, слюсар із ремонту сільськогосподарської техніки, коваль, бджоляр та ін. [23].

Незважаючи на державну підтримку молоді, що отримала відповідну професійну підготовку, при переході її на ринок праці, станом на 1 липня 2019 р., статус безробітного мали 119,4 тис. сільських мешканців (42 % від загальної кількості). Понад 50 тис. зареєстрованих безробітних раніше були зайняті у сільському, лісовому та рибному господарстві. За професійними групами – 29 % у віці до 35 років, за освітою – 35 % мали професійно-технічну, 17 % – загальну середню освіту. Наголошуємо, дані щодо безробітних наведено за період найбільшого попиту на робочу силу, а з кінця і на початок року (грудень – лютий) кількість сільських безробітних, через сезонність аграрного виробництва, у 2–3 рази більша. Про причини цього явища йшлося у підрозділі 3.3.

За розрахунками ДСЗ, кількість вакансій 2019 року у сільському, лісовому та рибному господарстві України становила 168 тис. осіб. Найгостріш дефіцит спостерігався для аграрних підприємств Полтавської – 14,5 тис. (8,6 %), Вінницької – 14,3 (8,5 %), Харківської – 12,8 (7,6 %), Черкаської – 11,8 (7,0 %) та Одеської – 10,3 тис. (6,1 %) областей [24].

Наявність одночасно значної кількості безробітних і вакансій в сільському господарстві пояснюється особливостями сільського ринку праці. Основні вже розглянуто вище. До них додамо наступні: територіальну віддаленість вакансії й місця постійного проживання потенційного претендента; відсутність доступного і комфортного житла за місцями вакансій; невідповідність професійно-кваліфікаційних характеристик шукачів роботи вимогам аграрних роботодавців тощо (табл. 3.7).

В одного із найбільших агрохолдингів Укрландфармінг, який має підрозділи у 22 областях і 600 населених пунктах, де зайнято до 20 тисячі осіб, також наявні проблеми з кадрами, середній вік яких становить 40+, а окремих категорій працівників – понад 50 років. За даними його сайту, компанія запрошує на роботу з гідною оплатою праці та соціальним пакетом

трактористів-машиністів, водіїв вантажного автотранспорту, електромонтерів, операторів машинного доїння, лікарів ветеринарної медицини і зоотехніків, компетентних управлінців, інших висококваліфікованих фахівців [25].

Таблиця 3.7

**Стан молодіжного сегменту ринку праці у 2018 році,
залежно від місця проживання, %**

Показник	Сільська місцевість	Міська місцевість	Сільська місцевість до міської, в. п.
Рівень економічної активності	61,0	64,1	-3,1
Рівень зайнятості	54,1	57,0	-2,9
Рівень безробіття	11,3	11,0	+0,3
Кількість претендентів на одну вакансію в сільському, лісовому та рибному господарстві, на кінець року	35 осіб		
Кількість претендентів на одну вакансію в усіх видах економічної діяльності, на кінець року	6 осіб		

Джерело: Держстат України.

Загалом же в Україні молодіжний сегмент ринку праці в сільській місцевості, порівняно з такою ж віковою категорією (15–34 роки) у містах має гірші показники. Рівні економічної активності й зайнятості нижчі на 3,1 і 2,9 в. п., а рівень безробіття, навпаки, на 0,3 в. п. вищий. На нашу думку, в сільській місцевості пореформеного періоду вже тривалий час функціонує модель ринку праці, що має типові ознаки моносонії. Коли є велика кількість шукачів роботи, особливо в зимовий період, а роботодавець на кілька сіл всього один. Через таку ситуацію на одну вакансію на кінець 2018 року претендувало 35 осіб (див. табл. 3.7). Щодо останньої цифри маємо враховувати такі обставини: а) дані стосуються лише вакансій і безробітних, зареєстрованих у ДСЗ за видом економічної діяльності «Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство», фактично їх може бути набагато більше; б) йдеться про безробітних усіх вікових категорій; в) внаслідок сезонності аграрного виробництва кінець року є піковим за чисельністю сільських безробітних, які звернулися до ДСЗ; г) моніторинг цього показника, залежно від місця проживання, не ведеться, оскільки багато мешканців сільської місцевості шукають роботу і працевлаштовуються в містах.

3.6. Із безробітних у підприємці

Нові робочі місця створюються всупереч нав'язаним окремими ЗМІ стереотипами, що держава відсторонилася від розвитку малого підприємництва в сільській місцевості й виступає в ролі статиста рівнів безробіття, бідності, трудової еміграції тощо. Заради справедливості маємо зазначити, це не завжди відповідає дійсності.

Нині все більше охочих започаткувати власну справу, особливо серед молоді. Про це свідчать дані Фонду загальнообов'язкового державного страхування на випадок безробіття. Завдяки активним формам індивідуальної роботи з кожним безробітним, який звернувся до служб зайнятості в містах і районах, власний бізнес лише за 2016–2018 рр. організували 7531 особа. Серед них, кожен другий – це молода людина у віці до 35 років, жінки становлять 37 %, особи, що проживають у сільській місцевості – понад 23 %, люди, які мають додаткові гарантії у сприянні працевлаштуванню – майже 35 %. До цієї категорії, згідно з частиною першою статті 14 Закону України «Про зайнятість населення», віднесено дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; осіб з інвалідністю; молодь, яка вперше приймається на роботу; особи передпенсійного віку; учасники бойових дій та ін. Усього – вісім категорій.

Довідково: за січень – травень 2019 р. кількість безробітних, які отримали одноразову виплату допомоги з безробіття та започаткували власну справу, зросла порівняно з аналогічним періодом минулого року на 18 % та становила 983 особи.

Хтось може закинути, що для України 7531 особа недостатньо. Звертаємо увагу, що це громадяни, які втратили роботу і певний час не могли знайти її за раніше набутою спеціальністю і компетенціями без допомоги служби зайнятості. Частина з них, перед отриманням статусу безробітного, зверталася до різних роботодавців та інстанцій, де не одержала підтримки й можливо вже втратили надію на затребуваність ринком праці в країні. Отже, з огляду на зміну способу життя, – перехід у системі координат соціально-

трудових відносин від найманого працівника до людини, яка самостійно забезпечує життєві блага собі і своїй сім'ї, а нерідко й створює нові робочі місця, така кількість новостворених підприємців вражаюча. Кожен підприємець, без перебільшення, виступає окремою історією успіху, що заслуговує на суспільну увагу позитивним прикладом для реалізації підприємницького потенціалу нації.

Перш ніж отримати одноразову виплату допомоги з безробіття, такі особи проходять у службі зайнятості спеціальну професійну діагностику і навчальні тренінги. Під час навчання їх учасники розробляють реальні для втілення бізнес-плани з наступним захистом перед фаховими комісіями. Лише після проходження своєрідного конкурсу, безробітними отримуються стартові кошти для власної справи. Далі такі підприємці не залишаються сам на сам зі своїми проблемами. Вони можуть звернутися до найближчого консалтингового центру служби зайнятості й отримати відповідну допомогу.

Зокрема новачку для реалізації стартапу в сільській місцевості порадять як можна залучити кредитні ресурси під низькі відсотки, чи взяти участь у заходах підтримки малих підприємств, або скласти заявку на отримання грантових коштів у місцевому відділенні комерційного банку тощо.

У разі припинення або нездійснення підприємницької діяльності упродовж двох років з дня державної реєстрації юридичної особи чи фізичної особи – підприємця така особа не має права на чергове отримання допомоги по безробіттю одноразово для організації підприємницької діяльності.

Яким видам економічної діяльності віддається перевага колишніми безробітними? Серед іншого – це ремонт автомобілів і мотоциклів, оптова й роздрібна торгівля, стартапи у сільському, лісовому та рибному господарстві, переробній промисловості і будівництві. Останнім часом все більше охочих поспробувати свої сили в інформації та телекомунікації.

Довідково: конкретна сума, яку отримує безробітний залежить від його страхового стажу та заробітної плати за рік на момент звернення до служби зайнятості. В середньому за 2018 рік – це 28 тис. грн (2016 р. – 18,1 тис., 2017 р.

– 25 тис. грн). Суми незначні, адже потреба у стартовому капіталі значно більша, тому вона не покриває всіх видатків на відкриття власної справи. Проте соціально-економічний ефект вражаючий (табл. 3.8).

Таблиця 3.8

Надання безробітним одноразової допомоги для організації підприємницької діяльності, в середньому за 2016–2018 рр.

Категорія	Усього, осіб	%
	7531	100
Жінки	2789	37
Молодь у віці до 35 років	3627	48,2
Проживають у сільській місцевості	1745	23,2
Особи, що мають додаткові гарантії у сприянні працевлаштування	2606	34,6
із них особи з інвалідністю	512	19,6

Джерело: за даними Державної служби зайнятості.

Державна підтримка безробітних має своєрідний мультиплікаційний ефект, позаяк підприємці нерідко вже самостійно створюють офіційно зареєстровані нові робочі місця з гідними умовами й сучасною оплатою праці. За інформацією Державної служби зайнятості, в середньому не менше 70–80% станом на кінець звітного року, протягом якого була отримана така одноразова допомога, є життєздатними. Тобто вони пройшли випробування періодом становлення, подолали бюрократичні бар'єри, відчули на собі запит ринку на конкретні товари і послуги. А це подолання бідності власними силами, поповнення місцевих бюджетів, підвищення інституційної спроможності територіальних громад, зниження рівня трудової еміграції тощо. Тут головне – це формування нового типу економічного мислення й усталених стереотипів поведінки, яка все більше дистанціюється від державного патерналізму й споживацьких настроїв.

Висновки до розділу 3

Аналітичні дані розділу свідчать, що нині в сільській місцевості наявний значний, але незадіяний трудовий потенціал, у тому числі осіб працездатного віку, які можуть бути зайняті у сільському, лісовому, рибному господарстві, на об'єктах соціальної інфраструктури та в інших позааграрних видах економічної діяльності. Водночас серед сільського населення існує гостра проблема безробіття, зокрема, сімейного та прихованого. Через незбалансованість та структурні перекоси в економічній, соціальній і адміністративній сферах сільська місцевість масово втрачає кадри професіоналів і фахівців, кваліфікованих робітників з інструментом, а також працівників найпростіших професій. Тому на державному рівні мають розроблятися та реалізуватися попереджувальні заходи з урахуванням демографічної кризи і міграційних викликів, спрямовані на ефективне використання трудових ресурсів села, збереження існуючих та створення нових робочих місць, розвиток соціальної інфраструктури сільських територій тощо.

Особливої уваги потребує сільська молодь на шляху формування трудового потенціалу і переходу на ринок праці. Оскільки в силу різних причин, в тому числі, пов'язаних із невідповідною освітою в закладах сільської місцевості вона показує недостатню мобільність на ринку праці. Через це має істотно гірші стартові умови порівняно з міськими ровесниками на шляху до соціальних ліфтів. Опорні школи сільських територій потребують радикальних змін, оскільки в нинішніх умовах лише частково усувають нерівність доступу до якісної освіти. Нова українська школа і освіта мають бути однаково сучасного рівня у сільській і міській місцевості.

Система професійно-технічної аграрної освіти також має зазнати суттєвих трансформацій, спрямованих на приведення у відповідність компетентностей набутих учнями (слухачами) запитам підприємств аграрного сектору економіки. З цією метою потребує всебічного заохочення роботодавців до участі у підготовці необхідних для них працівників, удосконалення дуальної

освіти, поширення практики спільного фінансування освітніх потреб з бюджетів області, району, ОТГ і товаровиробників.

В умовах децентралізації державного управління, пріоритетом для ОТГ має стати комплекс заходів щодо диверсифікації аграрного виробництва, створення нових робочих місць у несільськогосподарських видах діяльності з наданням суттєвих преференцій молоді, особливо для молодих сімей. Особливої уваги на місцях потребує масове залучення осіб, зайнятих в ОСГ і фермерських господарствах сімейного типу до системи добровільного державного соціального страхування з використанням можливостей законодавства. Держава своїми законодавчими ініціативами може надавати пільги для сільської молоді щодо сплати податків, запровадити заходи, спрямовані на посилення соціального захисту та підвищення престижу сільських професій.

Економічна активність населення за статтю та місцем проживання у 2018 р.

Показник	Економічно активне населення у віці 15-70 років, тис. осіб		
	Усього	у тому числі	
		зайняті	безробітні
Усе населення			
I квартал	17 747,7	16 034,9	1 712,8
II квартал	18 019,5	16 531,6	1 487,9
III квартал	18 106,2	16 659,0	1 447,2
IV квартал	17 884,4	16 218,0	1 666,4
рік	17 939,5	16 360,9	1 578,6
Жінки			
I квартал	8 486,1	7 711,7	774,4
II квартал	8 601,3	8 084,4	516,9
III квартал	8 593,7	8 026,4	567,3
IV квартал	8 503,0	7 820,3	682,7
рік	8 546,1	7 910,7	635,4
Чоловіки			
I квартал	9 261,6	8 323,2	938,4
II квартал	9 418,2	8 447,2	971,0
III квартал	9 512,5	8 632,6	879,9
IV квартал	9 381,4	8 397,7	983,7
рік	9 393,4	8 450,2	943,2
Міська місцевість			
I квартал	12 267,0	11 150,8	1 116,2
II квартал	12 373,8	11 358,1	1 015,7
III квартал	12 437,1	11 432,9	1 004,2
IV квартал	12 261,2	11 145,1	1 116,1
рік	12 334,8	11 271,7	1 063,1
Сільська місцевість			
I квартал	5 480,7	4 884,1	596,6
II квартал	5 645,7	5 173,5	472,2
III квартал	5 669,1	5 226,1	443,0
IV квартал	5 623,2	5 072,9	550,3
рік	5 604,7	5 089,2	515,5

Показник	Економічно активне населення у віці 15-70 років, тис. осіб					
	Усього		у тому числі			
			зайняті		безробітні	
	міська місцевість	сільська місцевість	міська місцевість	сільська місцевість	міська місцевість	сільська місцевість
Усього	12 334,8	5 604,7	11 271,7	5 089,2	1 063,1	515,5
за віковими групами						
15-24 роки	760,9	541,3	616,7	451,8	144,2	89,5
25-29 років	1 493,8	741,7	1 341,4	675,5	152,4	66,2
30-34 роки	1 988,5	766,2	1 819,6	690,5	168,9	75,7
35-39 років	1 830,6	673,5	1 656,4	610,3	174,2	63,2
40-49 років	3 221,3	1 445,6	2 983,1	1 324,1	238,2	121,5
50-59 років	2 614,1	1 218,7	2 429,9	1 119,3	184,2	99,4
60-70 років	425,6	217,7	424,6	217,7	1,0	–
15-34 роки	4 243,2	2 049,2	3 777,7	1 817,8	465,5	231,4
15-64 роки	12 200,3	5 524,0	11 138,0	5 008,5	1 062,3	515,5
працездатного віку	11 909,2	5 387,0	10 847,1	4 871,5	1 062,1	515,5

Таблиця 3.2

Рівень економічної активності населення за віковими групами, статтю та місцем проживання
(% до населення відповідної вікової групи)

Рік	Економічно активне населення у віці 15-70 років	За віковими групами (років)							Працездатного віку	Старше працездатного віку
		15-24	25-29	30-34	35-39	40-49	50-59	60-70		
Усе населення										
2014	62,4	38,4	80,5	82,6	84,8	84,6	63,2	15,5	71,4	16,7
2015	62,4	36,3	80,8	82,3	85,2	85,0	65,9	14,5	71,5	14,9
2016	62,2	35,1	79,0	82,0	85,2	84,7	67,3	14,3	71,1	14,3
2017	62,0	34,4	78,6	82,7	84,7	84,7	68,4	13,9	71,5	13,9
2018	62,6	33,7	79,6	83,3	84,7	86,0	70,7	13,2	72,7	13,2
Жінки										
2014	56,1	32,5	69,4	73,3	80,2	83,3	57,1	13,8	66,5	16,0
2015	56,2	31,8	70,7	73,3	80,5	83,7	59,1	12,2	66,5	13,1
2016	55,9	31,0	67,7	72,7	79,9	82,9	61,0	12,3	65,4	12,3
2017	55,7	30,0	65,7	73,4	78,6	82,8	63,1	12,1	65,8	12,1
2018	56,8	30,0	68,6	74,6	78,5	83,7	66,9	11,4	67,7	11,4
Чоловіки										
2014	69,3	44,0	91,3	91,7	89,5	86,0	70,7	18,1	76,4	18,1
2015	69,2	40,6	90,5	91,2	90,1	86,5	74,1	17,9	76,7	17,9
2016	69,1	38,9	89,9	91,1	90,6	86,7	75,1	17,3	77,0	17,3
2017	69,0	38,6	90,8	91,8	90,9	86,7	74,9	16,5	77,5	16,5
2018	69,0	37,2	90,2	91,8	91,0	88,4	75,4	15,9	78,0	15,9
Міська місцевість										
2014	62,6	37,0	82,8	84,3	85,9	85,6	62,5	12,5	72,4	13,8
2015	63,1	33,5	83,4	84,3	87,1	86,6	66,2	13,1	72,9	13,5
2016	62,8	31,6	80,8	84,2	87,1	86,3	68,0	12,9	72,3	12,9
2017	62,8	31,0	80,4	84,8	86,3	86,3	69,6	12,8	72,9	12,8
2018	63,5	31,0	82,0	84,8	86,5	87,5	72,1	12,6	74,2	12,6
Сільська місцевість										
2014	61,8	41,3	75,0	77,3	82,0	82,4	64,8	22,9	69,1	24,1
2015	60,8	41,2	75,3	76,9	81,0	81,9	65,1	17,5	68,8	18,0
2016	60,9	41,2	75,4	76,1	80,9	81,5	65,9	17,5	68,5	17,5
2017	60,4	40,2	75,0	77,3	80,8	81,2	66,0	16,4	68,6	16,4
2018	60,6	38,3	75,2	79,6	80,2	82,8	68,0	14,4	69,6	14,4

**Кількість економічно активного населення за віковими групами,
статтю та місцем проживання**

(тис. осіб)										
Рік	Економічно активне населення у віці 15-70 років	За віковими групами (років)							Працевдатного віку	Старше працевдатного віку
		15-24	25-29	30-34	35-39	40-49	50-59	60-70		
Усе населення										
2014	19 920,9	1 952,1	2 882,6	2 819,9	2 658,7	4 923,5	3 963,3	720,8	19 035,2	885,7
2015	18 097,9	1 615,7	2 563,8	2 609,6	2 438,4	4 529,9	3 699,8	640,7	17 396,0	701,9
2016	17 955,1	1 484,3	2 433,5	2 633,1	2 461,0	4 541,7	3 750,0	651,5	17 303,6	651,5
2017	17 854,4	1 384,9	2 308,0	2 718,7	2 451,1	4 570,6	3 759,9	661,2	17 193,2	661,2
2018	17 939,5	1 302,2	2 235,5	2 754,7	2 504,1	4 666,9	3 832,8	643,3	17 296,2	643,3
Жінки										
2014	9 428,3	803,5	1 221,3	1 238,4	1 271,2	2 528,8	1 980,1	385,0	8 878,4	549,9
2015	8 564,6	688,2	1 099,7	1 146,9	1 163,5	2 313,3	1 830,5	322,5	8 180,9	383,7
2016	8 479,4	639,0	1 020,9	1 151,9	1 161,6	2 302,1	1 867,4	336,5	8 142,9	336,5
2017	8 423,8	587,6	944,3	1 188,3	1 142,0	2 311,5	1 903,6	346,5	8 077,3	346,5
2018	8 546,1	563,4	943,9	1 214,7	1 159,6	2 348,1	1 984,2	332,2	8 213,9	332,2
Чоловіки										
2014	10 492,6	1 148,6	1 661,3	1 581,5	1 387,5	2 394,7	1 983,2	335,8	10 156,8	335,8
2015	9 533,3	927,5	1 464,1	1 462,7	1 274,9	2 216,6	1 869,3	318,2	9 215,1	318,2
2016	9 475,7	845,3	1 412,6	1 481,2	1 299,4	2 239,6	1 882,6	315,0	9 160,7	315,0
2017	9 430,6	797,3	1 363,7	1 530,4	1 309,1	2 259,1	1 856,3	314,7	9 115,9	314,7
2018	9 393,4	738,8	1 291,6	1 540,0	1 344,5	2 318,8	1 848,6	311,1	9 082,3	311,1
Міська місцевість										
2014	14 070,3	1 250,5	2 110,5	2 155,4	1 931,7	3 437,1	2 773,5	411,6	13 552,7	517,6
2015	12 430,4	950,2	1 788,6	1 952,9	1 737,0	3 078,2	2 523,5	400,0	11 990,2	440,2
2016	12 306,4	847,3	1 657,6	1 970,5	1 765,7	3 097,7	2 560,0	407,6	11 898,8	407,6
2017	12 252,2	790,7	1 550,7	2 012,2	1 767,8	3 139,6	2 570,4	420,8	11 831,4	420,8
2018	12 334,8	760,9	1 493,8	1 988,5	1 830,6	3 221,3	2 614,1	425,6	11 909,2	425,6
Сільська місцевість										
2014	5 850,6	701,6	772,1	664,5	727,0	1 486,4	1 189,8	309,2	5 482,5	368,1
2015	5 667,5	665,5	775,2	656,7	701,4	1 451,7	1 176,3	240,7	5 405,8	261,7
2016	5 648,7	637,0	775,9	662,6	695,3	1 444,0	1 190,0	243,9	5 404,8	243,9
2017	5 602,2	594,2	757,3	706,5	683,3	1 431,0	1 189,5	240,4	5 361,8	240,4
2018	5 604,7	541,3	741,7	766,2	673,5	1 445,6	1 218,7	217,7	5 387,0	217,7

Зайняте населення за статусом зайнятості, статтю та місцем проживання

Показник	Зайняте населення у віці 15-70 років, тис. осіб	У тому числі за статусом зайнятості, %			
		працюючі за наймом	роботодавці	самозайняті ¹	безоплатно працюючі члени сім'ї
Усе населення					
I квартал	16 034,9	84,3	1,0	14,5	0,2
II квартал	16 531,6	84,0	1,1	14,6	0,3
III квартал	16 659,0	83,8	1,2	14,7	0,3
IV квартал	16 218,0	84,6	1,0	14,2	0,2
рік	16 360,9	84,2	1,0	14,5	0,3
Жінки					
I квартал	7 711,7	86,5	0,7	12,6	0,2
II квартал	8 084,4	85,8	0,7	13,2	0,3
III квартал	8 026,4	86,0	0,7	13,0	0,3
IV квартал	7 820,3	86,8	0,7	12,2	0,3
рік	7 910,7	86,3	0,7	12,7	0,3
Чоловіки					
I квартал	8 323,2	82,3	1,2	16,3	0,2
II квартал	8 447,2	82,3	1,4	16,0	0,3
III квартал	8 632,6	81,8	1,6	16,3	0,3
IV квартал	8 397,7	82,4	1,2	16,2	0,2
рік	8 450,2	82,2	1,4	16,2	0,2
Міська місцевість					
I квартал	11 150,8	90,9	1,1	7,9	0,1
II квартал	11 358,1	91,0	1,3	7,6	0,1
III квартал	11 432,9	91,0	1,3	7,6	0,1
IV квартал	11 145,1	91,2	1,1	7,6	0,1
рік	11 271,7	91,0	1,2	7,7	0,1
Сільська місцевість					
I квартал	4 884,1	69,2	0,6	29,6	0,6
II квартал	5 173,5	68,8	0,6	30,0	0,6
III квартал	5 226,1	68,2	0,8	30,2	0,8
IV квартал	5 072,9	69,8	0,8	28,9	0,5
рік	5 089,2	69,0	0,7	29,6	0,7

Таблиця 3.5

Кількість зайнятого населення за віковими групами, статтю та місцем проживання, тис. осіб

Рік	Зайняте населення у віці 15-70 років	За віковими групами (років)							Працездатного віку	Старше працездатного віку
		15-24	25-29	30-34	35-39	40-49	50-59	60-70		
Усе населення										
2014	18 073,3	1 500,3	2 562,7	2 558,1	2 442,2	4 564,3	3 725,4	720,3	17 188,1	885,2
2015	16 443,2	1 254,5	2 277,7	2 355,7	2 262,0	4 186,1	3 467,0	640,2	15 742,0	701,2
2016	16 276,9	1 143,6	2 149,3	2 397,5	2 263,9	4 194,2	3 477,6	650,8	15 626,1	650,8
2017	16 156,4	1 122,9	2 048,2	2 451,5	2 244,6	4 172,6	3 456,1	660,5	15 495,9	660,5
2018	16 360,9	1 068,5	2 016,9	2 510,1	2 266,7	4 307,2	3 549,2	642,3	15 718,6	642,3
Жінки										
2014	8 718,9	623,6	1 103,3	1 144,5	1 183,2	2 387,0	1 892,7	384,6	8 169,4	549,5
2015	7 872,4	537,8	981,0	1 050,5	1 085,2	2 150,0	1 745,5	322,4	7 489,0	383,4
2016	7 827,4	501,5	917,0	1 064,8	1 080,1	2 157,8	1 769,7	336,5	7 490,9	336,5
2017	7 771,2	487,7	863,4	1 089,9	1 056,6	2 146,3	1 780,8	346,5	7 424,7	346,5
2018	7 910,7	454,8	883,5	1 122,1	1 066,1	2 202,5	1 850,1	331,6	7 579,1	331,6
Чоловіки										
2014	9 354,4	876,7	1 459,4	1 413,6	1 259,0	2 177,3	1 832,7	335,7	9 018,7	335,7
2015	8 570,8	716,7	1 296,7	1 305,2	1 176,8	2 036,1	1 721,5	317,8	8 253,0	317,8
2016	8 449,5	642,1	1 232,3	1 332,7	1 183,8	2 036,4	1 707,9	314,3	8 135,2	314,3
2017	8 385,2	635,2	1 184,8	1 361,6	1 188,0	2 026,3	1 675,3	314,0	8 071,2	314,0
2018	8 450,2	613,7	1 133,4	1 388,0	1 200,6	2 104,7	1 699,1	310,7	8 139,5	310,7
Міська місцевість										
2014	12 780,9	960,6	1 891,8	1 958,3	1 773,5	3 183,8	2 601,7	411,2	12 263,7	517,2
2015	11 309,0	727,0	1 595,7	1 769,7	1 606,9	2 844,5	2 365,7	399,5	10 869,5	439,5
2016	11 178,5	646,5	1 467,3	1 800,9	1 623,6	2 856,9	2 376,3	407,0	10 771,5	407,0
2017	11 109,3	650,2	1 379,9	1 813,5	1 624,6	2 854,1	2 366,9	420,1	10 689,2	420,1
2018	11 271,7	616,7	1 341,4	1 819,6	1 656,4	2 983,1	2 429,9	424,6	10 847,1	424,6
Сільська місцевість										
2014	5 292,4	539,7	670,9	599,8	668,7	1 380,5	1 123,7	309,1	4 924,4	368,0
2015	5 134,2	527,5	682,0	586,0	655,1	1 341,6	1 101,3	240,7	4 872,5	261,7
2016	5 098,4	497,1	682,0	596,6	640,3	1 337,3	1 101,3	243,8	4 854,6	243,8
2017	5 047,1	472,7	668,3	638,0	620,0	1 318,5	1 089,2	240,4	4 806,7	240,4
2018	5 089,2	451,8	675,5	690,5	610,3	1 324,1	1 119,3	217,7	4 871,5	217,7

Рівень зайнятості населення за віковими групами, статтю та місцем проживання

(% до населення відповідної вікової групи)

Рік	Зайняте населення у віці 15-70 років	за віковими групами (років)							Працездатного віку	Старше працездатного віку
		15-24	25-29	30-34	35-39	40-49	50-59	60-70		
Усе населення										
2014	56,6	29,5	71,6	74,9	77,9	78,4	59,4	15,5	64,5	16,7
2015	56,7	28,2	71,8	74,3	79,1	78,6	61,7	14,5	64,7	14,9
2016	56,3	27,0	69,8	74,7	78,4	78,2	62,4	14,3	64,2	14,3
2017	56,1	27,9	69,7	74,6	77,6	77,3	62,9	13,9	64,5	13,9
2018	57,1	27,6	71,8	75,9	76,7	79,4	65,5	13,2	66,1	13,2
Жінки										
2014	51,9	25,2	62,7	67,7	74,6	78,7	54,6	13,8	61,1	16,0
2015	51,7	24,8	63,1	67,1	75,1	77,8	56,4	12,2	60,9	13,1
2016	51,6	24,4	60,8	67,2	74,3	77,7	57,8	12,3	60,2	12,3
2017	51,4	24,9	60,1	67,3	72,7	76,9	59,0	12,1	60,5	12,1
2018	52,5	24,2	64,2	68,9	72,2	78,5	62,4	11,3	62,5	11,3
Чоловіки										
2014	61,8	33,6	80,2	81,9	81,2	78,2	65,3	18,1	67,8	18,1
2015	62,2	31,3	80,1	81,3	83,1	79,4	68,2	17,9	68,7	17,9
2016	61,6	29,6	78,4	81,9	82,5	78,8	68,1	17,3	68,4	17,3
2017	61,4	30,7	78,9	81,7	82,5	77,8	67,6	16,5	68,6	16,5
2018	62,1	30,9	79,1	82,7	81,2	80,3	69,3	15,9	69,9	15,9
Міська місцевість										
2014	56,9	28,4	74,2	76,6	78,9	79,3	58,6	12,5	65,5	13,7
2015	57,4	25,6	74,4	76,4	80,5	80,0	62,1	13,1	66,0	13,5
2016	57,0	24,1	71,5	77,0	80,0	79,6	63,2	12,9	65,5	12,9
2017	56,9	25,5	71,6	76,4	79,3	78,5	64,1	12,7	65,9	12,7
2018	58,1	25,1	73,6	77,6	78,3	81,1	67,0	12,6	67,6	12,6
Сільська місцевість										
2014	55,9	31,8	65,2	69,8	75,4	76,6	61,2	22,9	62,0	24,1
2015	55,1	32,7	66,3	68,6	75,7	75,7	60,9	17,5	62,0	18,0
2016	54,9	32,1	66,3	68,5	74,5	75,5	60,9	17,5	61,6	17,5
2017	54,4	32,0	66,2	69,8	73,3	74,9	60,4	16,4	61,5	16,4
2018	55,0	32,0	68,5	71,7	72,7	75,8	62,5	14,4	62,9	14,4

Таблиця 3.7

Кількість безробітного населення за віковими групами, статтю та місцем проживання

(тис. осіб)

Рік	Безробітне населення у віці 15-70 років	За віковими групами (років)							Працевдатного віку	Старше працевдатного віку
		15-24	25-29	30-34	35-39	40-49	50-59	60-70		
Усе населення										
2014	1 847,6	451,8	319,9	261,8	216,5	359,2	237,9	0,5	1 847,1	0,5
2015	1 654,7	361,2	286,1	253,9	176,4	343,8	232,8	0,5	1 654,0	0,7
2016	1 678,2	340,7	284,2	235,6	197,1	347,5	272,4	0,7	1 677,5	0,7
2017	1 698,0	262,0	259,8	267,2	206,5	398,0	303,8	0,7	1 697,3	0,7
2018	1 578,6	233,7	218,6	244,6	237,4	359,7	283,6	1,0	1 577,6	1,0
Жінки										
2014	709,4	179,9	118,0	93,9	88,0	141,8	87,4	0,4	709,0	0,4
2015	692,2	150,4	118,7	96,4	78,3	163,3	85,0	0,1	691,9	0,3
2016	652,0	137,5	103,9	87,1	81,5	144,3	97,7	–	652,0	–
2017	652,6	99,9	80,9	98,4	85,4	165,2	122,8	–	652,6	–
2018	635,4	108,6	60,4	92,6	93,5	145,6	134,1	0,6	634,8	0,6
Чоловіки										
2014	1 138,2	271,9	201,9	167,9	128,5	217,4	150,5	0,1	1 138,1	0,1
2015	962,5	210,8	167,4	157,5	98,1	180,5	147,8	0,4	962,1	0,4
2016	1 026,2	203,2	180,3	148,5	115,6	203,2	174,7	0,7	1 025,5	0,7
2017	1 045,4	162,1	178,9	168,8	121,1	232,8	181,0	0,7	1 044,7	0,7
2018	943,2	125,1	158,2	152,0	143,9	214,1	149,5	0,4	942,8	0,4
Міська місцевість										
2014	1 289,4	289,9	218,7	197,1	158,2	253,3	171,8	0,4	1 289,0	0,4
2015	1 121,4	223,2	192,9	183,2	130,1	233,7	157,8	0,5	1 120,7	0,7
2016	1 127,9	200,8	190,3	169,6	142,1	240,8	183,7	0,6	1 127,3	0,6
2017	1 142,9	140,5	170,8	198,7	143,2	285,5	203,5	0,7	1 142,2	0,7
2018	1 063,1	144,2	152,4	168,9	174,2	238,2	184,2	1,0	1 062,1	1,0
Сільська місцевість										
2014	558,2	161,9	101,2	64,7	58,3	105,9	66,1	0,1	558,1	0,1
2015	533,3	138,0	93,2	70,7	46,3	110,1	75,0	–	533,3	–
2016	550,3	139,9	93,9	66,0	55,0	106,7	88,7	0,1	550,2	0,1
2017	555,1	121,5	89,0	68,5	63,3	112,5	100,3	–	555,1	–
2018	515,5	89,5	66,2	75,7	63,2	121,5	99,4	–	515,5	–

Рівень безробіття населення за віковими групами, статтю та місцем проживання

(% до економічно активного населення відповідної вікової групи)

Рік	Безробітне населення у віці 15-70 років	За віковими групами (років)							Працездатного віку	Старше працездатного віку
		15-24	25-29	30-34	35-39	40-49	50-59	60-70		
Усе населення										
2014	9,3	23,1	11,1	9,3	8,1	7,3	6,0	0,1	9,7	0,1
2015	9,1	22,4	11,2	9,7	7,2	7,6	6,3	0,1	9,5	0,1
2016	9,3	23,0	11,7	8,9	8,0	7,7	7,3	0,1	9,7	0,1
2017	9,5	18,9	11,3	9,8	8,4	8,7	8,1	0,1	9,9	0,1
2018	8,8	17,9	9,8	8,9	9,5	7,7	7,4	0,2	9,1	0,2
Жінки										
2014	7,5	22,4	9,7	7,6	6,9	5,6	4,4	0,1	8,0	0,1
2015	8,1	21,9	10,8	8,4	6,7	7,1	4,6	0,0	8,5	0,1
2016	7,7	21,5	10,2	7,6	7,0	6,3	5,2	–	8,0	–
2017	7,7	17,0	8,6	8,3	7,5	7,1	6,5	–	8,1	–
2018	7,4	19,3	6,4	7,6	8,1	6,2	6,8	0,2	7,7	0,2
Чоловіки										
2014	10,8	23,7	12,2	10,6	9,3	9,1	7,6	0,0	11,2	0,0
2015	10,1	22,7	11,4	10,8	7,7	8,1	7,9	0,1	10,4	0,1
2016	10,8	24,0	12,8	10,0	8,9	9,1	9,3	0,2	11,2	0,2
2017	11,1	20,3	13,1	11,0	9,3	10,3	9,8	0,2	11,5	0,2
2018	10,0	16,9	12,2	9,9	10,7	9,2	8,1	0,1	10,4	0,1
Міська місцевість										
2014	9,2	23,2	10,4	9,1	8,2	7,4	6,2	0,1	9,5	0,1
2015	9,0	23,5	10,8	9,4	7,5	7,6	6,3	0,1	9,3	0,2
2016	9,2	23,7	11,5	8,6	8,0	7,8	7,2	0,1	9,5	0,1
2017	9,3	17,8	11,0	9,9	8,1	9,1	7,9	0,2	9,7	0,2
2018	8,6	19,0	10,2	8,5	9,5	7,4	7,0	0,2	8,9	0,2
Сільська місцевість										
2014	9,5	23,1	13,1	9,7	8,0	7,1	5,6	0,0	10,2	0,0
2015	9,4	20,7	12,0	10,8	6,6	7,6	6,4	–	9,9	–
2016	9,7	22,0	12,1	10,0	7,9	7,4	7,5	0,0	10,2	0,0
2017	9,9	20,4	11,8	9,7	9,3	7,9	8,4	–	10,4	–
2018	9,2	16,5	8,9	9,9	9,4	8,4	8,2	–	9,6	–

Таблиця 3.9

Кількість найманих працівників на підприємствах за регіонами

(тисяч осіб)

Республіка, область	2015	2016	2017	2018
Україна	500,9	513,2	489,2	474,6
Вінницька	40,4	41,0	34,2	34,3
Волинська	8,2	8,5	7,7	7,2
Дніпропетровська	32,9	32,8	28,6	26,0
Донецька	17,4	16,7	15,9	15,6
Житомирська	11,6	11,9	12,4	12,1
Закарпатська	1,8	1,8	1,7	1,8
Запорізька	24,6	24,5	23,2	22,2
Івано–Франківська	4,6	8,1	5,9	4,9
Київська	40,8	41,6	38,7	38,5
Кіровоградська	26,1	26,8	26,6	25,8
Луганська	10,6	11,1	10,8	10,3
Львівська	8,6	7,9	8,1	8,7
Миколаївська	19,2	19,9	19,7	18,7
Одеська	27,2	28,0	27,6	27,1
Полтавська	44,9	46,5	43,4	38,8
Рівненська	7,1	7,3	7,2	6,9
Сумська	19,4	20,4	19,9	19,3
Тернопільська	11,3	12,0	12,8	13,1
Харківська	28,4	28,1	26,1	25,7
Херсонська	20,1	21,1	21,0	20,5
Хмельницька	22,4	22,4	21,7	21,3
Черкаська	33,1	34,0	32,9	31,5
Чернівецька	4,7	4,6	4,2	3,6
Чернігівська	25,4	25,7	26,0	25,9
м. Київ	10,1	10,5	12,9	14,7

РОЗДІЛ 4

СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ВІДНОСИНИ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ

Заробітна плата – це винагорода, обчислена, як правило, у грошовому виразі, яку за трудовим договором роботодавець виплачує працівникові за виконану ним роботу. Розмір заробітної плати залежить від складності та умов виконуваної роботи, професійно-ділових якостей працівника, результатів його праці та господарської діяльності підприємства.

Функції заробітної плати в ринковій економіці: а) відтворювальна – основне джерело відтворення робочої сили і засобу залучення людей до праці; б) стимулююча – встановлення залежності рівня заробітної плати від кількості, якості і результатів праці; в) регулююча – як засіб розподілу і перерозподілу кадрів по регіонах країни, галузях економіки з урахуванням ринкової кон'юнктури; г) соціальна – забезпечення соціальної справедливості, однакової винагороди за однакову працю.

Заробітна плата є не тільки показником, який зумовлює реальний стан життя селян, а й безпосередньо впливає на кадрову політику, демографічну ситуацію, визначає перспективи розвитку сільських територій тощо. Вона посідає особливе місце у механізмі господарювання та є однією з найвагоміших соціально-економічних категорій, якою визначається рівень і якість суспільного розвитку.

До основних законодавчих і нормативних актів з питань оплати праці України належать: Конституція України, Кодекс законів про працю України; закони України «Про оплату праці», «Про колективні договори і угоди», «Про підприємства України», «Про колективне сільськогосподарське підприємство», «Про господарські товариства», «Про кооперацію», «Про фермерське господарство», «Про зайнятість населення», «Про відпустки»; постанови Кабінету Міністрів України щодо визначення умов оплати праці працівників бюджетних сфер, керівників державних підприємств, порядку розрахунку середньої заробітної плати; Генеральна і галузева угода та колективні договори.

Продуктивність праці у сільському господарстві – це відношення обсягу продукції сільського господарства (рослинництва, тваринництва) у постійних цінах 2010 року до середньооблікової чисельності працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві.

4.1. Стан оплати праці в сільському господарстві

Сільське господарство являє собою базову галузь національної економіки. Україна багата на чорноземи, має висококваліфіковані кадри, сприятливі погоднокліматичні умови для вирощування широкого спектру сільськогосподарських культур і виробництва продукції тваринництва. Рівень самозабезпечення потреб внутрішнього продовольчого ринку за основними товарними позиціями перевищує 100 %. Значним є потенціал для експорту агропродовольчої продукції за кордон. Водночас незважаючи на такі можливості в аграрному секторі економіки існує низка проблем, які не дають можливості досягнути оптимальних результатів. Як найвагомішу проблему слід виокремити сировинну структуру експорту з низькою часткою доданої вартості в кінцевій продукції. Це, у свою чергу, призводить до занепаду тваринницької галузі, недовантаженістю переробних підприємств, скорочення робочих місць у сільській місцевості, занепаду соціальної сфери. До того ж низька заробітна плата порівняно з іншими секторами економіки не забезпечує навіть простого відтворення робочої сили, належних стандартів здорового та гідного способу життя [26].

Ретроспективний аналіз динаміки оплати праці показує, що проблема низької ціни робочої сили – це наслідок соціалістичної доби. Зміна суспільно-політичної формації в напрямі побудови ринкової економіки у 1990-х роках, яка супроводжувалася глибокою системною кризою в усіх сферах життя, негативно позначилася на рівні заробітної плати, призвела до нечуваних затримок заробітної плати, безпрецедентного рівня безробіття і бідності на селі. Поширилися такі негативні явища, як неоплачувані відпустки за ініціативою адміністрації, розрахунки із працівниками продукцією. На тлі інфляційних процесів це надто погіршило матеріальне становище працівників, призвело до суттєвого падіння рівня життя основної частини населення, підірвало основи його матеріальної заінтересованості щодо зайнятості в сільському господарстві, а зайнятих працівників – у продуктивній праці. Особливо гостро зазначені проблеми проявилися починаючи із 2000-х років за період експансії агрохолдингових компаній.

Спостерігається й значна диференціація у рівнях заробітної плати як між окремими регіонами, так і в межах адміністративних областей та районів. Одні наближаються до рівня заробітної плати, що склався у галузях економіки, інші, навпаки, не забезпечують мінімального рівня заробітної плати. Тому питання щодо оплати праці та вартості робочої сили актуальне в наш час і вимагає глибокого системного аналізу як у цілому в Україні, так і по окремих регіонах. Найзначнішими проблемами залишається скорочення робочих місць, атипова зайнятість, дефіцит кваліфікованих кадрів тощо [27].

Помітною подією у сфері соціально-трудових відносин стало прийняття Меморандуму про взаєморозуміння щодо реалізації Програми Гідної праці Міжнародної організації праці для України на період 2016–2019 рр. від 7 квітня 2016 року. В цьому Меморандумі Міністерство соціальної політики України, всеукраїнські об'єднання організацій роботодавців, профспілок та Міжнародна організація праці, представлена Міжнародним бюро праці, висловлюють бажання співпрацювати з метою просування та сприяння забезпеченню гідної праці в Україні.

Сторони дійшли згоди та визначили пріоритетні напрями співпраці протягом 2016–2019 років під час консультацій між Міністерством соціальної політики України та соціальними партнерами в Україні за участі Групи технічної підтримки з питань Гідної праці та Бюро Міжнародної організації праці для країн Центральної та Східної Європи. При цьому належним чином враховані результати та умови реалізації Програми Гідної праці на 2012–2015 роки та її оцінка, здійснена тристоронніми партнерами та технічними експертами Міжнародної організації праці.

Програма Гідної праці для України на 2016–2019 роки відповідає ключовим пріоритетам Рамкової програми партнерства Уряду України – ООН, сприятиме досягненню її цілей, а також значною мірою забезпечить впровадження Стратегії подолання бідності та Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020».

Програмою гідної праці визначено три пріоритетні напрями: сприяння зайнятості та розвитку підприємств задля стабільності і зростання; сприяння ефективному соціальному діалогу; поліпшення соціального захисту й умов праці. До кожного з них визначено показники досягнення кінцевих результатів, механізм моніторингу та оцінювання стану виконання [28].

Відповідно до ст. 43 Конституції України кожен громадянин має право на працю, що передбачає можливість заробляти на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Кожен має право на належні, безпечні й гідні умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом.

Відповідно до Закону України «Про оплату праці» заробітна плата – це винагорода, обчислена, як правило, у грошовому виразі, яку за трудовим договором роботодавець виплачує працівникові за виконану ним роботу [29].

Заробітна плата – це одна з найскладніших економічних категорій і одне з найважливіших соціально-економічних явищ. У сучасному товарному виробництві, заснованому на наймі робочої сили, заробітна плата – це елемент ринку праці, що виступає як ціна товару, в формі якого найманий працівник продає свою робочу силу.

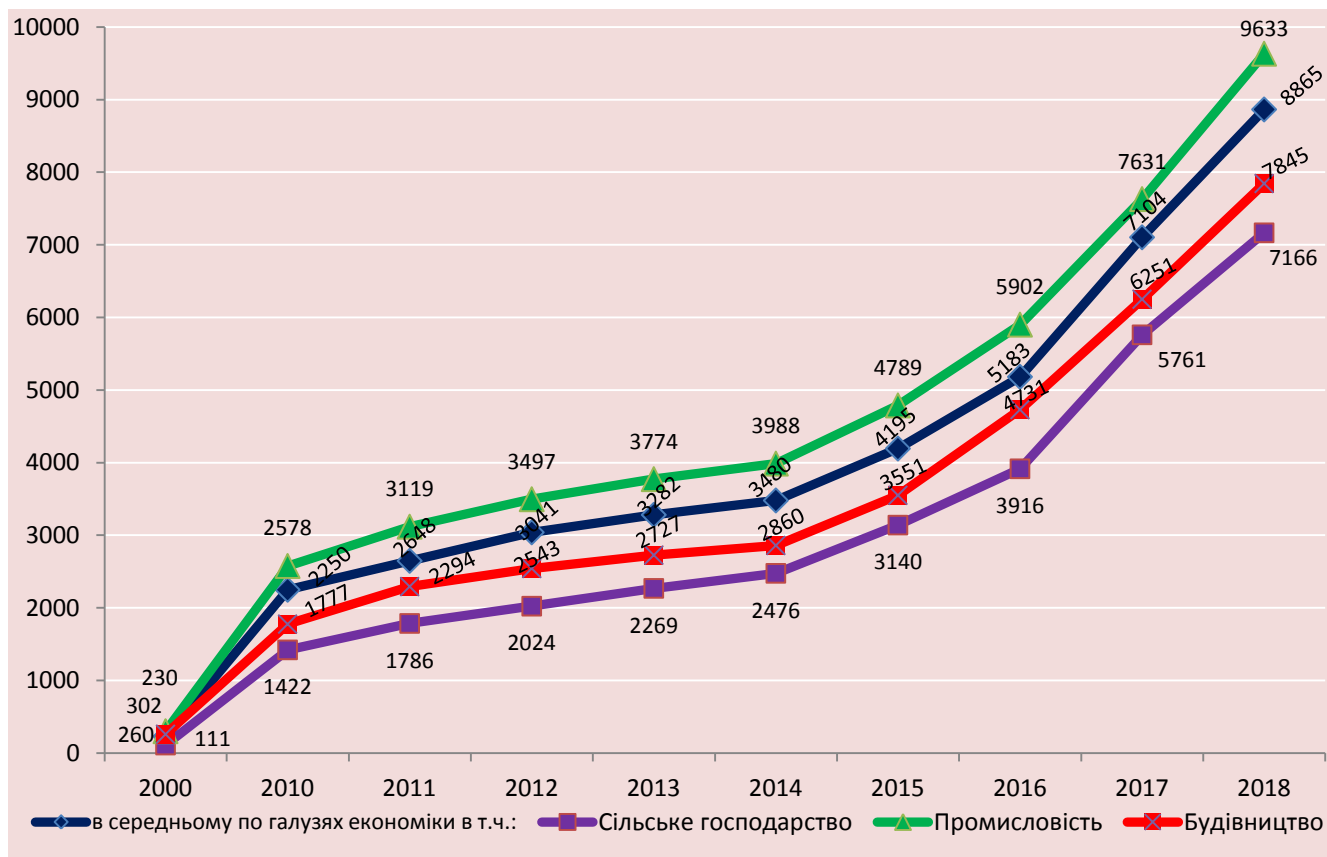
У цілому динаміка рівня середньомісячної заробітної плати в сільському господарстві впродовж 2010–2018 років позитивна: у цей період вона зросла більше ніж у 4 рази. Причому її зростання відбувалося як відносно середнього рівня оплати в національній економіці, так і відносно мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму.

Обвал рівня заробітної плати у сільському господарстві відбувся на початку 90-х років. Рівень середньомісячної заробітної плати у сільському господарстві до середнього рівня у галузях економіки знизилася від 95 % у 1990 р. до 16 % у 1995 році. Враховуючи певну стабілізацію фінансово-економічного стану сільськогосподарських підприємств, починаючи із 2000 р. рівень середньомісячної заробітної плати у сільському господарстві до середнього рівня в економіці підвищився до 50 %. У 2018 р. її рівень становив майже 81 % до середнього рівня, що склався у галузях економіки. В грошовому виразі середньомісячна заробітна плата в галузях економіки знаходилася на

рівні 8865 грн, у сільському господарстві – 7166 грн. Про це свідчить динаміка рівня заробітної плати в Україні за галузевою ознакою (рис. 4.1).

За наведеними даними, найвищий рівень заробітної плати протягом останніх 18-ти років був у працівників, зайнятих на промислових підприємствах, найнижчий – у сільському господарстві.

У 2018 р. заробітна плата працівників, зайнятих у сільському господарстві, становила 7166 грн, що на 2467 грн нижче порівняно з промисловістю.

Рис. 4.1. Динаміка середньомісячної заробітної плати працівників в окремих галузях економіки України

За останні роки темпи зростання заробітної плати у сільському господарстві були вищими, ніж в інших галузях економіки, але недостатніми для того, щоб її рівень досягнув середньомісячної заробітної плати, що склалася в економіці України. Отже, середньомісячна заробітна плата у сільському господарстві залишається найнижчою серед провідних галузей економіки. Це надто гостра економічна, соціальна, психологічна і правова проблема, яка вимагає невідкладного вирішення (табл. 4.1).

**Темпи зростання заробітної плати
в окремих галузях економіки за роками**

Галузь	2010		2015		2016		2017		2018	
	середньомісячна заробітна плата, грн	до попереднього року, %	середньомісячна заробітна плата, грн	до попереднього року, %	середньомісячна заробітна плата, грн	до попереднього року, %	Середньомісячна заробітна плата, грн	до попереднього року, %	середньомісячна заробітна плата, грн	до попереднього року, %
У середньому в галузях економіки	2250	118	4195	121	5183	124	7104	137	8865	125
Сільське господарство	1422	118	3140	127	3916	125	5761	147	7166	124
Сільське господарство до середнього показника в галузях економіки, %	63		75		76		81,1		80,8	

Сучасне технічне оснащення сільського господарства, запровадження прогресивних технологій, ліквідація окремих підгалузей в рослинництві (коноплярство, шовківництво, льонарство, кормовиробництво), значне скорочення виробництва продукції тваринництва, згорання обслуговуючих і супутніх видів діяльності в сільській місцевості призвели до суттєвого зменшення потреби у робочій силі.

4.2. Чисельність працюючих, попит та пропозиція робочої сили в сільському господарстві

Середньооблікова чисельність штатних працівників сільськогосподарських підприємств у 2018 р. становила 390,9 тис. осіб. Крім того, на умовах зовнішнього сумісництва було зайнято 9,2 тис. осіб, за цивільно-правовими договорами 14,2 тис. осіб.

Середньооблікова чисельність штатних працівників сільськогосподарських підприємств у 2018 р. порівняно з 2000 р. зменшилася майже на 84,2 % (-2083,6 тис. осіб), порівняно з 2010 р. – на 37,4 % (-233,6 тис. осіб) (табл. 4.2).

Таблиця 4.2

**Середньооблікова кількість штатних працівників
сільського господарства по областях, тис. осіб**

Республіка, область	Рік							2018 р. до 2000р., + -
	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018	
Україна	2 474,5	1037,7	624,5	417,1	410,3	405,4	390,9	-2083,6
АР Крим	114,8	46,0	32,4	...	...	...	...	.....
Вінницька	179,6	73,4	43,3	35,7	34,3	32,4	29,1	-150,5
Волинська	79,3	29,1	14,0	6,2	5,7	5,1	6,1	-73,2
Дніпропетровська	107,9	50,9	36,1	30,4	26,0	29,3	24,1	-83,8
Донецька	97,6	53,1	40,0	14,8	14,3	13,2	12,5	-85,1
Житомирська	105,4	42,7	18,1	10,8	10,4	11,1	10,8	-94,6
Закарпатська	24,7	5,3	3,1	1,1	1,5	1,5	1,3	-23,4
Запорізька	81,4	38,9	27,4	19,0	19,9	17,4	16,0	-65,4
Івано-Франківська	36,6	11,4	5,2	3,1	4,1	3,5	4,4	-32,2
Київська	120,9	65,2	43,5	29,6	31,0	31,8	30,5	-90,4
Кіровоградська	90,9	37,6	22,8	21,3	21,0	21,6	22,5	-68,4
Луганська	64,8	30,2	18,3	9,8	9,5	8,9	9,4	-55,4
Львівська	76,7	22,0	11,9	5,7	6,2	6,0	6,0	-70,7
Миколаївська	94,1	40,5	23,1	14,9	14,4	14,5	13,4	-80,7
Одеська	148,7	64,3	36,6	21,7	22,2	21,3	19,9	-128,8
Полтавська	134,9	65,0	45,0	35,5	35,2	34,4	34,0	-100,9
Рівненська	68,3	27,1	11,1	6,5	5,9	5,7	5,5	-62,8
Сумська	99,1	45,6	23,0	17,8	18,9	18,3	17,6	-81,5
Тернопільська	100,9	28,1	12,6	10,3	9,2	10,0	10,7	-90,2
Харківська	120,8	50,1	30,7	24,6	25,2	22,9	23,3	-97,5
Херсонська	104,8	32,1	25,5	17,5	16,7	16,0	16,2	-88,6
Хмельницька	146,6	58,2	23,5	21,7	19,2	18,0	18,4	-128,2
Черкаська	129,5	53,8	40,0	29,9	32,2	32,4	29,5	-100,0
Чернівецька	41,2	13,4	5,4	3,5	3,3	2,7	2,3	-38,9
Чернігівська	98,3	49,0	28,5	24,0	21,4	23,8	23,8	-74,5

Джерело: за даними Держстату України.

Через професійно-кваліфікаційні перекоси, згорання системи перепідготовки кадрів і зазначені раніше особливості сільського ринку праці, нерідко на локальному рівні спостерігається перевищення пропозиції робочої

сили над попитом серед робітників сільського та лісового господарств, риборозведення і рибальства (рис. 4.2).

Рис. 4.2. Динаміка попиту і пропозиції робочої сили серед кваліфікованих робітників сільського та лісового господарств, риборозведення і рибальства, тис. осіб

Так, у 2018 р. кількість зареєстрованих безробітних із числа працівників сільського господарства, мисливства та лісового господарства становила 20,3 тис. осіб, а кількість вакансій для працівників сільського господарства – 0,5 тис. осіб, при цьому навантаження на одне вільне робоче місце – 55 осіб.

За даними Державної служби статистики України у 2018 році прийнято на підприємства сільського господарства 53,9 % від загальної середньооблікової чисельності штатних працівників, водночас вибуло 55,1 %. Разом із тим у 2018 році частка вибулих на 1,3 % збільшилася порівняно з 2014-м (табл. 4.3).

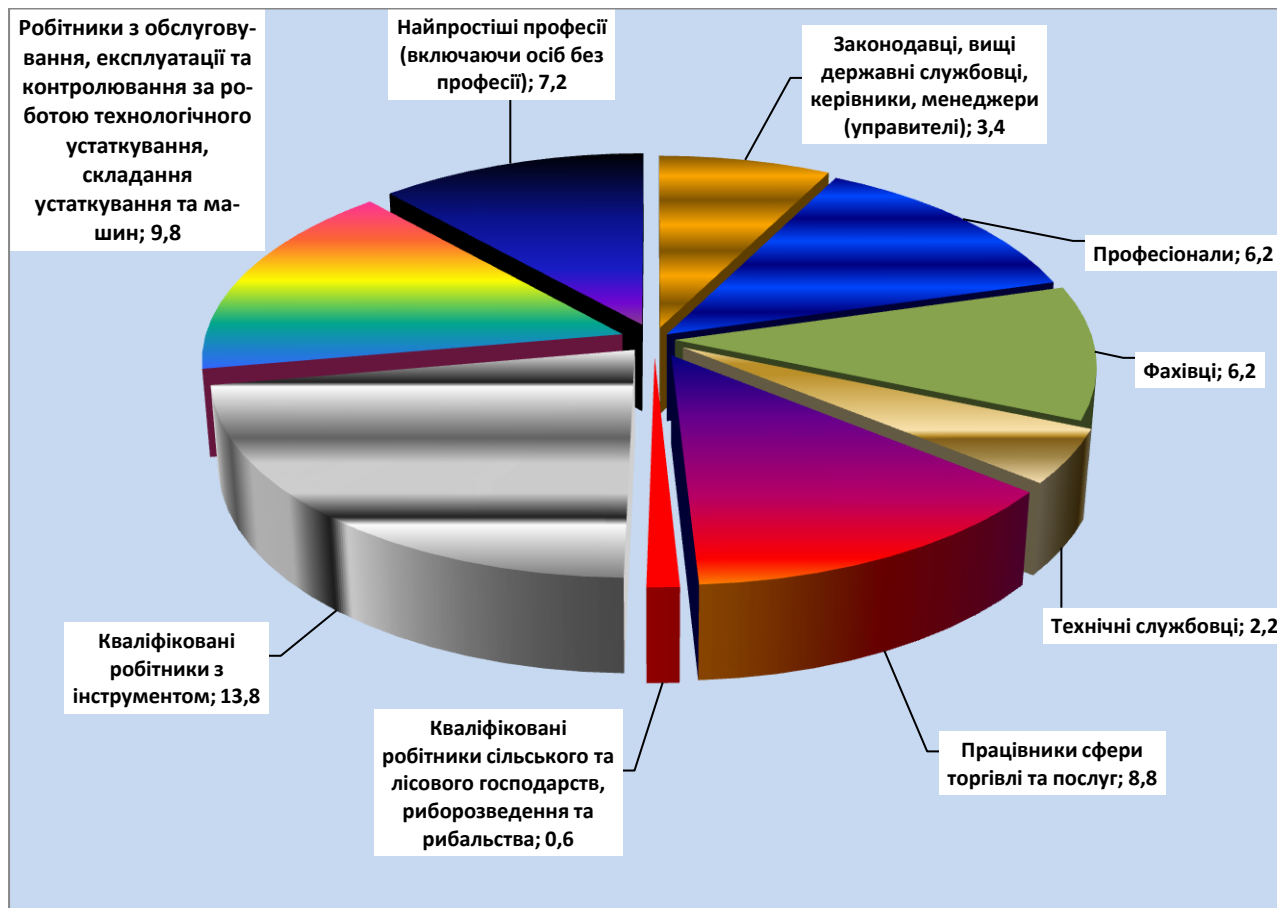
Рівень прийому та вибуття працівників за видами економічної діяльності

Показник	Від середньооблікової кількості штатних працівників, %									
	прийнято					вибуло				
	2014	2015	2016	2017	2018	2014	2015	2016	2017	2018
Усього	22,8	24,0	26,1	30,5	29,2	30,3	30,2	29,2	31,8	31,6
Сільське, лісове та рибне господарство	47,4	47,1	46,3	50,9	50,3	52,8	49,1	48,5	53,9	51,4
Із них сільське господарство	50,0	49,9	49,3	54,5	53,9	55,8	52,6	51,6	57,6	55,1
Промисловість	20,5	20,9	23,6	28,6	28,6	29,1	28,1	27,9	30,6	31,2
Будівництво	28,5	32,0	36,9	46,2	46,8	52,2	48,9	43,5	47,8	46,9

Джерело: за даними Держстату України.

За професійними групами найбільший попит роботодавців на кваліфікованих робітників з інструментом – 13,8 тис. од., а також на робітників з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин – 9,8 тис. од (18 %), найменший – на кваліфікованих робітників сільського господарства та риборозведення та рибальства – 0,5 тис. осіб (1,0 %) (рис.4.3).

Станом на 1 січня 2020 року на одну вакансію в середньому по Україні претендувало 6 безробітних. За професійними групами, найбільше претендентів на одну вакансію – серед кваліфікованих робітників сільського та лісового господарств (29 осіб), найменше – серед кваліфікованих робітників з інструментом (2 особи). Порівняно з 2019 роком претендентів на одне робоче місце серед кваліфікованих робітників сільського та лісового господарств зменшилося на 4 особи (рис. 4.4).

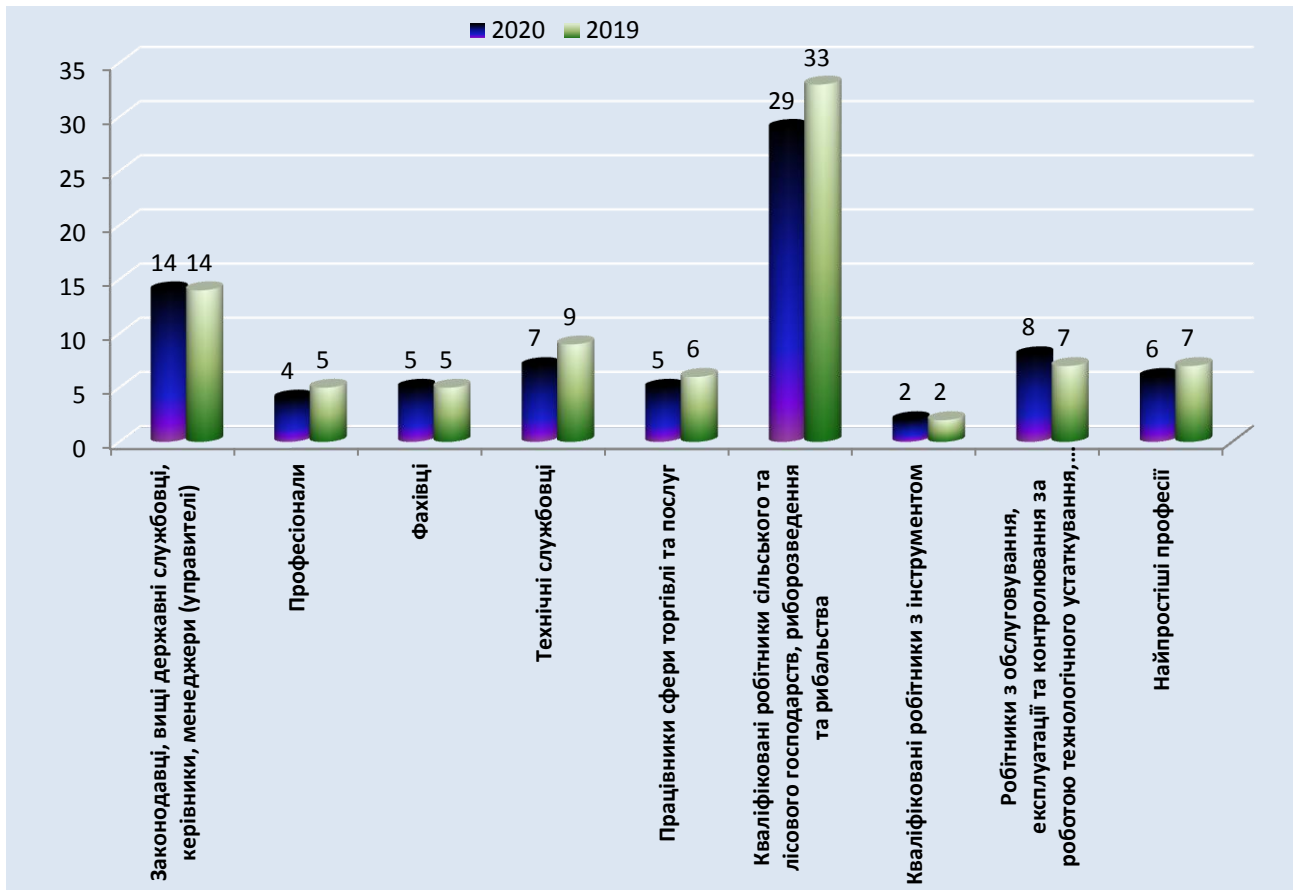

Рис. 4.3. Потреба роботодавців у працівниках на заміщення вільних робочих місць за професійними групами у 2018 р., тис. од.

Важливим чинником, що обмежує як можливості працевлаштування, так і потребу підприємств у працівниках виступає наявність структурної диспропорції між попитом на робочу силу та її пропозицією.

Економіка, що ґрунтується на низькій вартості робочої сили, не забезпечує високих стандартів споживання, процесів нагромадження доходів громадян, якісного формування людського капіталу. Це, у свою чергу, спричиняє відплив найбільш ініціативних економічно активних громадян до інших країн.

Рис. 4.4. Кількість претендентів на одну вакансію, станом на 1 січня 2019, 2020 рр., од.

Вартість робочої сили являє собою сукупність витрат підприємця, пов'язаних із використанням робочої сили та її відтворенням. Вона визначається обсягом життєвих благ, необхідних для забезпечення нормальної життєдіяльності людини, тобто для підтримування її працездатності, професійно-кваліфікаційної підготовки, утримання сім'ї і виховання дітей, духовного розвитку тощо. Без високої заробітної плати не може бути і високих соціальних стандартів, тоді як низький рівень оплати праці слугує причиною бідності не тільки працюючого населення, а й непрацездатних верств [26].

Заробітна плата на сільськогосподарському підприємстві – це одна з найскладніших економічних категорій і одне з найважливіших соціально-економічних явищ. Оскільки, з одного боку, вона являє собою основне (і часто єдине) джерело доходів найманих працівників, основу матеріального добробуту членів їхніх сімей, а з іншого боку, для роботодавців це суттєва частка витрат виробництва і ефективний засіб мотивації працівників до досягнення цілей

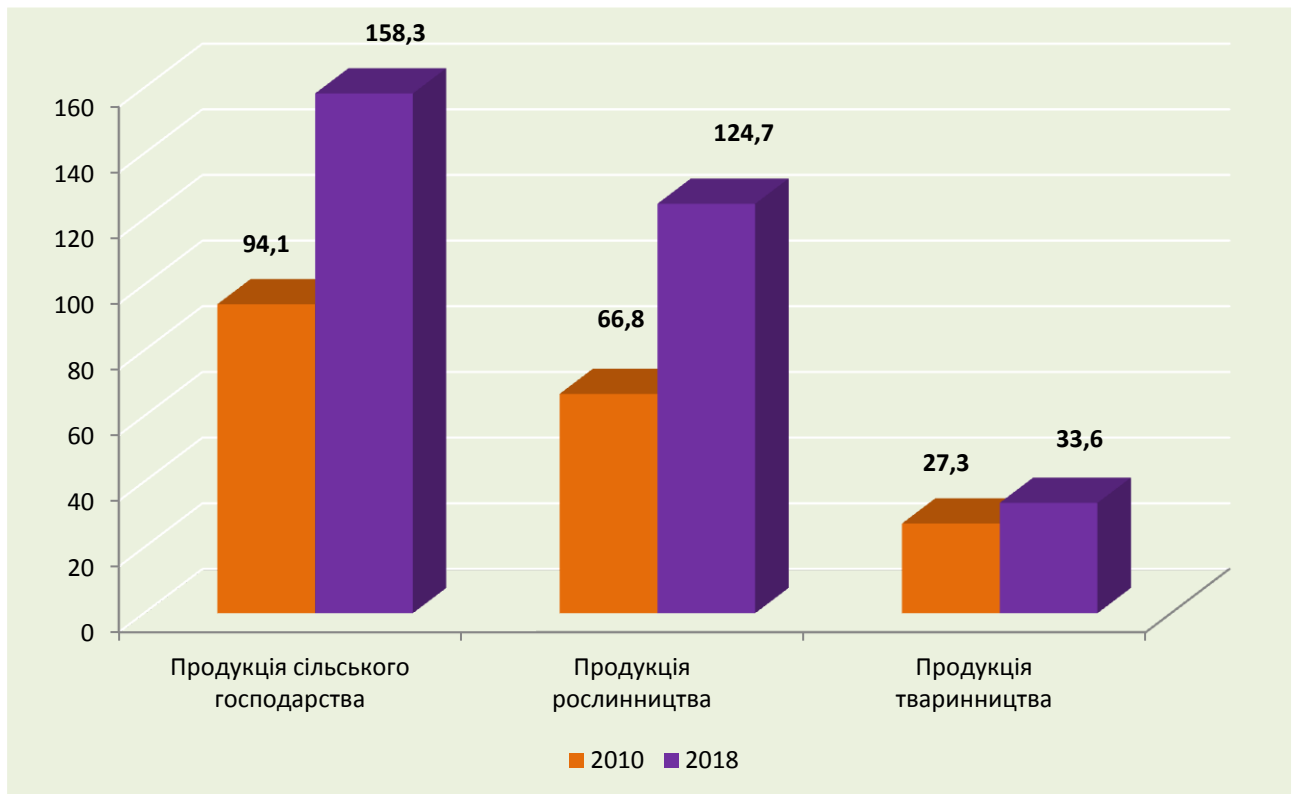
підприємства. Звідси питання заробітної плати і формування її рівня разом із забезпеченням повної зайнятості виокремлюється ключовим маркером соціально-трудових відносин, бо включають життєзабезпечуючі інтереси всіх учасників суспільного відтворення.

Підвищення вартості робочої сили нині одне з пріоритетних і невідкладних завдань, щоб призупинити вплив робочої сили з України. Рівень ціни української робочої сили не виправдано занижений, а робоча сила стала найдешевшим товаром. Причому, чим більше відхиляється ціна робочої сили в бік зниження, тим слабшою стає мотивація праці, інтерес працівника до підвищення своєї кваліфікації та зростання професійної майстерності.

Подальше вдосконалення системи оплати праці в агній сфері, та виконання нею всіх функцій стане потужним стимулом для динамічного розвитку економіки України.

4.3. Частка оплати праці в структурі витрат на виробництво продукції сільськогосподарства

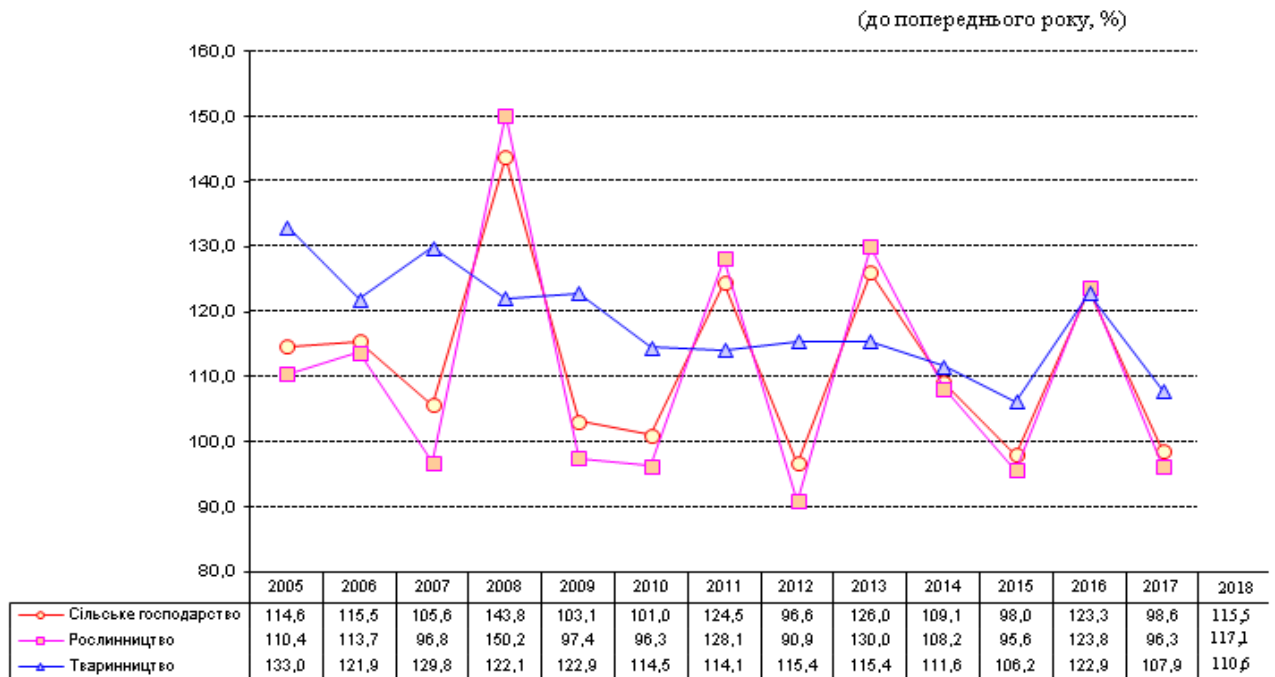
За даними Державної служби статистики України у 2018 році сільськогосподарськими підприємствами було вироблено продукції загалом на 158,3 млрд грн, у тому числі на рослинництво припадало 124,7 млрд грн (78,8 %), на тваринництво – 33,6 млрд грн (21,2 %). Порівняно з 2010 роком виробництво сільськогосподарської продукції збільшилося на 64,2 млрд грн, або на 40,5 %, у тому числі: рослинницької – на 57,9 млрд грн, тваринницької – на 6,3 млрд грн (рис. 4.5).

Рис. 4.5. Продукція сільського господарства, вироблена сільськогосподарськими підприємствами за роками, млрд грн

Вагомим показником ефективності розвитку сільськогосподарського виробництва є також продуктивність праці. Доцільна та корисна суспільству діяльність людей, у процесі якої вони за допомогою знарядь праці впливають на елементи природи і створюють необхідну споживну вартість, становить поняття процесу праці. Звідси випливає, що продуктивність праці це одна з найважливіших економічних категорій, яка найповніше відбиває ефективність суспільного виробництва. Підвищення продуктивності праці належить до вирішальних умов розвитку аграрного виробництва і на цій основі забезпечення конкурентоспроможності продукції. За певних регуляторних заходів держави це може стати важелем поліпшення матеріального добробуту сільського населення, здійснення соціальних перетворень у сільській місцевості.

Загалом порівняльну динаміку продуктивності праці у сільськогосподарському виробництві можна представити у вигляді графіка (рис. 4.6).

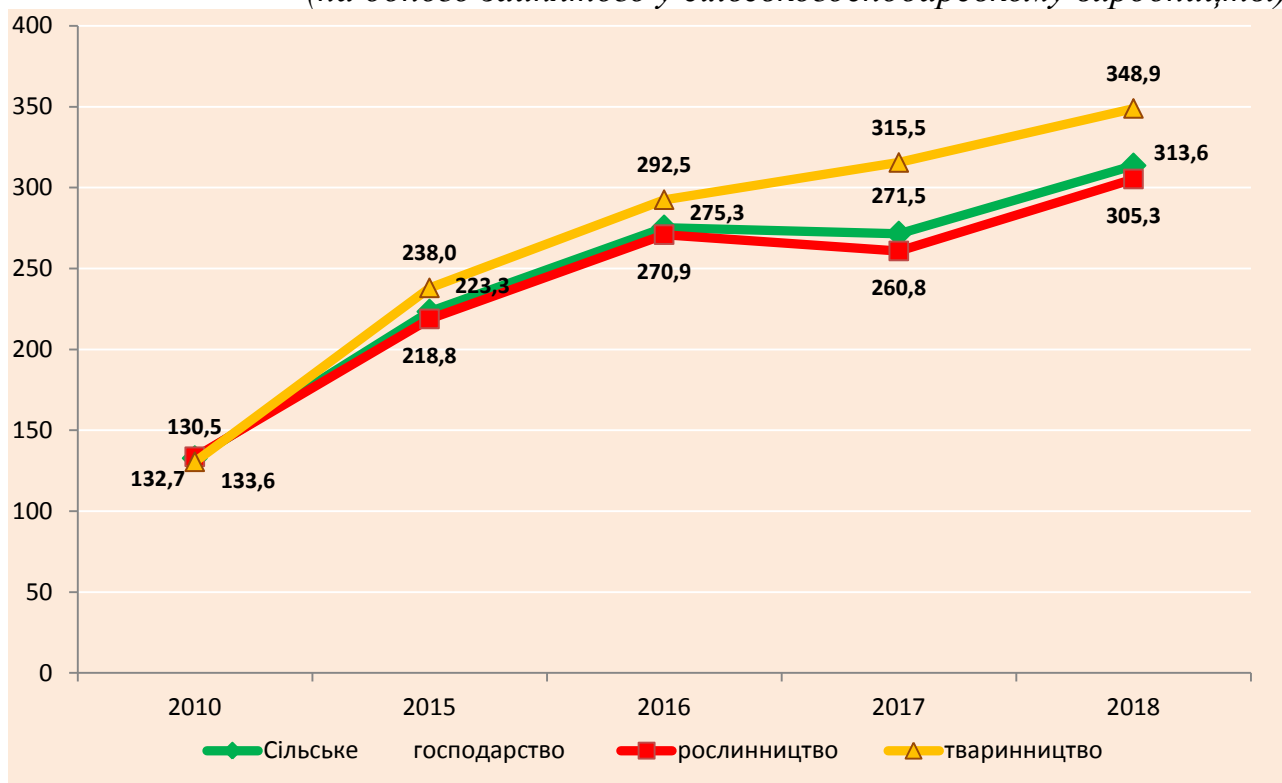

Рис. 4.6. Динаміка продуктивності праці в сільськогосподарських підприємствах

Графік наочно ілюструє, як змінювалася за роками продуктивність праці у сільськогосподарському виробництві в цілому та по основних галузях – рослинництву і тваринництву. Так, найнижча продуктивність праці у сільському господарстві спостерігається у 2012, 2015, 2017 роках. Найвищий пік припадає на 2008, 2011, 2013 роки. Напевне, це пов'язано із сприятливими погодними умовами та кон'юнктурою цін на зовнішніх агропродовольчих ринках.

Разом із тим варто зазначити, що у 2018 р. продуктивність праці на одного зайнятого в сільськогосподарському виробництві становила 313,6 тис. грн, у тому числі у рослинництві – 305,3 тис. грн, у тваринництві – 348,9 тис. грн (рис. 4.7).

(на одного зайнятого у сільськогосподарському виробництві)

Рис. 4.7. Динаміка продуктивності праці в сільськогосподарських підприємствах, тис. грн

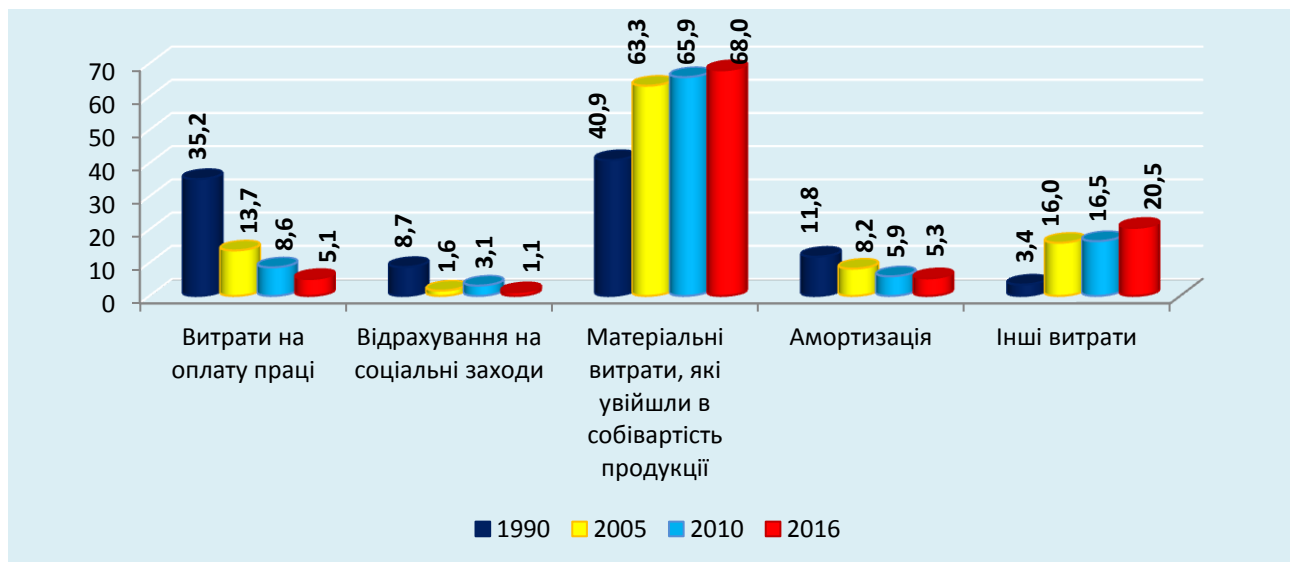
Порівняно з 2010 р. продуктивність праці на одного зайнятого в сільськогосподарському виробництві зросла на 180,9 тис. грн (42,3 %), у тому числі в рослинництві – на 171,7 тис. грн (43,8 %); у тваринництві – на 218,4 тис. грн (37,4 %). При цьому, незважаючи на збільшення виробництва сільськогосподарської продукції та значне підвищення продуктивності праці, частка витрат на оплату праці з року в рік зменшується.

Так, у 2016 р. у структурі витрат на виробництво сільськогосподарської продукції витрати на оплату праці разом із відрахуванням становили 6,7 %, у 1990 році цей показник знаходився на рівні 37,8 %, що на 31,1 % більше, ніж у 2016 році, у 2012 році – 12,6 %, що на 5,9 % більше за 2016 рік.

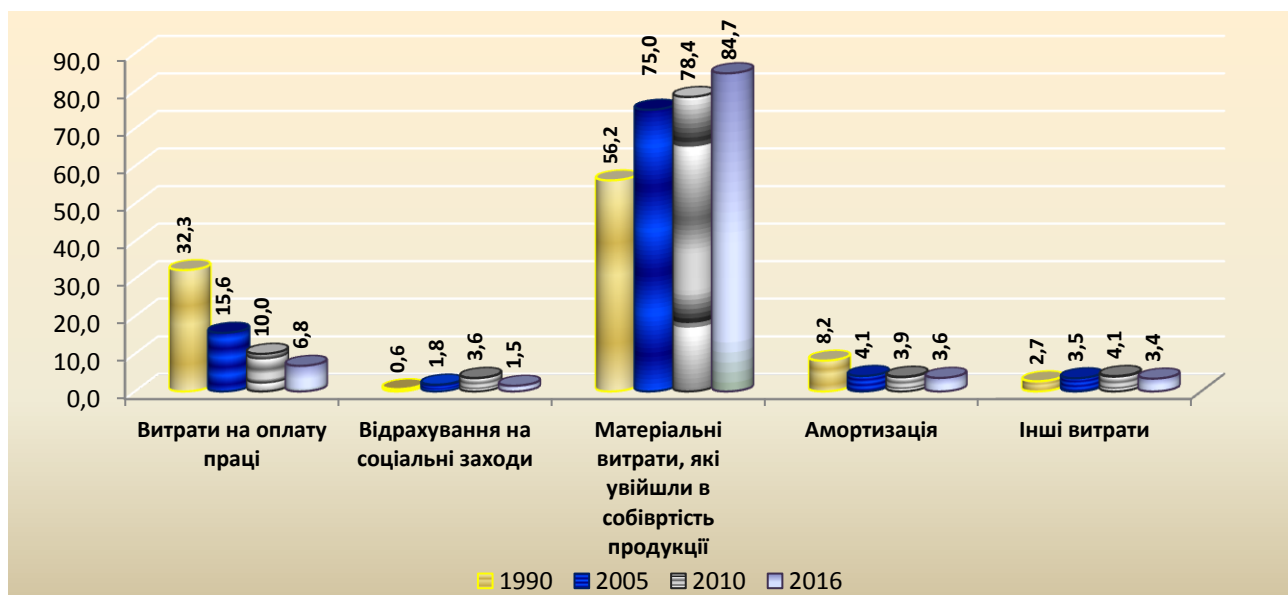
У 2017 р. фонд оплати праці працівників сільського господарства становив 28,0 млрд грн, із них: фонд основної заробітної плати – 22,2 млрд грн (79,2 %), додаткової заробітної плати – 5,0 млрд грн (18,0 %), інші заохочувальні та компенсаційні виплати – 784 тис. грн (2,8 %). І хоча фонд оплати праці в сільськогосподарських підприємствах щорічно збільшується,

його частка у валових (операційних) витратах не підвищується, оскільки паралельно зростає вартість інших витрат.

Динаміка структури витрат на виробництво продукції в рослинництві і тваринництві показана відповідно на рисунках 4.8; 4.9.

Рис. 4.8. Динаміка структури витрат на виробництво продукції рослинництва, %

Рис. 4.9. Динаміка структури витрат на виробництво продукції тваринництва, %

У 2016 р. порівняно з 1990 р. частка оплати праці в загальних витратах рослинництва зменшилася у 6,9 раза (від 35,2 до 5,1 %), у тваринництві – в 4,8 раза (від 32,3 до 6,8 %) (табл. 4.4).

На противагу наведеній тенденції зростання частки матеріальних витрат відбувалося значно нижчими темпами. Зокрема у структурі витрат 2016 р. рослинницької продукції – в 1,7 раза, тваринницької – у 1,5 раза, та в загальній структурі витрат ці показники становили 68,0 і 84,7 % відповідно, тоді як у 1990 р. – 40,9 і 56,2 %.

При цьому частка фонду оплати праці у загальній структурі витрат рослинництва зменшилася порівняно з 1990 р. майже в 4 рази, тваринництва – в 3 рази. Таким чином, при щорічному зростанні рівня заробітної плати та загального фонду оплати праці у підприємствах сільського господарства частка витрат на оплату праці не збільшується, оскільки одночасно зростає вартість матеріальних та інших витрат у собівартості продукції.

Наприклад, у 2016 р. загальний фонд оплати праці в сільському господарстві порівняно з 2000 р. збільшився майже 4,3 раза, а частка витрат на оплату праці у загальних витратах підприємств галузі зменшилася.

Аналіз структури матеріальних витрат у рослинництві і тваринництві підтверджує, що найбільша частка у загальних витратах припадає на насіння та садивний матеріал, корми, нафтопродукти, мінеральні добрива, запчастини, послуги, інші витрати. Проте аналітичні дані свідчать, що витрати на насіння і садивний матеріал, нафтопродукти та електроенергію, які відповідно становлять найбільшу частку у структурі витрат рослинницької та тваринницької продукції, в 2016 р. порівняно з 2000 р. – зменшилися. Така динаміка при підвищенні цін на енергоресурси вказує на значне зменшення цих витрат у кількісному виразі.

Структура витрат на виробництво сільськогосподарської продукції за елементами на сільськогосподарських підприємствах України, %*

Види витрат	Рослинництво						Тваринництво					
	1990	2000	2005	2009	2010	2016	1990	2000	2005	2009	2010	2016
Витрати на оплату праці	35,2	13,0	13,7	9,3	8,6	5,1	32,3	14,8	15,6	10,7	10,0	6,8
Матеріальні витрати, які ввійшли в собівартість продукції	40,9	63,7	63,3	65,5	65,9	68,0	56,2	70,2	75,0	76,6	78,4	84,7
<i>Із них основні елементи витрат:</i> насіння та садивний матеріал	15,2	23,4	18,5	17,9	18,4	16,6	x	x	x	x	x	x
корми	x	x	x	x	x	x	46,5	68,4	69,2	70,4	71,0	72,6
мінеральні добрива	10,1	11,0	19,4	25,8	24,4	27,6	x	x	x	x	x	x
нафтопродукти	4,1	33,1	27,8	20,1	20,2	14,4	1,3	10,6	6,5	4,0	3,9	2,9
електроенергія	0,5	2,6	1,9	1,6	1,6	1,1	0,8	5,5	4,2	3,9	3,6	2,9
Запчастини, ремонтні і будівельні матеріали	3,3	10,9	11,7	9,4	8,9	10,0	2,4	6,1	4,6	4,4	3,5	3,8
Послуги	4,4	14,5	17,0	22,7	24,3	28,9	2,7	5,8	9,2	8,2	10,1	10,9
Амортизація	11,8	8,2	5,4	6,6	5,9	5,3	8,2	8,6	4,1	4,2	3,9	3,6
Інші витрати	3,4	14,3	16,0	15,8	16,5	20,5	2,7	5,7	3,5	5,3	4,1	3,4
Усього витрат	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Джерело: за даними Держстату України.

За останні роки в структурі витрат на виробництво продукції рослинництва суттєво зросли витрати за статтею «послуги» (в 2016 р. порівняно з 1990-м у 6,6 раза) і в 2016 р. у структурі витрат досягли 28,9 %. Такий високий показник зумовлений насамперед залученням підприємствами сторонніх організацій для виконання певного комплексу робіт, ринок послуг яких за останні роки зріс суттєво. При цьому ціна послуг часто формується без урахування їх фактичної вартості. Крім того, у вартість згаданих послуг включається й оплата праці працівників обслуговуючих компаній, які виконують роботи на замовлення сільськогосподарських підприємств. А це викривлює реальні показники витрат на заробітну плату для найманих працівників.

Також у структурі витрат рослинницької продукції до 20,5 % зросли витрати за статтею «інші витрати». Останніми роками стаття «інші витрати» рослинництва, що увійшли в структуру собівартості продукції, більш як на 65% складається з орендної плати за земельні і майнові паї. Можна передбачити, що з відкриттям ринкового обігу прав на земельні ділянки, що належать громадянам, ця стаття витрат матиме тенденцію до підвищення в цілому та у структурі витрат.

Отже, змінити структуру витрат на виробництво продукції сільського господарства у бік підвищення частки заробітної плати можливе за рахунок запровадження енергозберігаючих маловитратних технологій виробництва, здешевлення цін на нафтопродукти, різноманітні послуги, мінеральні добрива, хімікати, запчастини, електроенергію тощо. Маємо визнати, що в нинішніх умовах через монополізацію базових галузей економіки та енергозалежність України досягти бажаних структурних змін для найманих працівників досить проблематично.

Як наслідок низького рівня оплати праці в сільському господарстві незначною є частка витрат на оплату праці у валовій доданій вартості. Вона значно менша, ніж у добувній та переробній промисловості. За даними 2016 р. у сільському, лісовому та рибному господарстві цей показник становив лише 14,6 %, у добувній промисловості – 30,1, у переробній промисловості та будівництві – понад 47,0, транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність – 52,0 % (рис. 4.10).

Рис. 4.10. Частка заробітної плати у структурі валової доданої вартості за окремими видами економічної діяльності у 2016 році, %*

*Розрахункові дані.

Висновки до розділу 4

Питання підвищення рівня заробітної плати досить актуальне і пов'язане з процесами, які мають місце не тільки в аграрній економіці, а й у політиці, праві, моральних та етнічних відносинах тощо. Для підвищення вартості робочої сили існує декілька напрямів щодо зміни у загальному рівні культури, освіти, охорони здоров'я, підвищенні рівня життя населення, що впливають на формування конкурентного й збалансованого ринку праці, зайнятості, безробіття та міграції.

Високий рівень експлуатації працівників найманої праці започатковано централізовано-плановою економікою (коли робоча сила за самим визначенням не була товаром, а непрацюючі особи працездатного віку несли кримінальну відповідальність за дармоїдство). Збанкрутілу соціалістичну практику успадковано рентним капіталізмом в Україні. Дешева робоча сила, без перебільшення, стала своєрідним ресурсним прокляттям, інституційною пасткою XXI ст.: не розвиваються проривні галузі економіки, втрачається інтерес до інновацій, молодь відмовляється працювати на застарілих підприємствах, не відбувається підвищення якості продукції (послуг),

зростання професійної майстерності тощо. Масовою стала вже четверта хвиля трудової міграції найбільш соціально активної частини населення, а економіка залишається архаїчною, оскільки на III – IV технологічні уклади сумарно припадає 95 % обсягів виробництва.

Адміністративне збільшення рівня мінімальної оплати праці ще більше загострює ситуацію, оскільки продуктивність праці залишається низькою, а це призводить до зрівнялівки в оплаті праці, до зарплат «у конвертах», до неформальної зайнятості, до відсутності соціального захисту і соціального страхування, до загострення протиріч між найманими працівниками і власниками капіталів.

Заробітна плата віддзеркалює насамперед соціально-економічне становище головної продуктивної сили в національній економіці та рівень і якість життя людей. У сільському господарстві необґрунтовано низька заробітна плата і недосконалість соціально-трудова відносин постійно підживлюють протестні настрої у суспільстві, яку використовують радикально налаштовані політичні сили.

**Середньомісячна заробітна плата за видами
економічної діяльності**

(грн)

Показник	Нараховано штатному працівнику				
	2014	2015	2016	2017	2018
Усього	3 480	4 195	5 183	7 104	8 865
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	2 556	3 309	4 195	6 057	7 557
Із них сільське господарство	2 476	3 140	3 916	5 761	7 166
Промисловість	3 988	4 789	5 902	7 631	9 633
Будівництво	2 860	3 551	4 731	6 251	7 845
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	3 439	4 692	5 808	7 631	9 404
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	3 768	4 653	5 810	7 688	9 860
діяльність у сфері транспорту	3 755	4 556	5 776	7 883	10 010
складське господарство та допоміжна діяльність у сфері транспорту	4 231	5 358	6 603	8 485	10 884
поштова та кур'єрська діяльність	1 934	2 180	2 818	3 851	5 044
Тимчасове розміщування й організація харчування	2 261	2 786	3 505	4 988	5 875
Інформація та телекомунікації	5 176	7 111	9 530	12 018	14 276
Фінансова та страхова діяльність	7 020	8 603	10 227	12 865	16 161
Операції з нерухомим майном	3 090	3 659	4 804	5 947	7 329
Професійна, наукова та технічна діяльність	5 290	6 736	8 060	10 039	12 144
Із неї наукові дослідження та розробки	4 268	4 972	6 119	8 212	10 259
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	2 601	3 114	3 995	5 578	7 228
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	3 817	4 381	5 953	9 372	12 698
Освіта	2 745	3 132	3 769	5 857	7 041
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	2 441	2 829	3 400	4 977	5 853
Із них охорона здоров'я	2 463	2 853	3 435	5 023	5 898
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	3 626	4 134	4 844	6 608	7 612
Із них діяльність у сфері творчості, мистецтва та розваг	2 841	3 150	3 828	5 774	6 801
функціонування бібліотек, архівів, музеїв та інших закладів культури	2 769	3 049	3 705	5 464	6 381
Надання інших видів послуг	3 361	3 634	4 615	6 536	8 132

**Заробітна плата штатних працівників сільського
господарства за регіонами у 2018 році**

Республіка, область	Середньомісячна заробітна плата			Середня заробітна плата за відпрацьовану годину, грн
	грн	% до		
		2017	середнього рівня по економіці	
Україна	7 166	124,4	80,8	47,47
Вінницька	8 039	129,7	90,7	52,83
Волинська	6 234	117,2	70,3	41,80
Дніпропетровська	6 661	115,0	75,1	43,98
Донецька	6 534	127,3	73,7	43,14
Житомирська	7 048	130,2	79,5	47,03
Закарпатська	7 063	130,1	79,7	45,87
Запорізька	5 859	119,5	66,1	38,72
Івано-Франківська	9 979	137,6	112,6	67,28
Київська	7 811	132,0	88,1	51,60
Кіровоградська	6 503	118,1	73,4	42,74
Луганська	6 797	125,2	76,7	44,14
Львівська	8 925	125,5	100,7	57,91
Миколаївська	6 263	121,2	70,7	41,84
Одеська	5 417	120,9	61,1	35,88
Полтавська	7 594	123,1	85,7	50,82
Рівненська	5 945	127,4	67,1	40,09
Сумська	7 398	124,6	83,5	49,58
Тернопільська	8 371	139,0	94,4	54,11
Харківська	6 512	123,1	73,5	42,48
Херсонська	6 501	117,8	73,3	42,21
Хмельницька	7 455	129,8	84,1	49,48
Черкаська	7 913	133,3	89,3	53,08
Чернівецька	5 116	130,2	57,7	33,53
Чернігівська	7 912	129,8	89,3	53,77
м. Київ	8 945	59,4	100,9	59,32

**Облікова кількість штатних працівників за видами
економічної діяльності**

(на 31 грудня, тис.осіб)

Показник	2014	2015	2016	2017	2018
Усього	9 022,4	8 204,8	8 088,0	7 948,3	7 883,3
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	460,8	439,9	430,7	425,6	418,4
Із них сільське господарство	401,1	376,7	368,4	363,6	356,3
Промисловість	2 288,4	2 053,0	1 990,7	1 923,2	1 889,2
Будівництво	205,1	171,9	165,6	164,8	177,0
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	781,7	706,6	747,5	745,9	802,0
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	730,1	657,9	680,3	665,9	657,8
діяльність у сфері транспорту	287,7	266,2	290,5	285,5	266,5
складське господарство та допоміжна діяльність у сфері транспорту	349,5	308,5	308,3	300,8	316,7
поштова та кур'єрська діяльність	92,9	83,1	81,5	79,6	74,6
Тимчасове розмішування й організація харчування	79,6	72,3	75,7	70,2	72,7
Інформація та телекомунікації	148,1	132,5	122,3	121,7	119,5
Фінансова та страхова діяльність	254,3	203,6	196,2	191,6	188,8
Операції з нерухомим майном	100,0	89,9	82,5	83,9	86,0
Професійна, наукова та технічна діяльність	276,3	240,5	234,4	225,6	241,6
Із неї наукові дослідження та розробки	105,1	98,7	91,0	90,1	94,0
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	221,0	180,4	182,8	174,4	174,7
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	555,1	505,7	490,9	492,6	483,6
Освіта	1 586,3	1 516,2	1 478,6	1 474,3	1 440,3
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	1 123,3	1 040,8	1 022,5	1 006,7	959,2
Із них охорона здоров'я	1 003,2	932,2	913,0	901,5	860,9
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	176,1	164,5	157,8	154,4	146,1
Із них діяльність у сфері творчості, мистецтва та розваг	91,6	87,9	86,9	86,4	82,4
функціонування бібліотек, архівів, музеїв та інших закладів культури	52,3	49,3	47,5	44,8	41,0
Надання інших видів послуг	36,2	29,3	29,6	27,5	26,6

**Кількість працівників сільського господарства за формами
зайнятості та по регіонах у 2018 році**

(тис. осіб)

Республіка, область	Середньооблікова кількість штатних працівників	Середня кількість працівників	
		працювали за цивільно- правовими договорами	зовнішні сумісники
Україна	390,9	14,2	9,2
Вінницька	29,1	1,8	0,6
Волинська	6,1	0,7	0,1
Дніпропетровська	24,1	0,3	0,4
Донецька	12,5	0,4	0,2
Житомирська	10,8	0,5	0,4
Закарпатська	1,3	0,1	0,1
Запорізька	16,0	0,5	0,3
Івано-Франківська	4,4	0,1	0,1
Київська	30,5	0,3	0,8
Кіровоградська	22,5	0,2	0,5
Луганська	9,4	0,2	0,3
Львівська	6,0	0,3	0,1
Миколаївська	13,4	0,7	0,3
Одеська	19,9	0,7	0,5
Полтавська	34,0	0,7	0,8
Рівненська	5,5	0,3	0,3
Сумська	17,6	0,4	0,5
Тернопільська	10,7	0,2	0,2
Харківська	23,3	0,8	0,4
Херсонська	16,2	1,1	0,3
Хмельницька	18,4	0,9	0,3
Черкаська	29,5	1,5	0,5
Чернівецька	2,3	0,4	0,1
Чернігівська	23,8	1,1	0,9
м. Київ	3,5	0,2	0,2

Рух працівників за видами економічної діяльності

(тис. осіб)

Показник	Прийнято				
	2014	2015	2016	2017	2018
Усього	2 045	1 932	2 057	2 341	2 237
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство					
Із них сільське господарство	246	226	219	238	228
Промисловість	471	427	463	542	530
Будівництво	65	58	64	77	84
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	349	329	384	404	402
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	143	142	156	204	180
діяльність у сфері транспорту	64	68	78	90	73
складське господарство та допоміжна діяльність у сфері транспорту	52	50	52	77	75
поштова та кур'єрська діяльність	27	24	26	36	32
Тимчасове розміщення й організація харчування	46	35	41	52	51
Інформація та телекомунікації	40	37	28	35	37
Фінансова та страхова діяльність	65	59	64	63	62
Операції з нерухомим майном	29	28	23	29	27
Професійна, наукова та технічна діяльність	46	42	44	52	56
Із неї наукові дослідження та розробки	11	13	11	15	11
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	95	91	91	92	79
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	77	104	101	103	96
Освіта	187	202	211	274	228
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	152	117	127	136	141
Із них охорона здоров'я	133	102	110	118	123
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	28	29	34	34	30
Із них діяльність у сфері творчості, мистецтва та розваг	13	18	21	19	17
функціонування бібліотек, архівів, музеїв та інших закладів культури	5	5	6	7	6
Надання інших видів послуг	8	8	7	8	7

Продовження табл. 4.5

Показник	Звільнено				
	2014	2015	2016	2017	2018
Усього	2 714	2 436	2 300	2 441	2 421
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство					233
Із них сільське господарство	273	235	229	252	
Промисловість	668	572	547	579	578
Будівництво	119	89	75	80	84
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	454	382	397	402	399
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	190	188	164	206	198
діяльність у сфері транспорту	82	82	79	101	82
складське господарство та допоміжна					
діяльність у сфері транспорту	78	76	58	67	79
поштова та кур'єрська діяльність	30	30	28	38	38
Тимчасове розміщування й організація харчування	65	43	45	54	52
Інформація та телекомунікації	67	54	40	41	44
Фінансова та страхова діяльність	112	108	78	71	66
Операції з нерухомим майном	36	36	31	34	30
Професійна, наукова та технічна діяльність	69	68	55	57	67
Із неї наукові дослідження та розробки	16	18	17	15	14
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	121	127	105	112	90
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	99	129	109	94	95
Освіта	216	223	230	266	263
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	183	140	152	151	182
Із них охорона здоров'я	154	123	133	131	161
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	31	30	34	33	32
Із них					
діяльність у сфері творчості, мистецтва та розваг	15	15	19	18	18
функціонування бібліотек, архівів, музеїв та інших закладів культури	5	6	7	7	7
Надання інших видів послуг	11	12	9	9	8

Рівень прийому та звільнення працівників за видами економічної діяльності

(% до середньооблікової кількості штатних працівників)

Показник	Прийнято				
	2014	2015	2016	2017	2018
Усього	22,8	24,0	26,1	30,5	29,2
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	47,4	47,1	46,3	50,9	50,3
Із них сільське господарство	50,0	49,9	49,3	54,5	53,9
Промисловість	20,5	20,9	23,6	28,6	28,6
Будівництво	28,5	32,0	36,9	46,2	46,8
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	44,5	47,8	54,0	57,9	52,8
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	19,6	21,4	23,6	31,1	27,7
діяльність у сфері транспорту	22,1	25,4	27,7	32,0	27,5
складське господарство та допоміжна діяльність у сфері транспорту	14,8	15,7	17,1	25,8	24,1
поштова та кур'єрська діяльність	30,6	30,8	34,0	47,9	43,2
Тимчасове розмішування й організація харчування	53,9	49,6	54,5	75,1	72,5
Інформація та телекомунікації	25,4	27,2	23,1	29,3	31,3
Фінансова та страхова діяльність	26,6	30,9	36,9	37,7	37,2
Операції з нерухомим майном	27,8	30,5	27,2	33,8	31,2
Професійна, наукова та технічна діяльність	16,5	17,6	19,1	23,7	23,3
Із неї наукові дослідження та розробки	10,1	12,9	12,1	16,9	12,3
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	40,8	47,5	48,3	52,2	45,2
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	14,5	21,4	21,8	22,6	21,2
Освіта	12,5	14,1	15,2	19,9	16,7
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	14,3	11,8	13,0	14,3	15,3
Із них охорона здоров'я	14,1	11,6	12,7	13,9	14,9
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	16,1	18,0	21,8	22,4	21,1
Із них діяльність у сфері творчості, мистецтва та розваг	14,7	20,7	24,4	23,0	21,0
функціонування бібліотек, архівів, музеїв та інших закладів культури	9,9	11,0	13,4	15,1	15,0
Надання інших видів послуг	20,4	26,1	23,1	28,1	27,9

Кількість зареєстрованих безробітних за видами економічної діяльності

(тис. осіб; на кінець року)

Показник	Кількість зареєстрованих безробітних ¹				
	2014	2015	2016	2017	2018
Усього	512,2	490,8	390,8	354,4	341,7
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	112,6	102,9	90,9	92,1	87,6
Промисловість	90,1	75,5	58,3	53,9	50,2
Із неї					
добувна промисловість і розроблення кар'єрів	5,4	5,1	4,2	3,4	3,2
переробна промисловість	75,3	60,9	45,3	42,2	39,1
Будівництво	14,7	10,3	8,1	7,8	7,9
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	69,6	61,2	44,7	48,1	44,0
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	17,3	16,7	13,2	13,7	14,6
Тимчасове розміщення й організація харчування	11,3	9,1	6,3	6,8	6,3
Інформація та телекомунікації	10,6	7,7	4,9	4,1	4,0
Фінансова та страхова діяльність	19,3	20,8	12,1	9,1	7,4
Операції з нерухомим майном	4,2	4,2	2,9	2,7	2,4
Професійна, наукова та технічна діяльність	8,4	8,1	5,9	6,0	5,6
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	9,0	8,2	6,4	6,4	5,9
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	32,1	57,0	64,9	37,1	36,4
Освіта	8,4	8,8	7,2	7,2	7,4
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	13,7	12,8	10,9	10,0	12,7
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	2,3	2,1	1,6	1,6	1,7
Надання інших видів послуг	4,4	4,1	3,0	3,4	3,1
Особи, які раніше не працювали	84,2	81,3	49,5	44,4	44,4

¹ Розподіл зареєстрованих безробітних за видами економічної діяльності здійснено стосовно осіб, які раніше мали роботу (працювали на підприємствах, установах, організаціях тощо).

Кількість зареєстрованих безробітних за професійними групами

(тис. осіб; на кінець року)

Показник	Кількість зареєстрованих безробітних				
	2014	2015	2016	2017	2018
Усього	512,2	490,8	390,8	354,4	341,7
Законодавці, вищі державні службовці, керівники, менеджери (управителі)	58,9	67,1	64,5	50,3	47,7
Професіонали	48,6	43,0	33,2	29,5	29,8
Фахівці	50,6	49,3	36,6	32,4	32,2
Технічні службовці	29,2	30,2	20,4	18,9	19,4
Працівники сфери торгівлі та послуг	73,9	73,8	54,9	52,5	49,5
Кваліфіковані робітники сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства	24,4	24,3	21,7	20,3	19,2
Кваліфіковані робітники з інструментом	58,9	48,9	35,9	31,5	29,4
Робітники з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин	94,3	82,4	70,4	67,4	66,1
Найпростіші професії ¹	73,4	71,8	53,2	51,6	48,4

¹ Включаючи осіб без професії.

Кількість вакансій та чисельність безробітних за професійними групами станом на 1 січня 2020 року

Показник	Кількість вакансій, одиниць	Кількість безробітних, осіб	Кількість претендентів на одну вакансію, осіб
Усього	59 018	338 163	6
Законодавці, вищі державні службовці, керівники, менеджери (управителі)	3 296	45 722	14
Професіонали	7 243	28 881	4
Фахівці	6 401	32 398	5
Технічні службовці	2 533	17 444	7
Працівники сфери торгівлі та послуг	8 547	46 469	5
Кваліфіковані робітники сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства	631	18 389	29
Кваліфіковані робітники з інструментом	13 584	30 605	2
Робітники з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин	9 548	72 240	8
Найпростіші професії	7 235	46 015	6

Продуктивність праці в сільськогосподарських підприємствах за регіонами

(на одного зайнятого в сільськогосподарському виробництві,
у постійних цінах 2010 року; грн)

Республіка, область	Сільське господарство		
	2016	2017	2018
Україна	275317,8	271491,4	313627,3
Вінницька	338062,7	337472,7	390686,0
Волинська	291165,6	326959,5	385734,1
Дніпропетровська	263471,8	278327,9	297758,7
Донецька	242913,1	257043,8	234914,2
Житомирська	302947,3	304869,7	358517,6
Закарпатська	137315,0	127611,3	143313,7
Запорізька	215651,8	217065,1	187363,6
Івано-Франківська	234953,8	280737,7	360404,6
Київська	250177,5	251013,2	323631,0
Кіровоградська	259322,9	207121,8	271948,1
Луганська	245361,8	232967,0	253180,2
Львівська	378541,4	413400,0	415949,7
Миколаївська	239860,5	216468,7	248114,6
Одеська	222665,5	226116,3	234851,9
Полтавська	261458,7	212582,2	297167,4
Рівненська	277480,8	310240,8	358643,5
Сумська	307619,4	322260,8	410001,1
Тернопільська	345975,2	402408,9	414952,6
Харківська	318897,3	272121,1	304405,9
Херсонська	258573,6	255844,1	263175,4
Хмельницька	321288,7	365176,4	387856,8
Черкаська	300916,5	272379,8	356411,3
Чернівецька	177969,0	218779,5	258428,6
Чернігівська	278180,0	285147,1	333260,5

Республіка, область	Рослинництво		
	2016	2017	2018
Україна	270863,2	260793,7	305314,5
Вінницька	288891,3	278130,1	331070,3
Волинська	254964,3	298345,2	359635,6
Дніпропетровська	220262,2	223210,0	243516,5
Донецька	211526,8	224992,8	190790,2
Житомирська	345894,5	348884,1	402973,3
Закарпатська	137057,2	123091,5	145932,0
Запорізька	217195,8	215897,1	180828,7
Івано-Франківська	168384,7	220217,8	304553,4
Київська	228739,1	207373,2	280747,3
Кіровоградська	266475,7	210065,4	279710,9
Луганська	266309,3	250610,7	272699,3
Львівська	358257,5	400167,4	388793,5
Миколаївська	247270,2	219867,7	252300,7
Одеська	232351,0	233104,8	241534,6
Полтавська	280328,9	212477,7	328358,6
Рівненська	307521,4	328319,2	386665,1
Сумська	363656,1	372326,3	491638,8
Тернопільська	355371,0	411914,7	419574,6
Харківська	334612,1	288323,8	318703,2
Херсонська	249597,8	245698,8	253383,5
Хмельницька	340681,0	389839,6	420937,3
Черкаська	255146,9	209279,0	305361,7
Чернівецька	160033,1	208879,8	245523,7
Чернігівська	319444,9	329727,5	377357,8

Республіка, область	Тваринництво		
	2016	2017	2018
Україна	292511,2	315503,8	348901,4
Вінницька	551136,6	609385,8	671800,6
Волинська	346729,7	375338,3	435109,9
Дніпропетровська	427321,0	511421,3	547424,7
Донецька	346678,6	364330,0	378923,2
Житомирська	154609,0	149488,7	180450,2
Закарпатська	138583,5	158569,3	123612,4
Запорізька	206897,6	225436,3	235448,9
Івано-Франківська	470618,1	495781,1	485685,6
Київська	298900,7	350218,1	427957,7
Кіровоградська	183556,8	175031,1	187174,0
Луганська	108011,3	101980,4	99813,7
Львівська	434133,9	447014,2	491214,6
Миколаївська	146936,2	165634,9	184810,0
Одеська	116218,9	133491,6	136343,7
Полтавська	206280,1	212910,0	206068,1
Рівненська	209609,8	263263,5	287702,3
Сумська	138731,7	155208,9	159967,5
Тернопільська	303260,4	350129,5	387897,8
Харківська	256395,7	210252,7	243943,3
Херсонська	345231,5	363170,4	358611,1
Хмельницька	254271,7	278894,8	271622,9
Черкаська	408813,0	427945,0	491745,9
Чернівецька	227240,6	249656,7	301821,2
Чернігівська	150732,9	147637,6	171315,3

РОЗДІЛ 5

ХАРАКТЕРИСТИКА ДОМОГОСПОДАРСТВ ТА ЖИТЛОВОГО ФОНДУ У СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ

Сільські домогосподарства відіграють важливу роль у розвитку національної економіки, використовуючи ресурси і створюючи значні пропозиції на ринку продовольства. Їх значимість як гаранта продовольчої безпеки держави і самозайнятості зростає в період структурних реформ і кризового стану економіки, коли великі сільськогосподарські підприємства суттєво зменшують свої обсяги виробництва, чи банкрутують. За останні майже три десятиріччя основний тягар щодо задоволення продовольчих потреб населення нашої країни в овочах, картоплі, фруктах, молоко- і м'ясопродуктах припав на сільські домогосподарства. Зважаючи на такі реалії, нагальною є потреба постійного дослідження соціально-економічного стану основних проблем функціонування і подальшого розвитку сільських домогосподарств у контексті соціально-економічного розвитку сільських територій.

Домогосподарства – сукупність осіб, які спільно проживають в одному житловому приміщенні або його частині, забезпечують себе всім необхідним для життя, ведуть спільне господарство, повністю або частково об'єднують та витрачають кошти. Ці особи можуть перебувати в родинних стосунках, або стосунках свояцтва, не перебувати у будь-яких із цих стосунків, або бути і в тих, і в інших стосунках.

Особисте селянське господарство – це господарська діяльність, яка проводиться без створення юридичної особи фізичною особою індивідуально або особами, які перебувають у сімейних чи родинних відносинах і спільно проживають, з метою задоволення особистих потреб шляхом виробництва, переробки і споживання сільськогосподарської продукції, реалізації її надлишків та надання послуг з використанням майна особистого селянського господарства, у тому числі й у сфері сільського зеленого туризму.

Сімейне фермерське господарство – без статусу юридичної особи організовується на основі діяльності фізичної особи – підприємця і має статус сімейного фермерського господарства, за умови використання праці членів такого господарства, якими є виключно фізична особа – підприємець та члени її сім'ї відповідно до статті 3 Сімейного кодексу України. Гранична площа земель у його користуванні має бути в межах від 2 до 20 га.

5.1. Характеристика домогосподарств у сільській місцевості

Специфіка зайнятості у сільській місцевості пов'язана із сезонністю сільськогосподарських робіт, яка створює певні резерви праці. Проте сільська місцевість має досить обмежені можливості у забезпеченні населення додатковою, крім сільськогосподарського виробництва, роботою. Основним джерелом додаткової роботи для сільського населення є самозайнятість в особистому сільському господарстві та в домогосподарствах.

Домогосподарство являє собою важливе соціально-економічне утворення, в якому концентруються всі аспекти людського життя. Для ринкової економіки – це ще й інституційна одиниця у складі однієї або декількох осіб, які самостійно приймають рішення, прагнуть максимально задовольнити свої потреби, володіють ресурсами і ведуть господарську та інші види діяльності.

Сільські домогосподарства відіграють важливу роль у розвитку національної економіки, споживаючи матеріальні ресурси і створюючи значні пропозиції на ринку продовольства. Зважаючи на таку ситуацію, зайнятість сільського населення доцільно розглянути через призму наявних у сільській місцевості домогосподарств та особистих селянських господарств [31].

У 2018 році загальна кількість домогосподарств в Україні становила 14934,9 тис. одиниць, із них 4873,6,1 тис. од., або 32,6 % знаходяться в сільській місцевості. Порівняно з 2017 роком кількість домогосподарств зменшилася на 50,7 тис. од., за рахунок їх зменшення в сільській місцевості на 26,5 тис. та міських поселеннях на 24,2 тис. од.

Вражаюче те, що на домогосподарства у сільській місцевості, у складі яких немає працюючих осіб, припадає 44,2 %, і таких домогосподарств налічується 2155,3 тис. од. Середня кількість працюючих із розрахунку на одне домогосподарство становить 0,9, тоді як у містах – 1,1.

Коефіцієнт економічного навантаження на працюючого члена сільського домогосподарства знаходиться на рівні 3,01, що майже в 0,7 раза більше, ніж міського домогосподарства (2,30). Високе значення вказаного коефіцієнта

свідчить про необхідність соціального забезпечення незапрацевдатної частини населення в сільській місцевості.

Серед домогосподарств, де є працюючі, частка таких, що мають одну працюючу особу, становить 52,5 %, дві – 37,1 %, три і більше – 10,4 %.

Станом на 01. 10 2018 р., у господарствах населення утримується: ВРХ – 70 %, у тому числі корів – 77 %; також овець і кіз – 88%; птиці – 51 % та свиней – 47 %. У 2017 р. в господарствах населення вироблено м'яса (у забійній масі) – 36,0 %, молока – 73,1, яєць – 46,1, вовни – 87,0 та меду – 98,7 %.

При цьому, трудомістке виробництво зосереджено саме в домогосподарствах, які вирощують: картоплі – близько 98 %, овочів – 86 %, плодово-ягідних культур – 83,7 %.

У сільській місцевості 98,5 % домогосподарств мають земельні ділянки.

Відповідно земельними ділянками площею 2,1-5 га користуються 19,0 % та площею від 10-50 соток у середньому 16,5 % домогосподарств. Земельними ділянками площею до 50-100 соток користуються – 14 % домогосподарств; 6,2 % домогосподарств, від 10 соток землі і менше; від 10 га і більше – 6,1 % (табл.5.1).

Таблиця 5.1

Характеристика домогосподарств за розмірами земельної ділянки

Показник	Усі домогосподарства		У тому числі, які проживають			
			у міських поселеннях		у сільській місцевості	
	2017	2018	2017	2018	2017	2018
Кількість домогосподарств, (тис. од.)	14985,6	14934,9	10085,5	10061,3	4900,1	4873,6
Із загальної кількості частка домогосподарств, %, які утримують худобу, птицю і бджіл	31,4	30,3	9,8	8,1	75,8	76,0
Кількість домогосподарств, які мають земельні ділянки, тис. од.	8234,4	8175,8	3455,3	3376,0	4779,1	4799,8
<i>До загальної кількості, %</i>	<i>54,9</i>	<i>54,7</i>	<i>34,3</i>	<i>33,6</i>	<i>97,5</i>	<i>98,5</i>
Розподіл домогосподарств, які мають земельні ділянки, %, за розміром площі землі, яку вони використовують:						
10 соток і менше	30,6	30,8	66,3	65,7	4,8	6,2

10,1 - 25 соток	19,6	19,6	21,3	23,5	18,4	16,8
25,1 - 50 соток	11,1	11,1	4,9	3,5	15,5	16,4
50,1 - 100 соток	9,2	8,6	0,8	0,9	15,4	14,0
1,1 - 2 га	5,1	6,0	0,8	0,8	8,1	9,7
2,1 - 5 га	12,0	12,1	2,1	2,5	19,2	19,0
5,1 - 10 га	8,0	7,8	2,7	2,1	11,8	11,8
10,1 га і більше	4,4	4,0	1,1	1,0	6,8	6,1
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: За даними Держстату України.

З метою вирощування сільськогосподарської продукції лише для власних потреб домогосподарствами використовується 16,2 % земель, для вирощування сільськогосподарської продукції як для власних потреб, так і на продаж – 9,2 %. Найбільше землі домогосподарства здають в оренду – 73,6 %, земельна площа, яку тільки почали освоювати та інше становить 1,2 %.

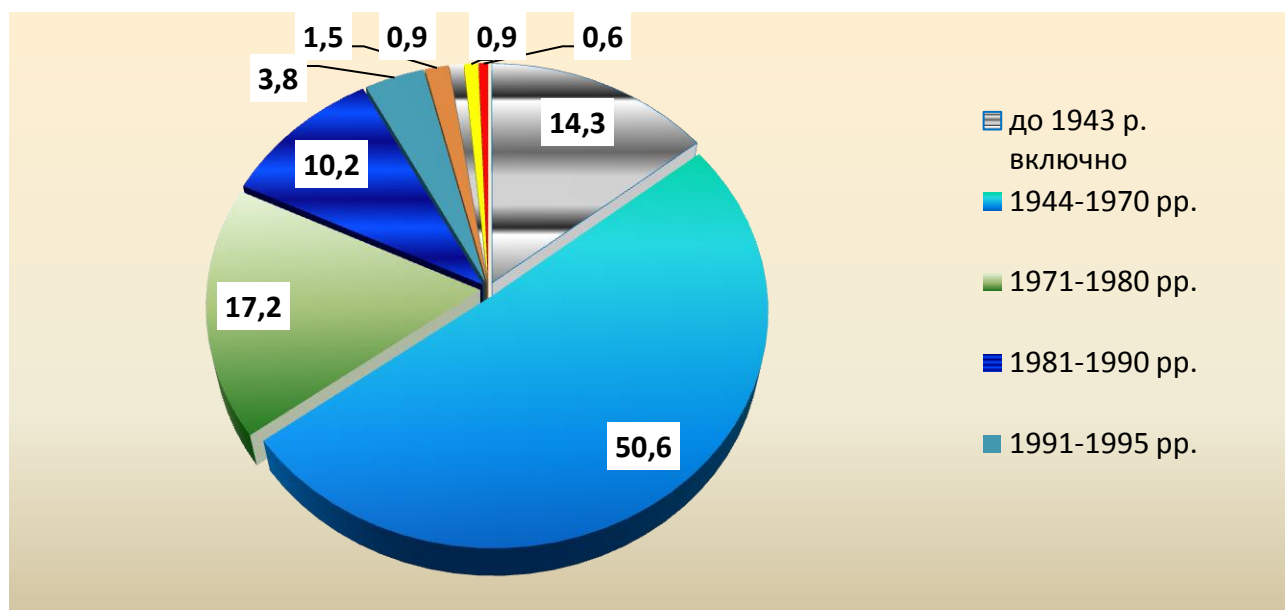
5.2. Житлове забезпечення домогосподарств

Одними з основних характеристик умов життя домогосподарств є забезпеченість житлом і рівень його благоустрою. Сприяння щодо забезпечення належних житлових умов сільського населення являє собою одне з першочергових завдань сучасної соціальної політики держави. Житлові умови як соціальний фактор безпосередньо впливають на усебічний розвиток людини, формування людського капіталу через економічні, комунально-побутові, інформаційно-комунікаційні, психофізіологічних та інші чинники. Рівень доступності до цивілізованих стандартів житла та відповідних житлових умов також істотно впливає на соціально-демографічні процеси в сільській місцевості.

Житловий фонд сільських населених пунктів на початок 2018 року нараховував 5819,9 тис. житлових будинків (6098,0 тис. квартир) загальною площею 383,5 млн м².

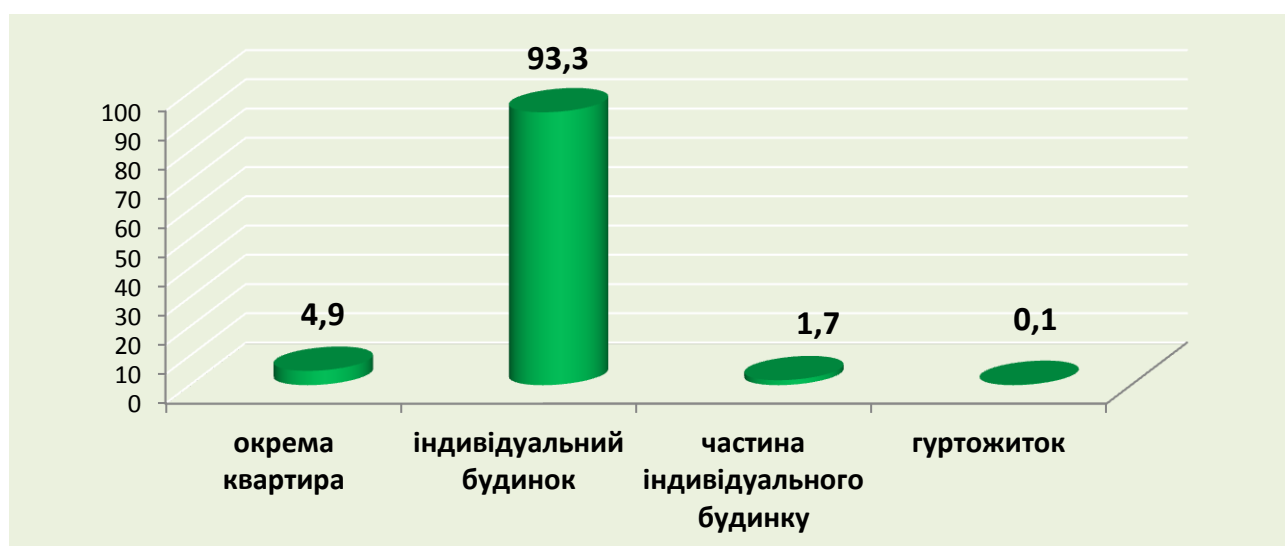
До 1943 року збудовано 14,3 % житлового фонду сільських населених пунктів, з 1944-го по 1970 роки – 50,6 %, з 1971-го по 1990 роки – 27,4 %, тільки 7,7 % склали будинки, побудовані після 1991 року. Понад третини будинків побудовані з цегли (37,4 %), решта – з недовговічних матеріалів

(дерево, саман, змішані та інші), дахи 37,2 тис. будинків (0,6 %) вкриті соломою, очеретом і толем (рис.5.1.).

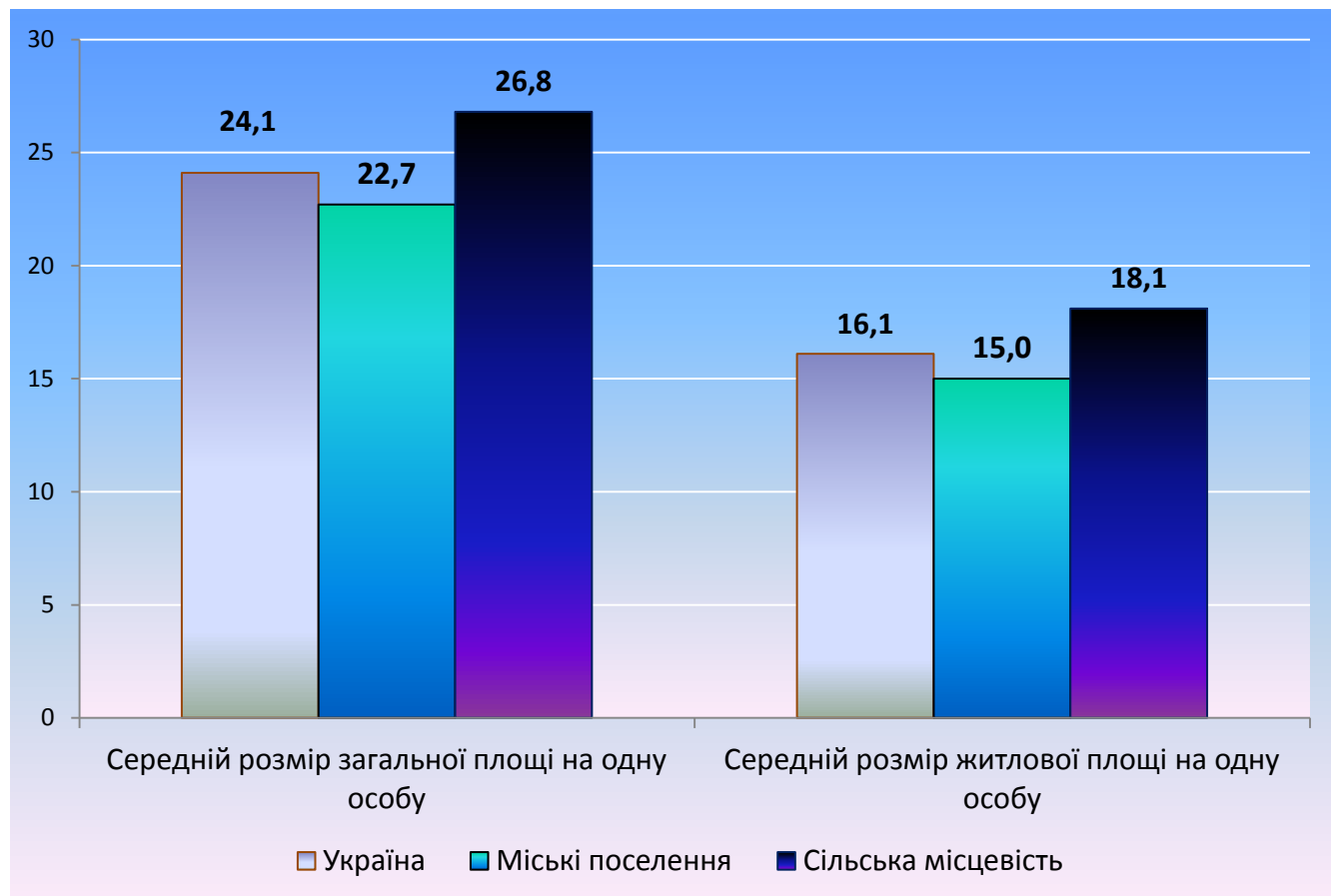
Рис. 5.1. Розподіл житлових будинків за роками побудови, %

Переважна більшість домогосподарств України у сільській місцевості – 93,3 % має індивідуальний будинок, 1,7 % – частину індивідуального будинку, 4,9 % – окрему квартиру і лише незначна частина сільських домогосподарств (0,1 %) мешкає в гуртожитку (рис. 5.2).

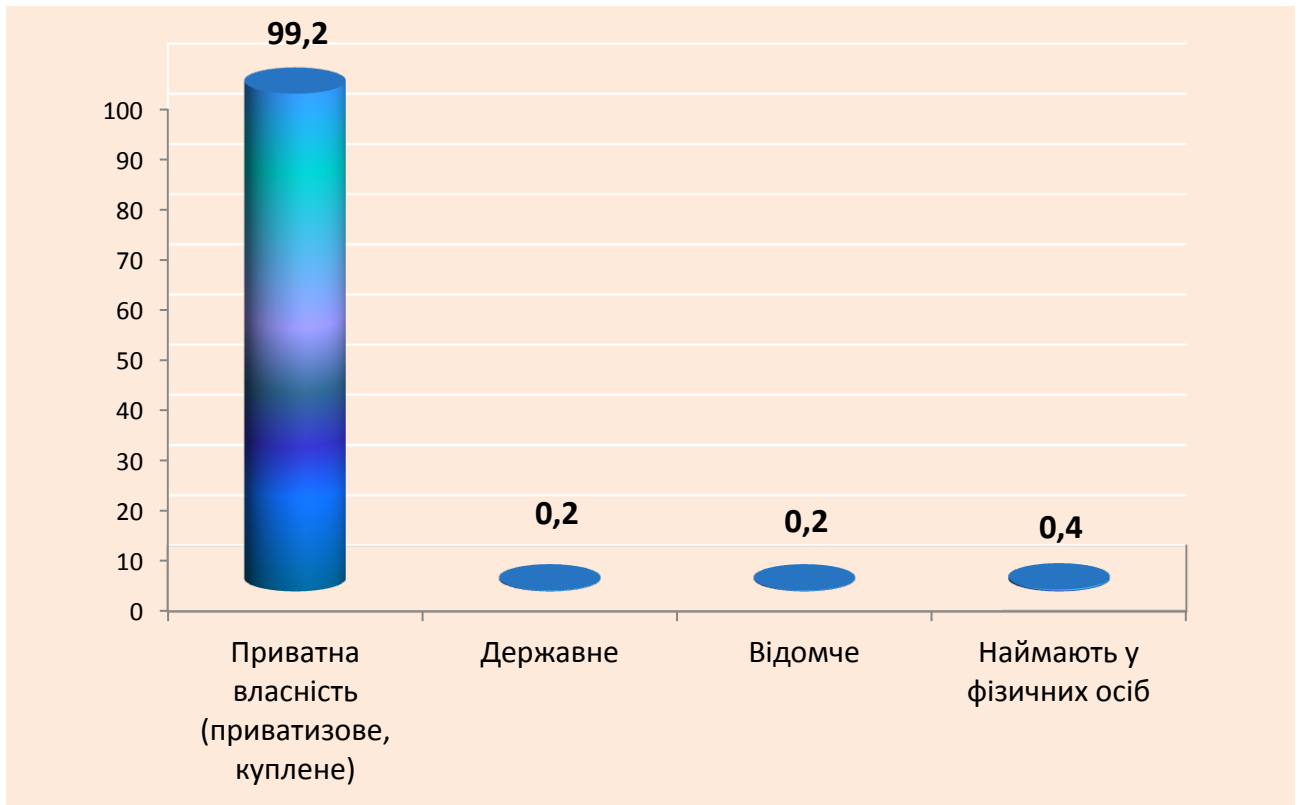
Рис. 5.2. Кількість домогосподарств в сільській місцевості за типом житла, (%)

У 2018 році на кожного жителя сільської місцевості України припадало в середньому 26,7 м² загальної площі житла, середній розмір житлової площі на одного жителя знаходиться на рівні 18,1. В міських поселеннях ці показники становлять 22,7 та 15,0 (рис. 5.3).

Рис. 5.3. Середній розмір площі на одну особу, у 2018 р., м²

Майже все житло селян (98,5 %) приватне (приватизоване, куплене). На державне житло припадає 0,2 %, відомче – 0,2 %, а 0,4 % домогосподарств винаймають житло у фізичних осіб (рис.5.4).

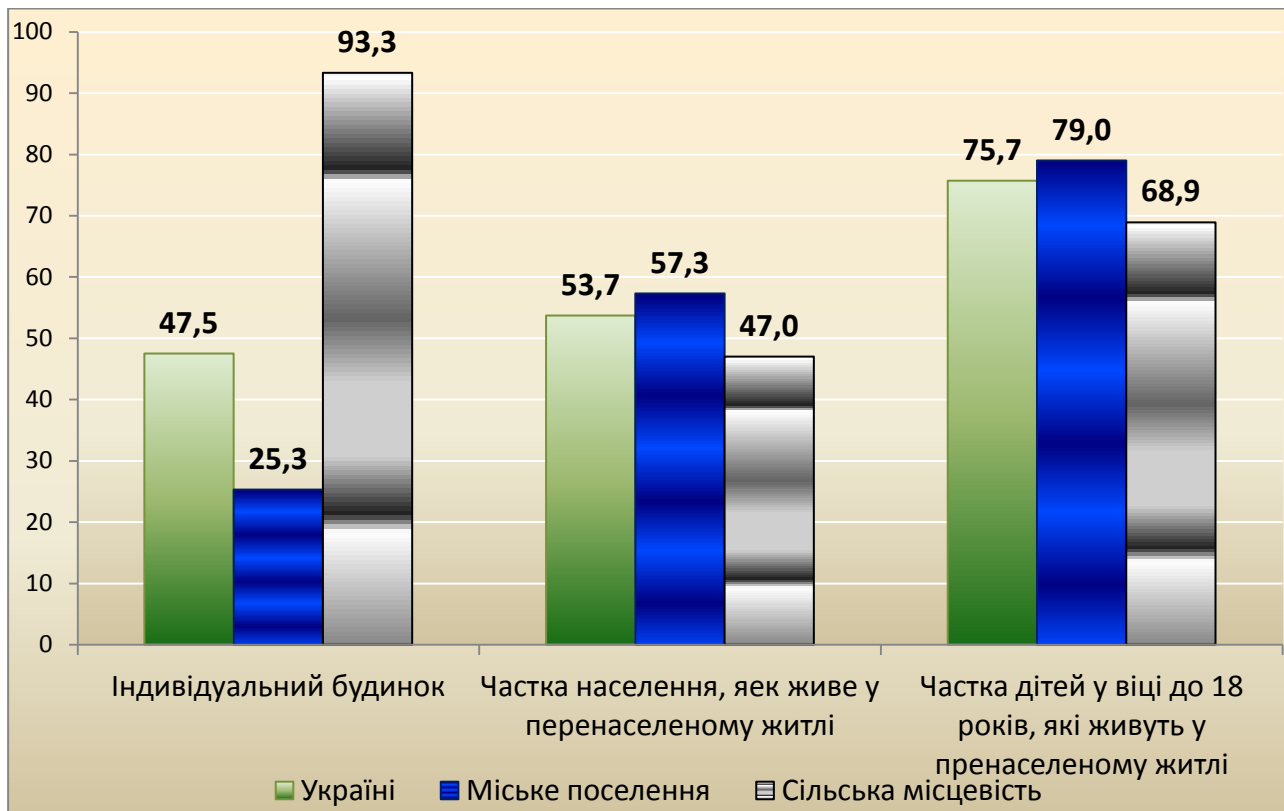

Рис. 5.4. Чисельність домогосподарств в сільській місцевості за типом власності їх житла, (%)

Характеризуючи житло домогосподарств слід звернути увагу, що більшість громадян у сільській місцевості проживають в індивідуальних будинках – це 93,3 %.

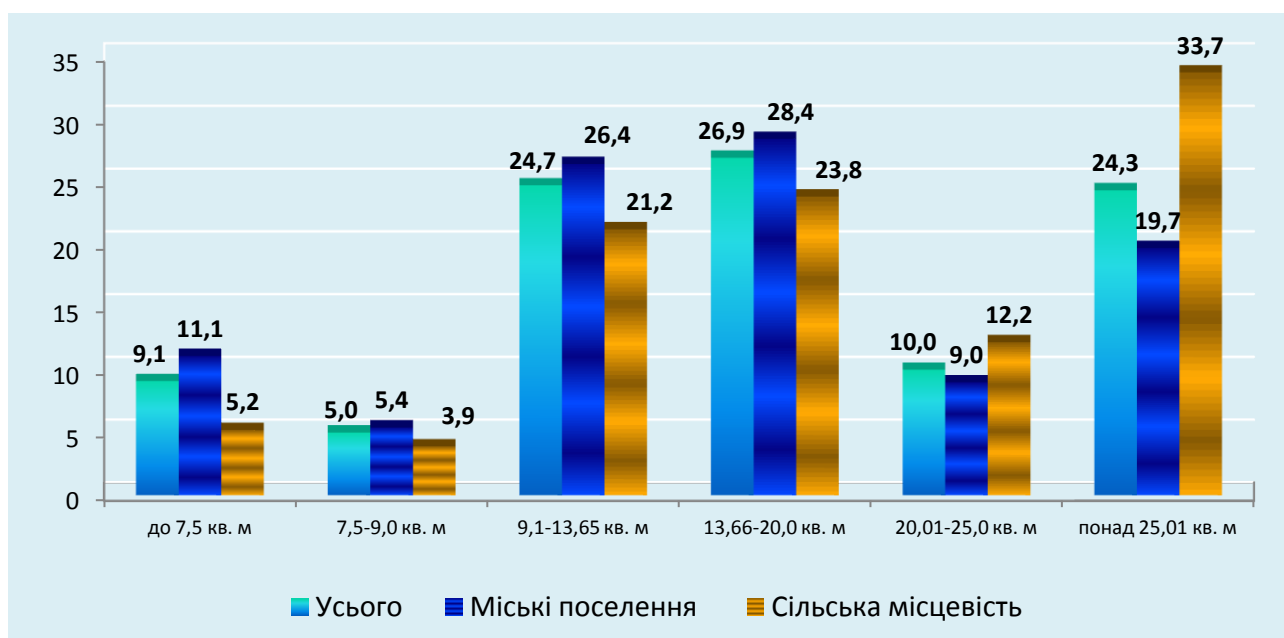
При цьому частка населення, яке живе у перенаселеному житлі у сільській місцевості становить близько 50,0 %, у міських поселеннях 57,3 %. Водночас частка дітей у віці до 18 років, які живуть у перенаселеному житлі у сільській місцевості досягає майже 70 %, у міських поселеннях 79,0 % (рис. 5.5).

Рис. 5.5. Характеристика житла домогосподарств у 2018 р., %

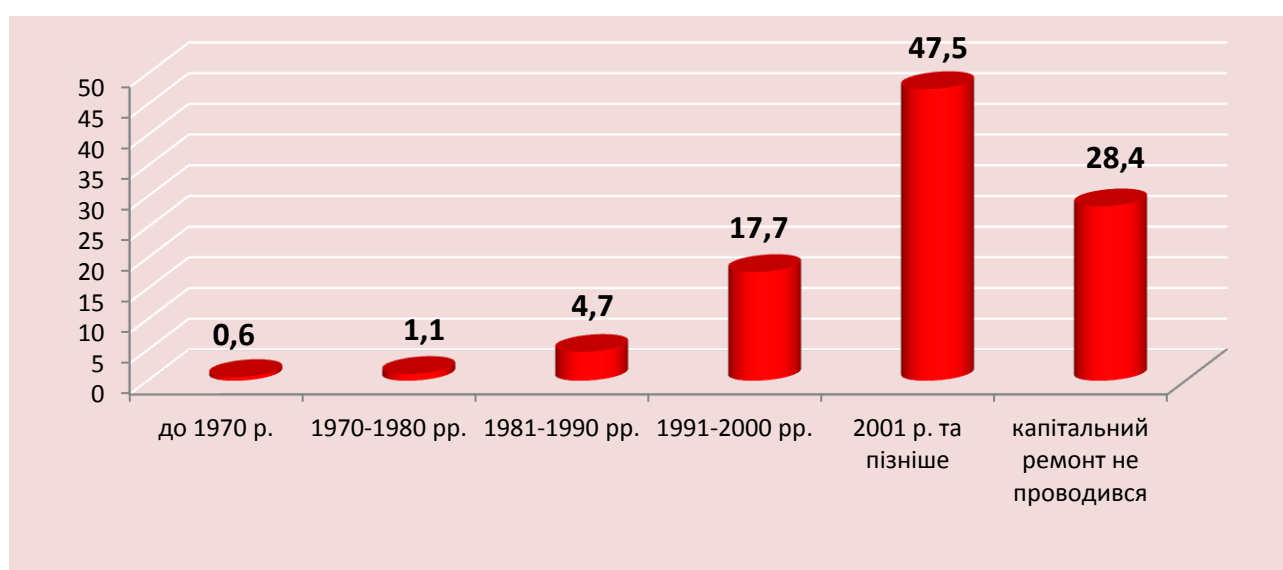
Очевидно, що третина мешканців сільської місцевості мають житлову площу на одну особу меншу за нормативну (13,65 кв.м), яка становить 30,3 %, тоді як у міських поселеннях вона досягає 41,9 % (рис. 5.6).

Рис. 5.6. Чисельність домогосподарств за розміром житлової площі на одну особу у 2018 р., %

Таким чином можна стверджувати, що при порівнянні з міськими поселеннями мешканці сільської місцевості мають вищий рівень забезпеченості загальною житловою площею, з розрахунку на одну особу.

Розподіл сільських домогосподарств за часом проведення капітального ремонту їх житла показав, що незважаючи на необхідність ремонту житла до 1970 роки ремонт здійснювався лише у 0,6 % домогосподарств. З 1970-2000 рр. він проводився лише у 23,5 % домогосподарств. У 2001 р. та пізніше ремонт відбувався у 47,3 % домогосподарств. У 28,4 % домогосподарств капітальний ремонт не проводився взагалі (рис. 5.7).

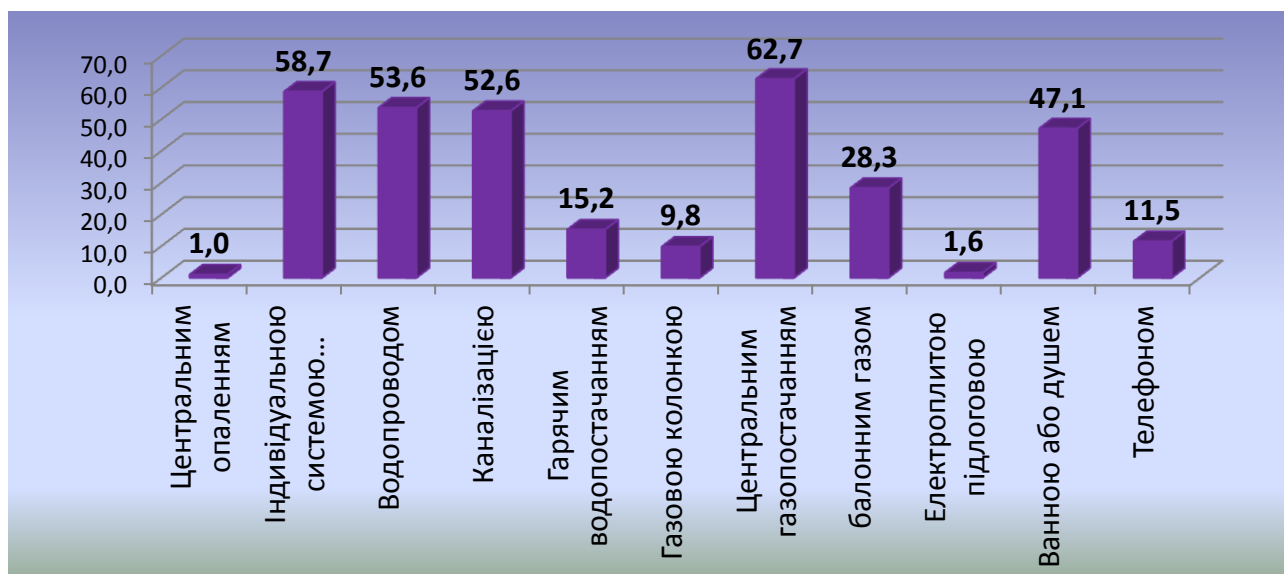
Рис. 5.7. Чисельність домогосподарств у сільській місцевості за часом проведення капітального ремонту їх житла, (%)

Головним фактором, який впливає на рішення домогосподарства про проведення (не проведення) капітального ремонту, є наявність (відсутність) власних «вільних» коштів.

5.3. Благоустрій сільських домогосподарств

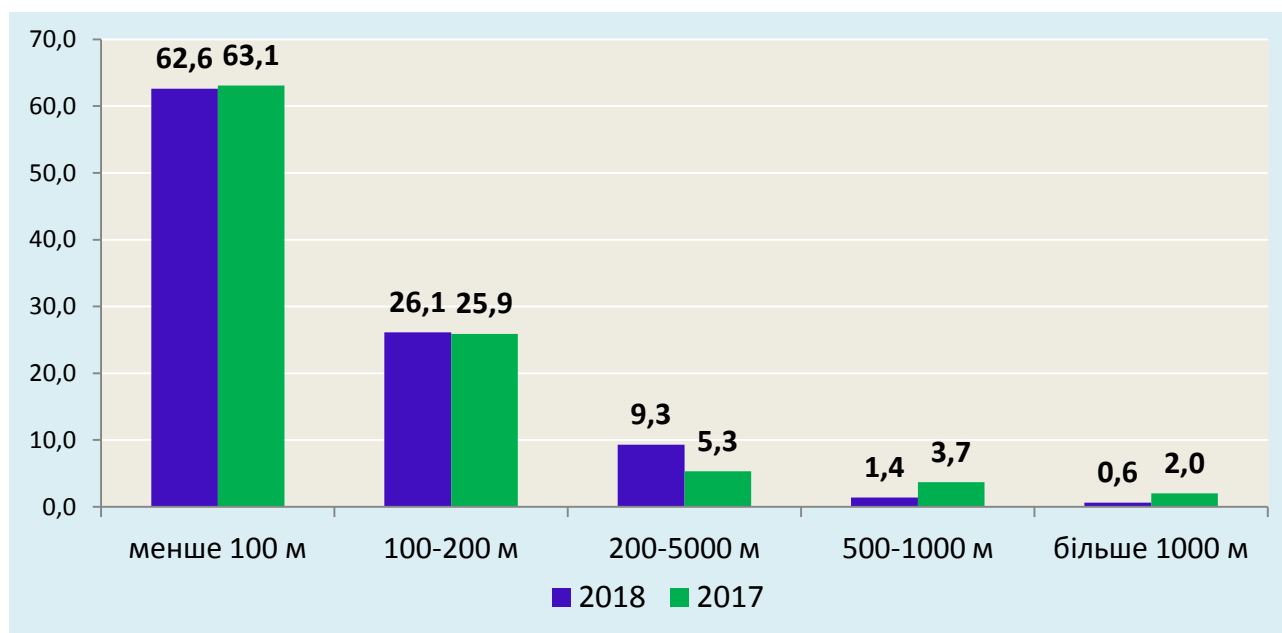
Із 4873,6 сільських домогосподарств, 62,7 % – обладнано центральним газопостачанням (3055,7 од.); 58,7 % – має індивідуальну систему опалення (2860,8 тис. од.); центральне опалення підтвердили лише 1,0 % сільських домогосподарств (48,7 од.). Водопроводом забезпечено 53,6 % домогосподарств (2612,2 од.), каналізацією – 52,6 % сільських домогосподарств (2563,5 од.);

гарячим водопостачання – лише 15,2 % домогосподарств (7407,8 од.); ванною або душем майже половина домогосподарств – 47 %, або 2295,4 од.; телефоном – 11,5 % (560,4 од.) (рис. 5.8).

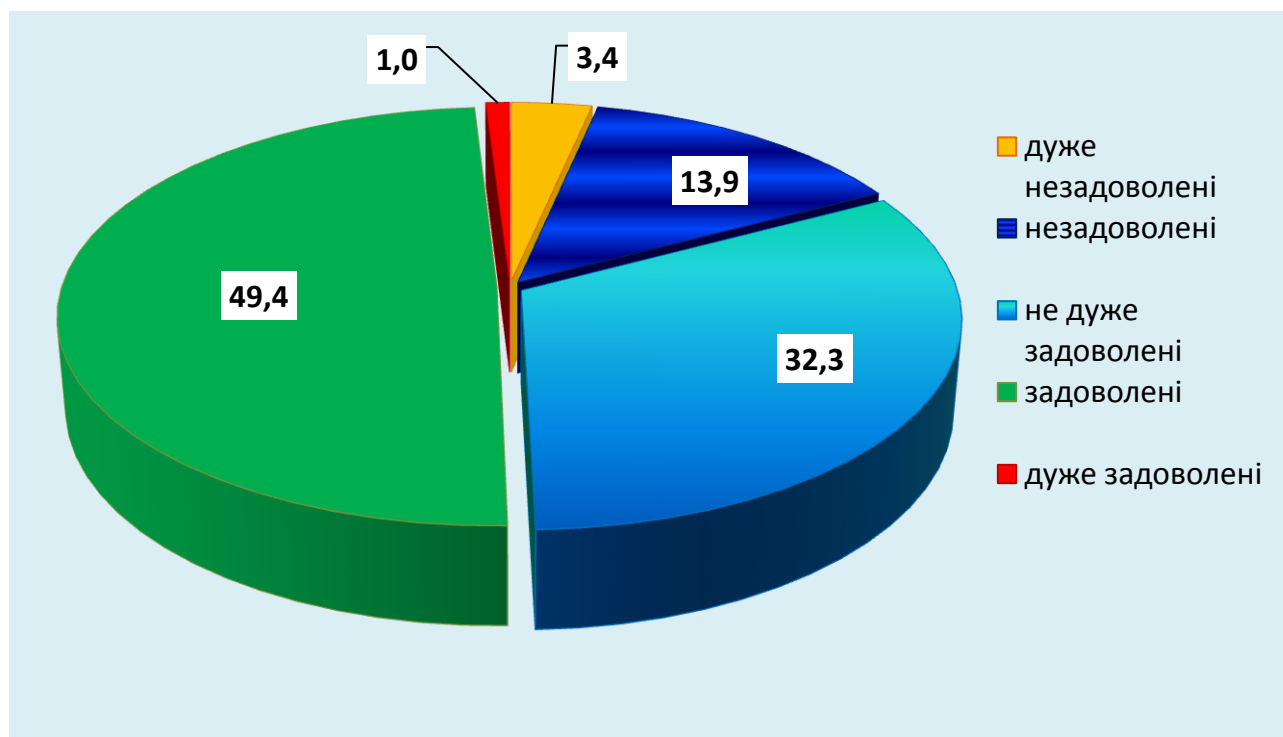
Рис. 5.8. Обладнання житла сільських домогосподарств у 2018 р., %

Що стосується джерел водопостачання, то майже 63,0 % домогосподарств розташовані на відстані менше ніж за 100 м від основного джерела, 36,8 % – на відстані від 100-1000 м, 0,6 % – на відстані більше ніж 1000 м (рис. 5.9).

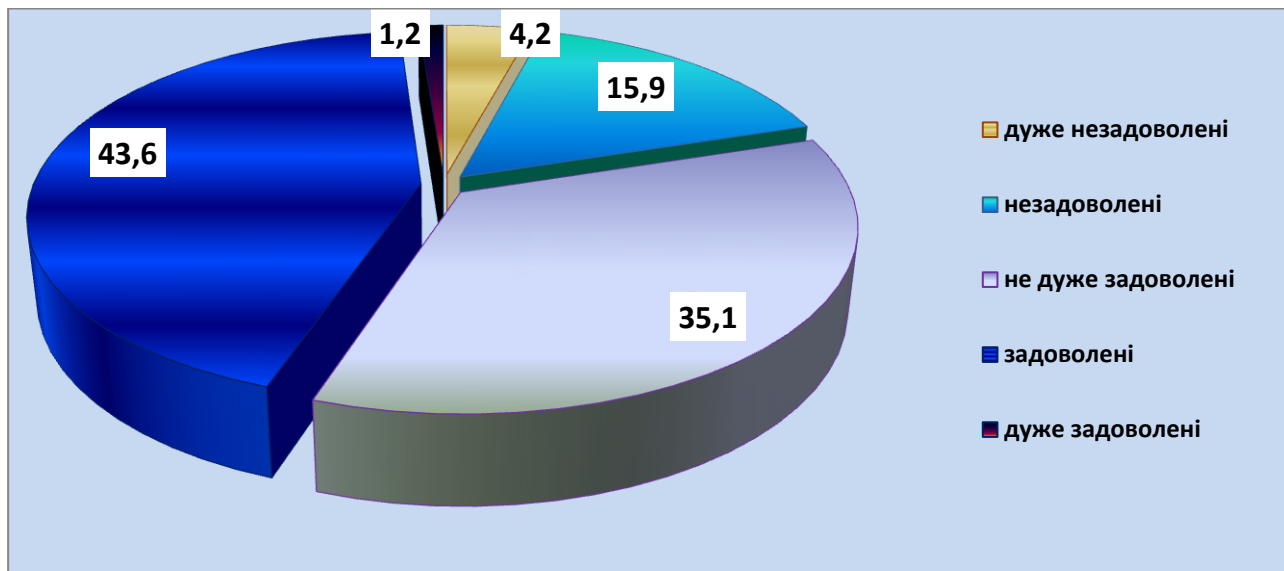
Рис. 5.9. Кількість сільських домогосподарств за відсутності їх житла від основного джерела водопостачання, %

У 2018 році лише 1,0 % домогосподарств з дітьми були дуже задоволені своїми житловими умовами, натомість незадоволеними та не дуже задоволеними були члени 46,2 % домогосподарств (відповідно 13,9 % та 32,3 %). Загалом лише 49,4 % домогосподарств України були задоволені власними житловими умовами (рис 5.10).

Рис. 5.10. Кількість сільських домогосподарств із дітьми за ступенем задоволення своїми житловими умовами у 2018 р., %

Гірші умови проживання сільських мешканців відобразилися й на ступені задоволення сільських домогосподарств своїми житловими умовами. Так, згідно з даними Держстату, лише 1,2 % сільських домогосподарств були дуже задоволені своїми житловими умовами, натомість незадоволених та дуже незадоволених було 51,0 % (відповідно 15,9 % та 35,1 %). Загалом лише 43,6 % домогосподарств України були задоволені власними житловими умовами (рис. 5.11).

Рис. 5.11. Розподіл сільських домогосподарств за ступенем задоволення своїми житловими умовами у 2018 р. %

Що стосується розвитку Інтернету в Україні то його перспективи все ще невизначені. Ми відстаємо від світового рівня розвитку Інтернету на декілька років. Порівняно із більшістю розвинутих країн Західної Європи та Північної Америки проникнення Інтернету в Україні відбувається дещо повільніше. Головні осі розбіжностей у поширенні Інтернету в Україні залишаються незмінними, це вік і тип поселення.

Доступ домогосподарств до Інтернету характеризується наступними показниками:

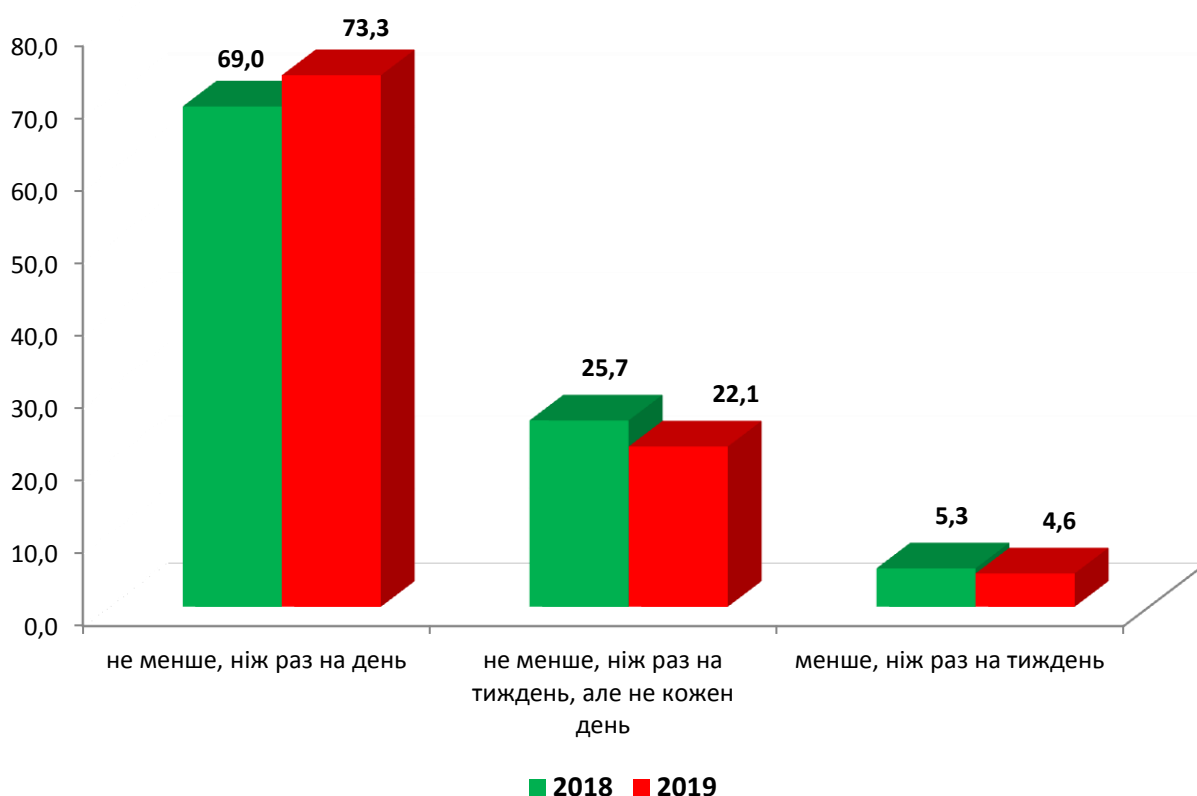
- ступінь поширення серед населення користування послугами Інтернету за останні 12 місяців;
- частота користування Інтернетом;
- місце доступу до Інтернету;
- сновні цілі доступу до Інтернету;
- причини неможливості користування послугами Інтернету;
- навички, пов'язані з користуванням комп'ютером.

Послугами інтернету в сільській місцевості не менше, ніж раз на тиждень користується 73,3 % населення, що на 4,3 % більше порівняно з 2018 роком.

Не менше ніж раз на тиждень, але не кожен день, користується 22,1 % порівняно з 2018 р. цей відсоток знизився на 3,6 %.

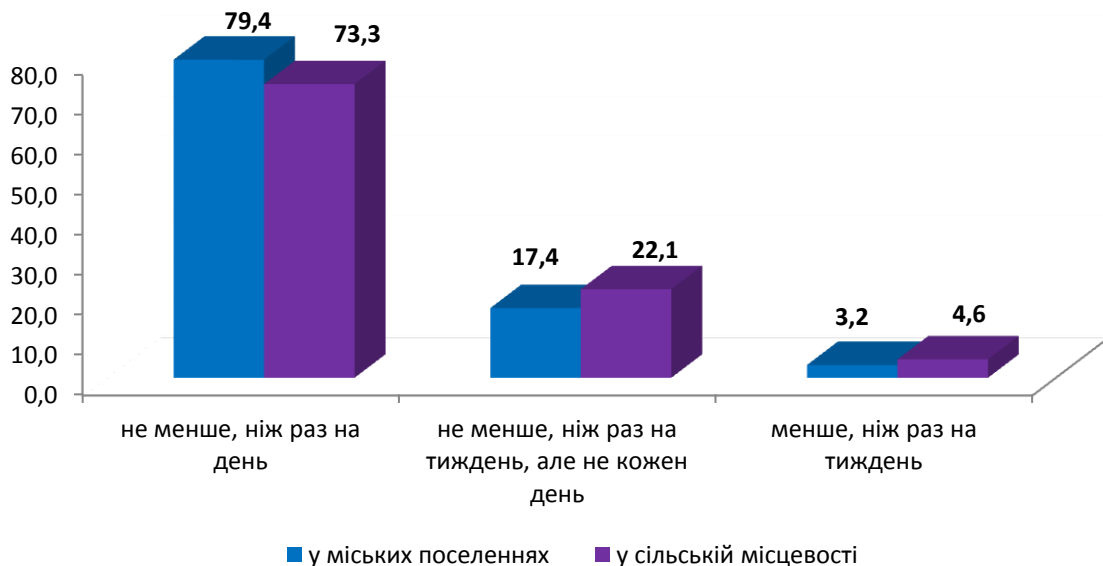
Менше, ніж раз на тиждень користуються послугами інтернету 4,6 %, у 2018 р. цей показник становив 5,3 %. (рис. 5.12).

За останні роки диспропорції проникнення Інтернету в населених пунктах різної величини помітно згладилися. На даний момент значно відстає у поширенні Інтернету сільська місцевість, мешканці якої частіше посилаються на обмеження в технічних можливостях підключення малонаселених пунктів.

Рис. 5.12. Динаміка розподілу населення за частотою користування послугами Інтернету в сільській місцевості

За місцем проживання розподіл населення за частотою користування послугами Інтернету у 2019 році не менше ніж раз на день становив у міських поселеннях (79,4 %), що на 6,1 % менше порівняно у сільській місцевості (73,3%) рис. 5.13.

Рис. 5.13. Розподіл населення за частотою користування послугами Інтернету у міській та сільській місцевостях у 2019 році

Варто також зауважити, що розвиток Інтернет породжує ще один вид соціальної диференціації (а можливо і інформаційної дискримінації) в Україні: сільське населення, особи з низьким рівнем доходу і старші вікові групи користуються Інтернетом значно менше, ніж інші.

5. 4. Витрати і доходи домогосподарств

Незважаючи на зростання доходів сільських жителів, вони все ще залишаються значно нижчими, ніж в інших галузях національного господарства. Тому важливого значення набуває всебічне дослідження структури доходів та витрат сільських жителів, їх трансформації, тенденцій і чинників формування і, на цій основі, визначення заходів щодо поліпшення соціально-економічної ситуації на селі.

Економічна ситуація виявляє безпосередній вплив на стан доходів і витрат українських домогосподарств, адже доходи і витрати домогосподарств є своєрідними індикаторами розвитку даного суб'єкта та його участі у суспільному виробництві. Залежно від того, яким чином домашні господарства управляють своїми фінансовими ресурсами, вони можуть впливати й на певні економічні процеси.

Рівень життя населення – це сукупність соціально-економічних відносин та умов, що визначають досягнутий у суспільстві ступінь задоволення різноманітних потреб населення та оцінюються системою показників, які характеризують матеріальні основи, стан і розвиток добробуту населення.

Доходи сільського населення включають у себе обсяг нарахованих у грошовій та натуральній формі: заробітної плати, прибутку і змішаного доходу, одержаних доходів від власності, соціальної допомоги та інших поточних трансфертів. Витрати й заощадження населення: витрати на придбання товарів та послуг; сплачені доходи від власності, поточні податки на доходи, майно та інші поточні трансферти; нагромадження основного капіталу і матеріальних оборотних коштів, а також приріст фінансових активів у вигляді заощаджень у вкладах, іноземній валюті тощо.

Середньомісячні сукупні ресурси одного домогосподарства України у 2018 році становили 9904 грн і зросли порівняно з 2017 роком майже на 18 %.

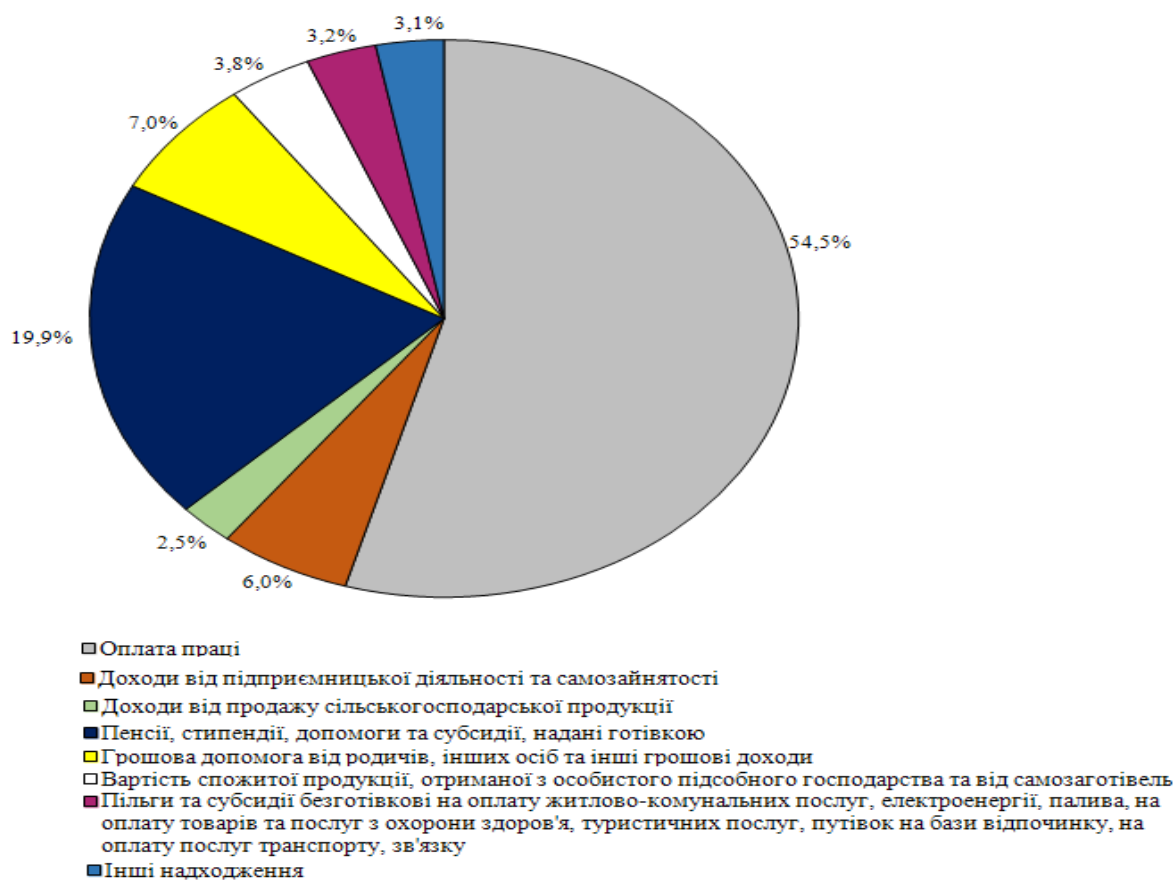
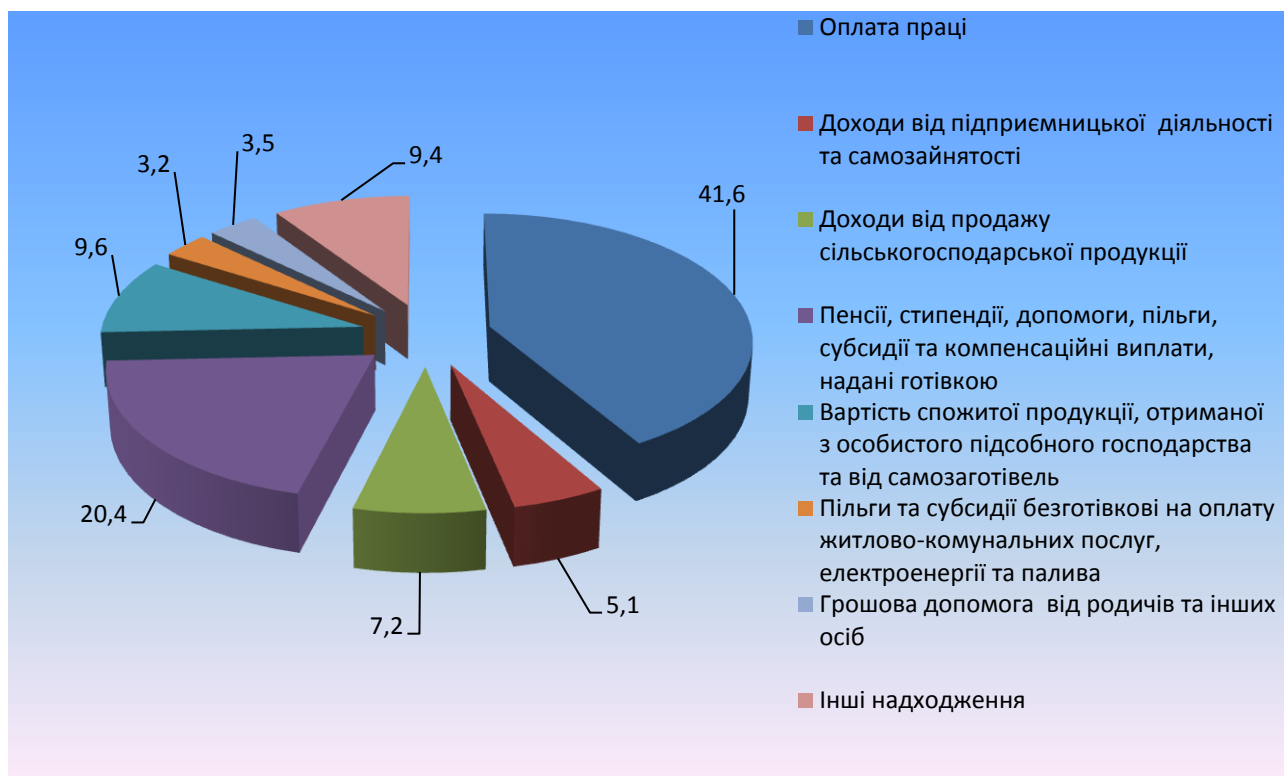

Рис. 5.14. Структура сукупних ресурсів домогосподарств України

Основним джерелом надходжень у структурі сукупних ресурсів домогосподарств України залишається оплата праці, частка якої у 2018 році порівняно з 2017 роком зменшилася на 2,1 % і становила 54,5 % усіх сукупних ресурсів, у домогосподарствах сільської місцевості – зменшилась на 2,2 % і становила 41,6 % усіх сукупних ресурсів (рис. 5.15).

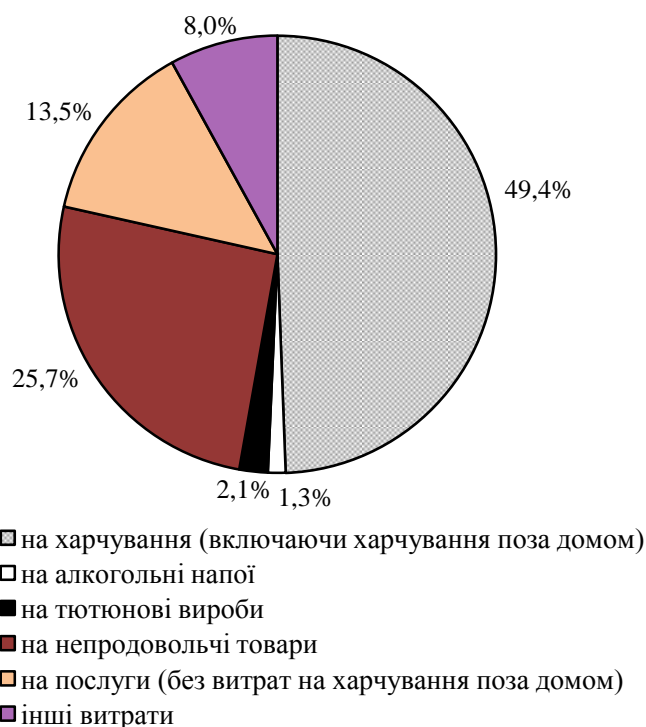

Рис. 5.15. Структура сукупних ресурсів домогосподарств у сільській місцевості у 2018 році, %

Структура витрат домогосподарств являє собою один із найважливіших показників розвиненості економіки країни. В нерозвинених країнах населення витрачає більшу частину своїх доходів на продукти харчування, в розвинених економіках ця частка не перевищує 20-25 %.

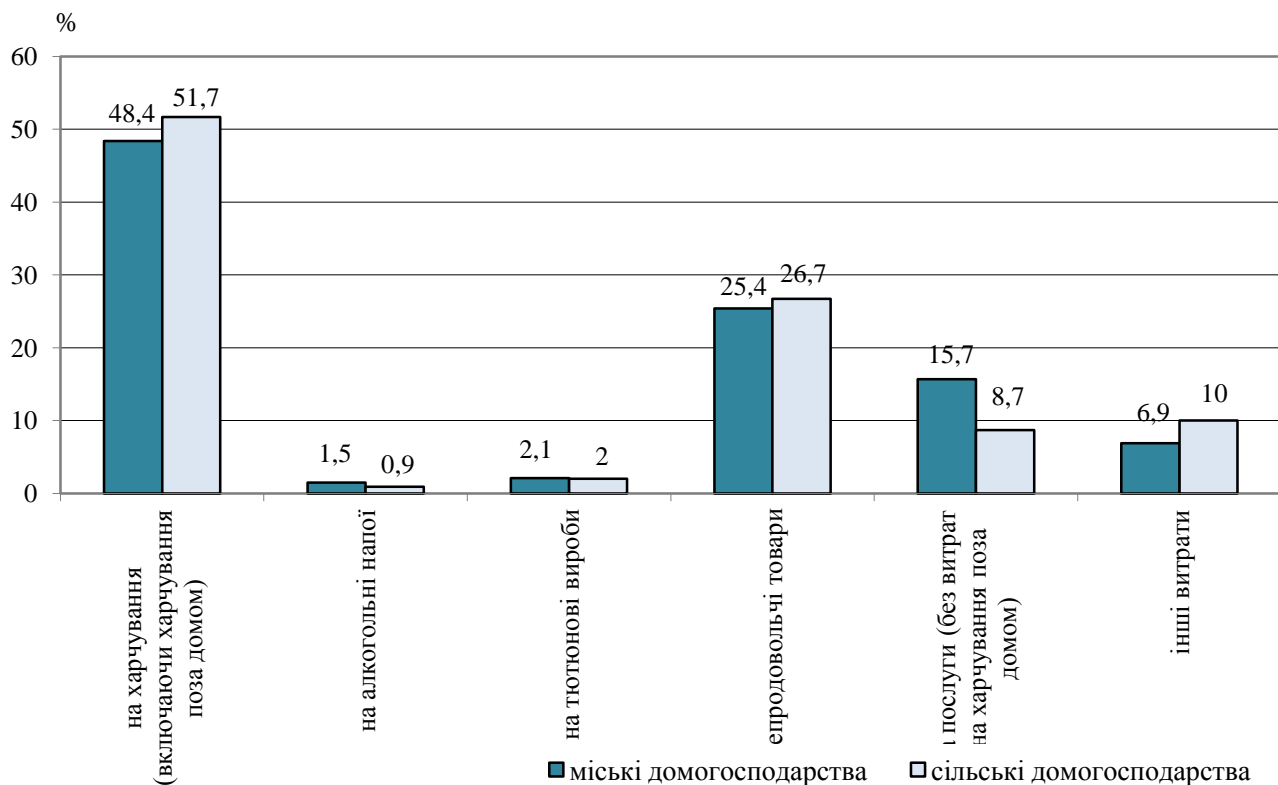
Середньомісячні сукупні витрати (далі – витрати) одного домогосподарства у 2018 р. склали 8634 грн, що на 15% більше, ніж у 2017 р. 7370 грн. Міське домогосподарство витрачало у середньому за місяць 8033 грн, сільське – 6207 грн. Серед усіх витрат домогосподарств 94 % припадало на споживчі витрати, у міських поселеннях споживчі витрати становили майже 93 % , у сільській місцевості – 84,5%.

У структурі сукупних витрат відбулися суттєві зміни. Домогосподарства витрачали на харчування (включаючи харчування поза домом) половину всіх витрат. На купівлю непродовольчих товарів та оплату послуг (без витрат на харчування поза домом) домогосподарства в міських поселеннях витрачали 41 % усіх витрат, у сільській місцевості – 35 % (рис. 5.16).

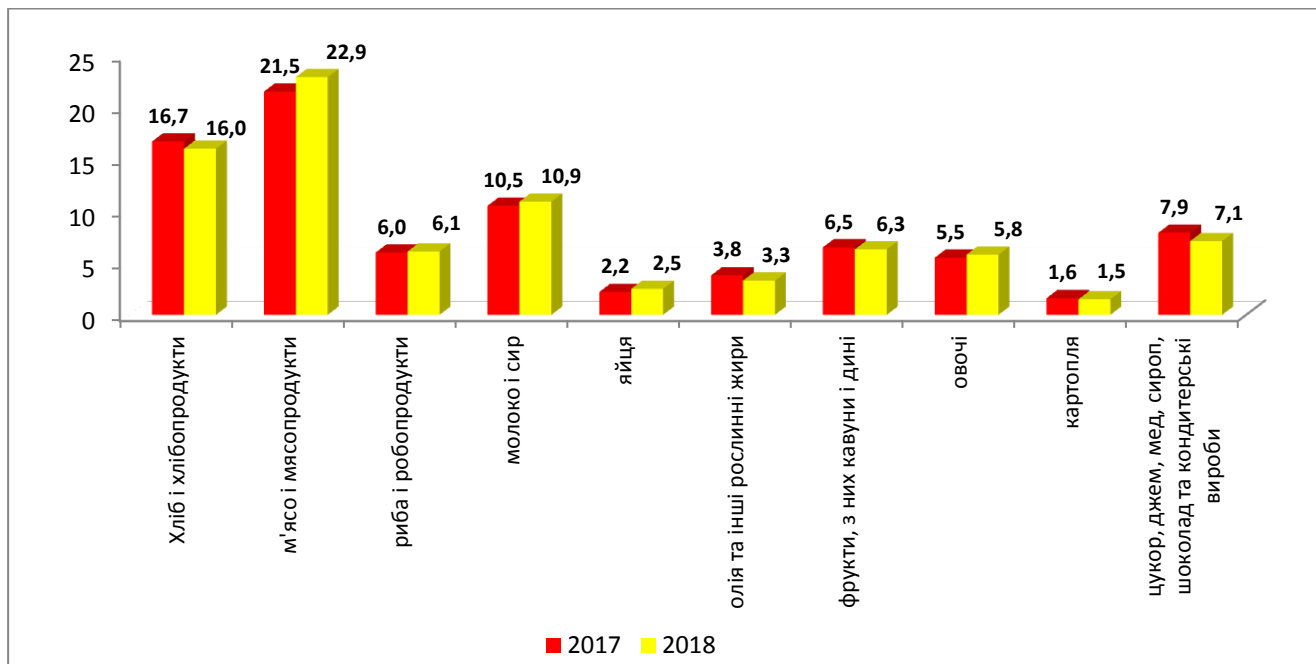
Рис. 5.16. Структура сукупних витрат домогосподарств України

Витрати на алкогольні напої та тютюнові вироби міських домогосподарств становили відповідно 1,5 % та 2,1 % витрат сільських домогосподарств – 0,9 % та 2,0 %. Частка інших витрат, в міських домогосподарствах склала майже 7 %, сільських домогосподарств – 10,0 %.

Рис. 5.17. Структура сукупних витрат міських та сільських домогосподарств

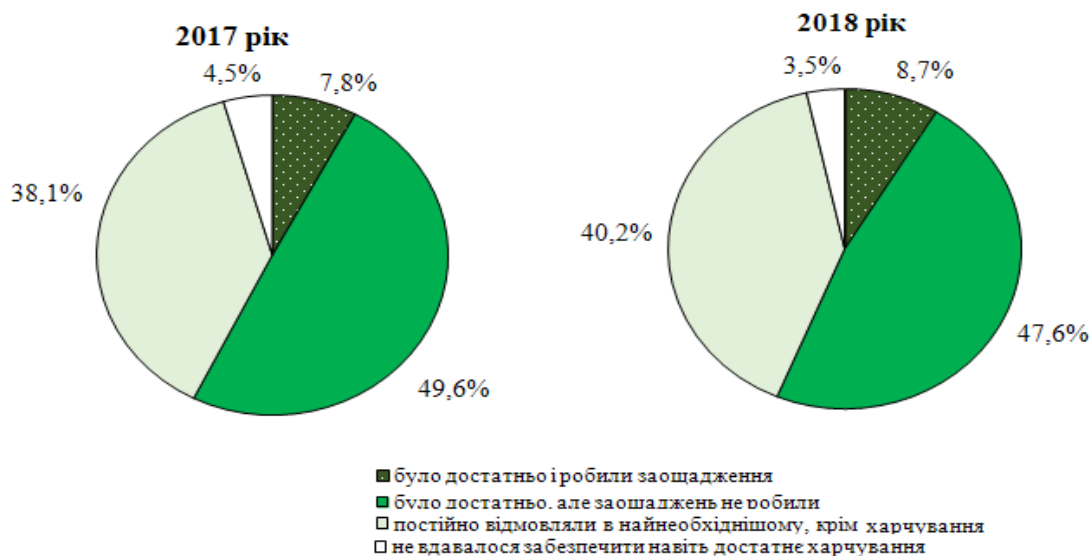
Відбулися певні зміни у структурі харчування домогосподарств: зокрема, у 2018 р. порівняно з 2017 р. збільшилися витрати на м'ясо і м'асопродукти – на 1,4 %, молоко і сир – на 0,4 %, овочі та яйця – на 0,3 %, рибу і рибопродукти – лише на 0,1 %. Зменшилися витрати в домогосподарствах на хліб і хлібні продукти – на 0,6 %, олію та інші рослинні жири – на 0,5 %, цукор, джем, мед, сироп, шоколад та кондитерські вироби – на 0,8 %, картоплю – лише на 0,1 % (рис. 5.18).

Рис. 5.18. Грошові витрати домогосподарств на харчування у середньому за місяць, %

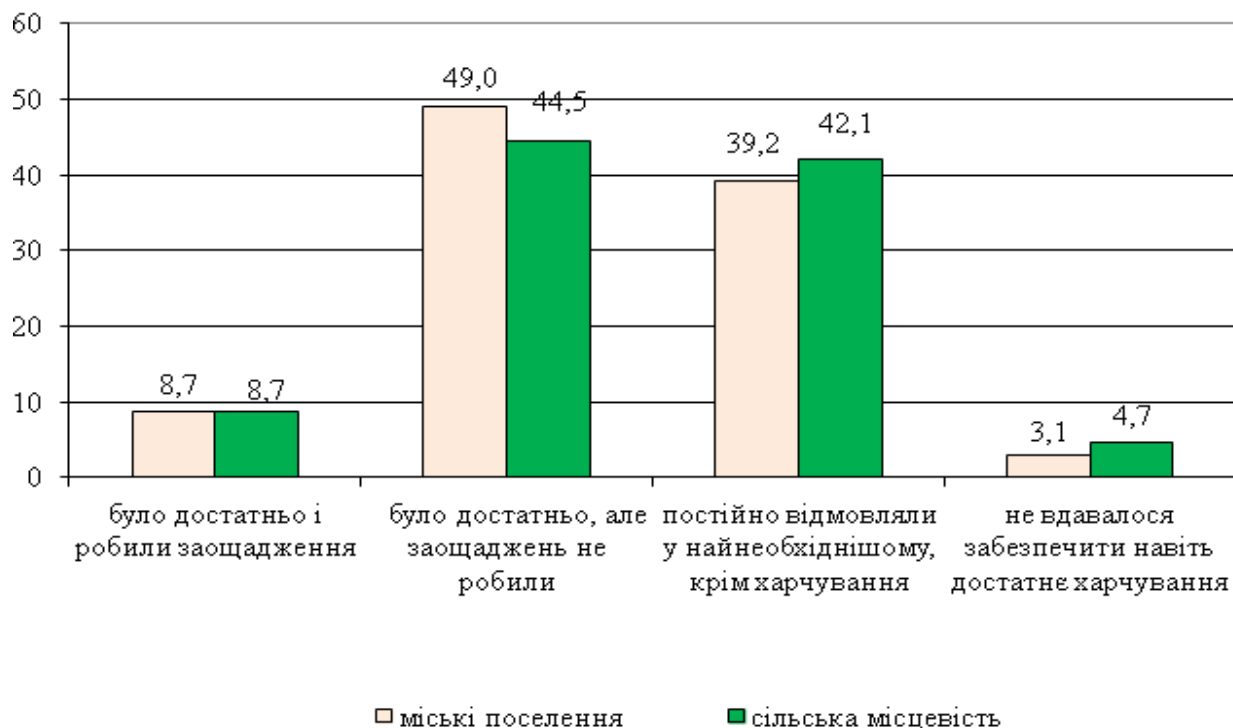
Сільські домогосподарства традиційно направляли на харчування більшу частину витрат, ніж міські (51,7 % проти 48,4 %). При цьому сільські жителі витрачали більше на: хліб і хлібні продукти – 8,5 %, олію та інші рослинні жири – 1,8 %, цукор, джем, мед, сироп, шоколад та кондитерські вироби – 22 %. На такі продукти, як : м'ясо та м'ясопродукти, молоко і сир, фрукти та овочі міські домогосподарства витрачали більше.

У 2018 році порівняно з 2017 р. не відбулося значних змін в оцінюванні домогосподарствами стану свого добробуту. Більше половини респондентів, як і у 2017 р., оцінили рівень своїх доходів як достатній, але заощаджень не робили (близько 50 %) домогосподарств (на 2 % . менше, ніж у 2017р.). Близько 4 % домогосподарств (на 1,0 % . менше, ніж у 2017 р.) повідомили, що не змогли забезпечити навіть достатнє харчування; до 40 % домогосподарств (на 2,1 % . більше, ніж у 2017р.) постійно відмовлялися в найнеобхіднішому, крім харчування; та лише близько 8 % домогосподарств мали достатні доходи і робили заощадження. Частка таких домогосподарств збільшилася у 2018 р. порівняно з 2017 р. на 0,9 % (рис. 5.19).

Рис. 5.19. Розподіл домогосподарств за самооцінкою рівня їхніх доходів протягом року, %

Певні розбіжності мають місце при оцінюванні міськими та сільськими домогосподарствами стану свого добробуту (рис. 5.20).

Рис. 5.20 Розподіл міських та сільських домогосподарств за самооцінкою їх доходів, %

Так, рівень своїх доходів як достатній для того, щоб робити заощадження, оцінили майже 9 % як сільських так і міських домогосподарств. Серед домогосподарств, які оцінили рівень своїх доходів достатній, але заощаджень не робили мають 49 % міських домогосподарств та 44,5 % сільських. Крім того, 39,2 % міських домогосподарств постійно відмовлялися у найнеобхіднішому крім харчування, у сільській місцевості їхня частка становить 42,1 % (на 2,9 % більше порівняно з міськими). Разом із тим майже 5% сільських домогосподарств вказали, що не змогли забезпечити навіть достатнє харчування. Це на 1,6 в.п. вище аналогічного показника серед міських домогосподарств.

Висновки до розділу 5

Домогосподарства є однією з найважливіших економічних категорій, адже вони здійснюють різноманітні види економічної діяльності і виконують відповідні ролі, а саме: продавець ресурсів – пропонують і продають ресурси (фактори виробництва) на ринку ресурсів; покупець благ — споживають частину заробленого національного доходу, купуючи блага на споживчому ринку; заощаджувач ресурсів – заощаджують частину національного доходу (відкладене споживання, споживання майбутніх періодів, фонд накопичення тощо); платник податків — віддають частину заробленого доходу у вигляді податків до державного і місцевого бюджетів; споживач закордонних благ – пред'являють попит і купують блага іноземного виробництва. Відповідно до цих видів діяльності і ролей, сектор домогосподарств у моделі кругових потоків ресурсів пов'язаний з ринками товарів (послуг) та з іншими суб'єктами господарювання грошовими потоками.

Сільські домогосподарства в умовах економічної кризи виконують історичну місію своєї «подушки безпеки», поставляючи продовольство на внутрішні ринки, забезпечуючи самозайнятність та мінімальні доходи для членів своїх сімей. Нині сільські домогосподарства самі опинилися у скрутній ситуації і самі потребують допомоги. Причиною чого стало руйнування життєзабезпечуючої сільської інфраструктури, експансія агрохолдингів та

критична недоступність якісних освітніх, медичних, побутових, інформаційних та інших послуг.

Водночас варто зазначити, що витрати домогосподарств під час економічної кризи зменшилися не так суттєво, як доходи. Причиною такого явища стало використання населенням заощаджень, які були накопичені в більш сприятливих економічних умовах. При цьому час ми вважаємо заощадження населення дуже незначними. Отже, уникнути подальшого зuboжіння селян, зниження рівня та погіршення якості їхнього життя можна лише шляхом максимальної мотивації щодо збалансованого сільського розвитку, що має підвищити рівень зайнятості та реальних доходів домогосподарств, результатом чого стане збільшення виробництва і споживання та подальше зростання національної економіки.

Умови проживання сільських мешканців багато у чому незадовільні і потребують суттєвого поліпшення. Останнє має здійснюватися на основі цілого комплексу заходів. За такої ситуації основою цих заходів повинні бути насамперед заходи державної регіональної політики, що сприяли б розвитку індивідуального житлового будівництва у сільській місцевості.

Одними із найбільш дієвих заходів є надання державного пільгового кредиту на купівлю чи будівництво житла, створення пільгових умов для забезпечення забудовників будівельними матеріалами, обладнанням та надання їм відповідних послуг на пільгових умовах.

З 1997 року в Україні, відповідно до Указу Президента України від 27 березня 1998 року № 222/98 «Про заходи щодо підтримки індивідуального житлового будівництва на селі», діють регіональні програми підтримки індивідуального житлового будівництва на селі «Власний дім». За цими програмами певним категоріям громадян надаються пільгові довгострокові кредити для будівництва та придбання житла. Проте їх отримують лише одиниці, а потреба в коштах значно більша, особливо для молодих сімей, які мають бажання пов'язати своє майбутнє із сільським способом життя, аграрним виробництвом, чи з іншими видами діяльності у сільській місцевості.

Розподіл домогосподарств за регіонами у 2019 році

Республіка, область	Кількість домогосподарств		У тому числі, які проживають, %		Середній розмір домогосподарства, осіб
	тис. од.	%	у міській місцевості	у сільській місцевості	
Україна	14881,7	100,0	67,5	32,5	2,58
Вінницька	624,6	4,2	47,9	52,1	2,47
Волинська	335,4	2,3	52,2	47,8	3,03
Дніпропетровська	1358,1	9,1	84,3	15,7	2,37
Донецька	913,7	6,1	84,8	15,2	2,33
Житомирська	483,1	3,2	56,5	43,5	2,50
Закарпатська	353,8	2,4	40,6	59,4	3,49
Запорізька	703,9	4,7	76,8	23,2	2,45
Івано-Франківська	449,4	3,0	45,5	54,5	3,00
Київська (без м. Києва)	667,5	4,5	57,7	42,3	2,62
Кіровоградська	412,1	2,8	62,2	37,8	2,27
Луганська	344,8	2,3	69,9	30,1	2,28
Львівська	820,5	5,5	63,3	36,7	3,01
Миколаївська	438,5	2,9	68,3	31,7	2,55
Одеська	886,5	6,0	68,8	31,2	2,64
Полтавська	586,5	3,9	60,7	39,3	2,36
Рівненська	374,7	2,5	48,9	51,1	3,04
Сумська	439,0	3,0	67,2	32,8	2,43
Тернопільська	352,0	2,4	46,1	53,9	2,92
Харківська	1109,0	7,5	80,6	19,4	2,43
Херсонська	398,9	2,7	63,0	37,0	2,59
Хмельницька	472,4	3,2	53,2	46,8	2,63
Черкаська	512,1	3,4	53,8	46,2	2,35
Чернівецька	306,8	2,1	44,0	56,0	2,90
Чернігівська	430,1	2,9	60,2	39,8	2,30
м. Київ	1108,3	7,4	100,0	-	2,63

Таблиця 5.2

Характеристика домогосподарств

Показник	Усі домогосподарства		У тому числі, які проживають			
			у міських поселеннях		у сільській місцевості	
	2018	2019	2018	2019	2018	2019
Кількість домогосподарств, тис. од.	14934,9	14881,7	10061,3	10037,5	4873,6	4844,2
Середній розмір домогосподарства, осіб	2,58	2,58	2,54	2,54	2,67	2,67
Склад домогосподарств, % :						
діти до 3 років	3,4	3,0	4,0	3,4	2,3	2,3
3 - 6 років	4,5	4,9	4,6	5,3	4,3	4,1
7 - 13 років	7,4	7,6	7,4	7,8	7,2	7,3
підлітки 14 - 15 років	2,1	1,7	1,9	1,4	2,4	2,2
16 - 17 років	1,5	1,7	1,5	1,8	1,5	1,5
жінки 18 - 29 років	7,0	6,6	7,5	7,0	5,9	5,6
чоловіки 18 - 29 років	7,5	6,9	7,7	7,4	7,1	6,0
жінки 30 - 58 років	22,0	22,1	22,3	22,0	21,6	22,4
чоловіки 30 - 59 років	20,9	21,3	20,4	20,5	21,8	22,8
жінки у віці 59 років і старші	15,5	15,8	14,8	15,2	16,9	16,9
чоловіки у віці 60 років і старші	8,2	8,4	7,9	8,2	9,0	8,9
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Розподіл домогосподарств, %, залежно від віку та статі особи, яка очолює домогосподарство (голови домогосподарства):						
жінка у віці 18 - 29 років	4,7	3,8	5,8	5,0	2,5	1,3
жінка у віці 30 - 58 років	24,6	24,5	26,3	25,6	21,2	22,1
жінка у віці 59 років і старші	23,2	24,7	21,5	23,5	26,7	27,2
чоловік у віці 18 - 29 років	4,2	4,2	5,4	5,7	1,6	1,0
чоловік у віці 30 - 59 років	28,6	29,3	27,7	28,0	30,6	32,3
чоловік у віці 60 років і старші	14,7	13,5	13,3	12,2	17,4	16,1
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Розподіл домогосподарств, %, залежно від кількості осіб у їх складі:						
одна особа	20,3	19,8	19,0	19,3	23,0	20,9
дві особи	32,8	34,2	33,9	34,7	30,7	33,1
три особи	25,8	24,7	28,6	26,7	20,1	20,5
чотири особи	13,6	13,7	13,3	13,5	14,2	14,0
п'ять осіб і більше	7,5	7,6	5,2	5,8	12,0	11,5
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Частка домогосподарств з дітьми до 18 років, % :	37,8	37,9	39,4	39,5	34,6	34,6
Частка домогосподарств без дітей, % :	62,2	62,1	60,6	60,5	65,4	65,4
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Із загальної кількості домогосподарств частка домогосподарств з дітьми у віці, % :						
до 3 років	8,7	7,5	10,0	8,3	6,0	5,9
до 7 років	18,1	18,2	19,6	20,1	15,0	14,2
до 14 років	31,7	31,8	33,6	33,7	27,8	27,9
до 16 років	35,3	34,6	36,9	36,0	31,9	31,7

**Розподіли домогосподарств за кількістю їх членів і наявністю дітей
за регіонами у 2019 році**

Республіка, область	Кількість домогос- подарств, тис. од.	Частка домогосподарств, %, які складаються з				Частка домогос- подарств з дітьми до 18 років, %
		однієї особи	двох осіб	трьох осіб	чотирьох осіб і більше	
Україна	14881,7	19,8	34,2	24,7	21,3	37,9
<i>У тому числі за регіонами</i>						
Вінницька	624,6	25,4	33,6	21,2	19,8	35,4
Волинська	335,4	20,7	20,4	23,2	35,7	48,7
Дніпропетровська	1358,1	21,8	40,0	21,4	16,8	34,4
Донецька	913,7	22,3	36,1	30,6	11,0	32,6
Житомирська	483,1	22,7	28,9	29,7	18,7	38,2
Закарпатська	353,8	10,2	20,4	21,1	48,3	55,1
Запорізька	703,9	20,7	36,5	28,2	14,6	35,7
Івано-Франківська	449,4	13,9	25,9	25,4	34,8	47,8
Київська (без м. Києва)	667,5	22,6	31,3	21,8	24,3	37,2
Кіровоградська	412,1	25,1	39,2	23,9	11,8	33,4
Луганська	344,8	24,8	37,5	27,1	10,6	25,8
Львівська	820,5	18,3	27,3	17,4	37,0	46,1
Миколаївська	438,5	16,3	38,3	26,7	18,7	39,9
Одеська	886,5	12,8	38,9	28,7	19,6	38,6
Полтавська	586,5	22,8	41,3	19,3	16,6	32,2
Рівненська	374,7	12,7	25,1	25,8	36,4	48,1
Сумська	439,0	23,9	29,9	34,7	11,5	34,7
Тернопільська	352,0	18,7	23,3	22,2	35,8	46,6
Харківська	1109,0	20,1	35,3	29,0	15,6	33,8
Херсонська	398,9	16,0	38,7	25,9	19,4	36,5
Хмельницька	472,4	22,7	31,5	19,9	25,9	39,7
Черкаська	512,1	21,3	39,3	26,9	12,5	34,7
Чернівецька	306,8	15,8	25,3	29,6	29,3	51,3
Чернігівська	430,1	25,3	39,0	20,7	15,0	33,9
м. Київ	1108,3	16,1	38,3	21,1	24,5	36,4

Характеристика домогосподарств з дітьми

Показник	Усі домогосподарства		У тому числі, які проживають			
			у міській місцевості		у сільській місцевості	
	2018	2019	2018	2019	2018	2019
Домогосподарства з дітьми, тис. од.	5652,3	5642,5	3967,5	3967,2	1684,8	1675,3
Середній розмір домогосподарств з дітьми, осіб	3,65	3,65	3,47	3,49	4,07	4,02
Частка домогосподарств з дітьми у віці, % :						
до 3 років	23,0	19,8	25,5	20,9	17,2	17,1
3 - 6 років	28,9	31,5	28,2	33,0	30,6	28,1
7 - 13 років	44,9	46,7	43,9	45,3	47,2	50,0
14 -15 років	14,0	11,2	12,1	9,0	18,6	16,5
16 -17 років	10,1	11,1	9,6	11,0	11,2	11,4
Розподіл домогосподарств з дітьми, % за кількістю дітей у їх складі:						
одна дитина	75,5	74,8	77,3	75,8	71,3	72,3
дві дитини	20,9	22,5	20,1	22,5	22,7	22,5
три дитини	3,1	2,2	2,4	1,4	4,8	4,1
чотири дитини	0,3	0,4	0,1	0,2	0,7	0,8
п'ять і більше дітей	0,2	0,1	0,1	0,1	0,5	0,3
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Розподіл домогосподарств з дітьми, % за кількістю дорослих осіб у їх складі:						
одна особа ¹	9,4	10,3	11,3	12,1	4,6	6,2
дві особи	58,7	57,2	63,6	62,0	47,3	45,7
три особи і більше	31,9	32,5	25,1	25,9	48,1	48,1
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Частка домогосподарств з дітьми, які складаються лише з дітей та непрацюючих пенсіонерів, %	1,4	1,1	1,2	1,0	1,7	1,4
Розподіл домогосподарств з однією дорослою особою, %, за кількістю дітей у їх складі:						
одна дитина	79,9	86,3	81,4	88,0	72,0	79,4
дві дитини	17,4	11,8	16,2	10,8	23,8	16,1
три дитини і більше	2,7	1,9	2,4	1,2	4,2	4,5
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Характеристика домогосподарств без дітей

Показник	Усі домогосподарства		У тому числі, які проживають			
			у міській місцевості		у сільській місцевості	
	2018	2019	2018	2019	2018	2019
Домогосподарства без дітей, тис. од.	9282,6	9239,2	6093,8	6070,3	3188,8	3168,9
Середній розмір домогосподарств без дітей, осіб	1,93	1,93	1,93	1,91	1,93	1,96
Домогосподарства з однієї особи, тис. од.	2976,5	2897,1	1855,2	1886,5	1121,3	1010,6
<i>У тому числі, % :</i>						
у працездатному віці	34,5	37,3	39,5	43,0	26,2	26,8
у непрацездатному віці	65,5	62,7	60,5	57,0	73,8	73,2
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Розподіл домогосподарств з однієї особи за статтю, % :						
жінки	72,0	71,2	72,4	70,4	71,4	72,7
<i>Довідково:</i>						
<i>до усіх жінок у віці 60 років і старші, %</i>	5,2	5,5	5,4	5,9	4,9	4,9
<i>до усіх жінок у віці 65 років і старші, %</i>	31,4	29,2	29,1	26,9	35,2	33,1
чоловіки	28,0	28,8	27,6	29,6	28,6	27,3
<i>Довідково:</i>						
<i>до усіх чоловіків у віці 60 років і старші, %</i>	1,9	2,0	1,9	1,4	1,8	2,9
<i>до усіх чоловіків у віці 65 років і старші, %</i>	11,8	8,6	9,7	6,8	15,1	12,1
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Домогосподарства з двох і більше осіб, тис. од.	6306,1	6342,1	4238,6	4183,8	2067,5	2158,3
<i>У тому числі частка домогосподарств, %, у складі яких:</i>						
всі у працездатному віці	42,5	41,6	43,2	42,6	41,1	39,8
є одна особа у непрацездатному віці	23,9	24,2	23,6	22,8	24,5	27,1
є дві або більше осіб у непрацездатному віці і одна або більше осіб у працездатному віці	5,9	6,7	6,0	6,6	5,9	6,7
всі у непрацездатному віці	27,7	27,5	27,2	28,0	28,5	26,4
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Розподіл домогосподарств за наявністю працюючих осіб у їх складі

Показник	Усі домогосподарства		У тому числі, які проживають			
			у міській місцевості		у сільській місцевості	
	2018	2019	2018	2019	2018	2019
Кількість домогосподарств, тис. од.	14934,9	14881,7	10061,3	10037,5	4873,6	4844,2
<i>У тому числі частка домогосподарств, %, де:</i>						
є працюючі особи	64,6	66,2	68,8	70,4	55,8	57,5
немає працюючих осіб	35,4	33,8	31,2	29,6	44,2	42,5
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Кількість домогосподарств, у складі яких є працюючі, тис. од.	9640,6	9853,3	6922,3	7066,2	2718,3	2787,1
<i>У тому числі частка домогосподарств, %, у складі яких працюючих осіб:</i>						
одна	49,9	49,3	48,9	49,2	52,5	49,5
дві	41,8	42,6	43,6	43,7	37,1	39,9
три і більше	8,3	8,1	7,5	7,1	10,4	10,6
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Середня кількість працюючих в розрахунку на одне домогосподарство, осіб	1,0	1,1	1,1	1,1	0,9	0,9
Коефіцієнт економічного навантаження на працюючого члена домогосподарства, разів	2,50	2,42	2,30	2,26	3,01	2,82

**Розподіл домогосподарств за чисельним складом
та кількістю працюючих осіб у 2019 році**

Показник	Усі домогосподарства	У тому числі, які проживають	
		у міській місцевості	у сільській місцевості
Кількість домогосподарств, тис. од.	14881,7	10037,5	4844,2
Кількість домогосподарств з однієї особи, тис. од.	2947,9	1937,3	1010,6
<i>У тому числі, % :</i>			
працюючі	27,1	32,5	16,8
непрацюючі	72,9	67,5	83,2
	100,0	100,0	100,0
Кількість домогосподарств з двох осіб, тис. од.	5086,9	3479,4	1607,5
<i>У тому числі частка домогосподарств, %, у складі яких працюючих осіб:</i>			
одна особа	32,6	34,4	28,6
дві особи	23,8	27,1	16,6
немає працюючих	43,6	38,5	54,8
	100,0	100,0	100,0
Кількість домогосподарств з трьох осіб, тис. од.	3675,6	2683,2	992,4
<i>У тому числі частка домогосподарств, %, у складі яких працюючих осіб:</i>			
одна особа	39,9	39,5	41,1
дві особи	45,4	48,2	37,7
три особи	3,8	4,1	3,0
немає працюючих	10,9	8,2	18,2
	100,0	100,0	100,0
Кількість домогосподарств з чотирьох осіб, тис. од.	2033,9	1355,6	678,3
<i>У тому числі частка домогосподарств, %, у складі яких працюючих осіб:</i>			
одна особа	31,6	32,0	30,7
дві особи	47,3	51,0	40,0
три особи	11,0	10,6	11,7
чотири особи	3,3	1,9	6,1
немає працюючих	6,8	4,5	11,5
	100,0	100,0	100,0
Кількість домогосподарств з п'яти осіб та більше, тис. од.	1137,4	582,0	555,4
<i>У тому числі частка домогосподарств, %, у складі яких працюючих осіб:</i>			
одна особа	25,6	27,1	23,9
дві особи	31,6	27,2	36,3
три особи	21,0	24,6	17,2
чотири особи	9,4	10,9	7,8
п'ять осіб і більше	1,8	2,6	1,1
немає працюючих	10,6	7,6	13,7
	100,0	100,0	100,0

Характеристика житла домогосподарств

Показник	Усі домогосподарства		У тому числі, які проживають			
			у міській місцевості		у сільській місцевості	
	2018	2019	2018	2019	2018	2019
Кількість домогосподарств, тис. од.	14934,9	14881,7	10061,3	10037,5	4873,6	4844,2
Розподіл домогосподарств, %, за типом житла:						
окрема квартира	46,7	46,0	66,9	65,7	4,9	5,3
комунальна квартира	0,9	0,4	1,3	0,6	...	0,0
індивідуальний будинок	47,5	49,3	25,3	28,2	93,3	93,0
частина індивідуального будинку	1,9	2,0	2,0	2,2	1,7	1,5
гуртожиток	3,0	2,3	4,5	3,3	0,1	0,2
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Розподіл домогосподарств, %, за типом власності їх житла ¹ :						
приватна власність (приватизоване, куплене)	95,3	94,6	93,3	92,3	99,2	99,4
державне	0,5	0,5	0,6	0,5	0,2	0,3
відомче	0,3	0,2	0,4	0,3	0,2	0,1
наймають у фізичних осіб	3,9	4,7	5,7	6,9	0,4	0,2
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Розподіл домогосподарств, %, за кількістю кімнат у житлі:						
одна кімната	12,8	11,8	17,2	15,9	3,8	3,2
дві кімнати	33,8	32,2	37,6	35,4	26,1	25,5
три кімнати	35,7	35,8	32,2	33,2	42,7	41,3
чотири і більше кімнат	17,7	20,2	13,0	15,5	27,4	30,0
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Розподіл домогосподарств, %, за розміром житлової площі на одну особу:						
до 7,5 м ²	9,1	8,2	11,1	9,4	5,2	5,8
7,5 м ² - 9,0 м ²	5,0	5,4	5,4	5,8	3,9	4,6
9,01 м ² - 13,65 м ²	24,7	22,0	26,4	23,8	21,2	18,2
13,66 м ² - 20,0 м ²	26,9	27,8	28,4	29,7	23,8	23,7
20,01 м ² - 25,0 м ²	10,0	10,8	9,0	9,5	12,2	13,5
понад 25,01 м ²	24,3	25,8	19,7	21,8	33,7	34,2
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
<i>Середній розмір загальної площі на одну особу, (м²)¹</i>	<i>24,1</i>	<i>24,9</i>	<i>22,7</i>	<i>23,6</i>	<i>26,8</i>	<i>27,5</i>
<i>Середній розмір житлової площі на одну особу, (м²)</i>	<i>16,0</i>	<i>16,6</i>	<i>15,0</i>	<i>15,6</i>	<i>18,1</i>	<i>18,5</i>
Частка населення, яке живе у перенаселеному житлі ¹ , %	53,7	50,2	57,3	53,8	47,0	43,3
Частка дітей у віці до 18 років, які живуть у перенаселеному житлі ¹ , %	75,7	72,2	79,0	75,5	68,9	65,2

Розподіли домогосподарств за часом будівництва та проведення останнього капітального ремонту їх житла, залежно від місця проживання

Показник	Усі домогосподарства		У тому числі, які проживають			
			у міській місцевості		у сільській місцевості	
	2018	2019	2018	2019	2018	2019
Кількість домогосподарств, тис. од.	14934,9	14881,7	10061,3	10037,5	4873,6	4844,2
Розподіл домогосподарств, %, за часом будівництва їх житла:						
у 40-х роках і раніше	7,3	6,2	6,2	5,4	9,5	8,0
у 50-х роках	11,4	11,5	8,9	10,1	16,3	14,5
у 60-х роках	21,8	21,9	19,6	19,5	26,3	26,9
у 70-х роках	25,4	22,9	27,7	23,7	20,9	21,1
у 80-х роках	23,1	24,7	26,1	27,9	17,0	18,1
у 1991-2000 роках	8,7	9,8	9,1	10,1	7,8	9,2
у 2001 році та пізніше	2,3	3,0	2,4	3,3	2,2	2,2
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Розподіл домогосподарств, %, за часом проведення останнього капітального ремонту їх житла:						
до 1970р.	0,9	0,8	1,1	1,0	0,6	0,5
1970-1980рр.	1,2	1,5	1,3	1,7	1,1	1,1
1981-1990рр.	3,1	3,1	2,4	2,7	4,7	3,6
1991-2000рр.	11,6	9,8	8,6	7,0	17,7	15,8
2001р. та пізніше	38,4	40,3	33,9	34,3	47,5	52,7
капітальний ремонт не проводився	44,8	44,5	52,7	53,3	28,4	26,3
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

**Розподіл домогосподарств за типом основного джерела питної води,
яким вони користуються**

Показник	Усі домогосподарства		У тому числі, які проживають			
			у міській місцевості		у сільській місцевості	
	2018	2019	2018	2019	2018	2019
Кількість домогосподарств, тис. од.	14934,9	14881,7	10061,3	10037,5	4873,6	4844,2
Розподіл домогосподарств, %, за типом основного джерела води, яку вони використовують для пиття та приготування їжі:						
з мережі водопостачання	63,2	62,7	76,6	75,8	35,5	35,4
з криниці, колонки в своєму дворі	24,0	24,1	9,6	9,5	53,7	54,4
з громадської колонки	2,0	2,5	2,5	3,0	1,1	1,5
з громадської криниці	3,8	2,8	1,9	1,3	7,5	6,1
з джерела, річки, озера, ставка	0,3	0,4	0,4	0,5	0,2	0,3
доставляє водовіз	0,8	0,7	0,5	0,2	1,5	1,6
з інших джерел (купівля тощо)	5,9	6,8	8,5	9,7	0,5	0,7
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Розподіл домогосподарств, %, за відстанню їх житла від основного джерела водопостачання:						
менше 100 м	45,2	39,4	29,9	19,0	62,6	64,4
100-200 м	21,9	24,2	18,3	22,8	26,1	25,8
200-500 м	15,9	16,8	21,7	24,6	9,3	7,2
500-1000 м	10,0	10,3	17,6	17,1	1,4	2,0
більше 1000 м	7,0	9,3	12,5	16,5	0,6	0,6
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Розподіл домогосподарств за ступенем задоволення своїми житловими умовами

Показник	Усі домогосподарства		У тому числі, які проживають			
			у міській місцевості		у сільській місцевості	
	2018	2019	2018	2019	2018	2019
Кількість домогосподарств, тис. од.	14934,9	14881,7	10061,3	10037,5	4873,6	4844,2
<i>У тому числі частка домогосподарств, %, які своїми житловими умовами:</i>						
дуже незадоволені	3,5	2,9	3,2	2,1	4,2	4,6
незадоволені	11,1	11,7	8,9	9,9	15,9	15,3
не дуже задоволені	29,8	30,4	27,2	28,3	35,1	34,6
задоволені	53,8	52,9	58,7	57,3	43,6	43,8
дуже задоволені	1,8	2,1	2,0	2,4	1,2	1,7
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Кількість домогосподарств з дітьми, тис. од.	5652,3	5642,5	3967,5	3967,2	1684,8	1675,3
<i>У тому числі частка домогосподарств, %, які своїми житловими умовами:</i>						
дуже незадоволені	3,9	3,0	4,2	2,3	3,4	4,5
незадоволені	11,0	11,9	9,8	11,4	13,9	12,8
не дуже задоволені	31,1	33,7	30,6	32,7	32,3	36,1
задоволені	52,0	49,2	53,1	51,2	49,4	44,6
дуже задоволені	2,0	2,2	2,3	2,4	1,0	2,0
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Кількість домогосподарств без дітей, тис. од.	9282,6	9239,2	6093,8	6070,3	3188,8	3168,9
<i>У тому числі частка домогосподарств, %, які своїми житловими умовами:</i>						
дуже незадоволені	3,2	2,9	2,5	2,0	4,6	4,6
незадоволені	11,2	11,6	8,2	9,0	16,9	16,6
не дуже задоволені	29,0	28,3	25,1	25,5	36,6	33,9
задоволені	54,9	55,2	62,4	61,3	40,6	43,3
дуже задоволені	1,7	2,0	1,8	2,2	1,3	1,6
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Таблиця 5.12.

Розподіл населення за доступом до Інтернету та місцем проживання

	Всі домогосподарства		у тому числі проживають			
			у міських поселеннях		у сільській місцевості	
	2018	2019	2018	2019	2018	2019
Кількість населення – всього (тис. осіб)	38549,7	38391,0	25528,7	25455,4	13021,0	12935,6
Населення, яке повідомило, що за останні 12 місяців користувалося послугами Інтернету (тис. осіб)	24114,1	26921,7	17889,6	19692,7	6224,5	7229,0
<i>у тому числі у % до загальної кількості</i>	62,6	70,1	70,1	77,4	47,8	55,9
Розподіл населення за частотою користування послугами Інтернету (у % до населення, яке повідомило, що користувалося послугами Інтернету)						
не менше, ніж раз на день	75,1	77,7	77,2	79,4	69,0	73,3
не менше, ніж раз на тиждень, але не кожен день	21,5	18,7	20,1	17,4	25,7	22,1
менше, ніж раз на тиждень	3,4	3,6	2,7	3,2	5,3	4,6
Розподіл населення за місцем користування послугами Інтернету (у % до населення, яке повідомило, що користувалося послугами Інтернету)						
вдома	92,4	90,0	95,4	94,0	83,8	79,2
на роботі	13,2	15,4	14,5	17,2	9,7	10,6
за місцем навчання	6,0	7,8	5,6	7,9	7,1	7,5
у громадському центрі доступу до Інтернету	0,2	0,7	0,2	0,6	0,1	1,0
у комерційному центрі доступу до Інтернету	0,1	0,1	0,1	0,1	0,3	0,2
у будь-якому місці через мобільний телефон	45,9	55,5	45,6	55,6	46,7	55,5
у будь-якому місці через інший пристрій мобільного доступу	0,7	0,7	0,7	0,6	0,8	1,2
в інших місцях (у друзів, знайомих)	7,6	7,6	6,0	7,3	12,2	8,5
Розподіл населення за метою користування послугами Інтернету (у % до населення, яке повідомило, що користувалося послугами Інтернету)						
відправлення (отримання) електронної пошти	20,3	26,9	22,9	30,2	12,9	17,7
взаємодія з органами державної влади	1,9	2,5	2,1	2,7	1,5	1,7
навчання та освіта	25,8	24,0	25,7	23,8	26,2	24,5
читання/скачування газет, журналів в режимі он-лайн	27,6	22,7	28,0	24,7	26,6	17,2
скачування фільмів, зображень, музики; перегляд телебачення чи відео тощо	65,0	61,2	65,4	61,1	63,8	61,3
гра у відео- чи комп'ютерні ігри або їх скачування	34,4	32,9	32,9	31,8	38,6	36,0
скачування програмного забезпечення	4,3	3,7	4,8	3,9	2,7	3,3
телефонні переговори через Інтернет/VoIP (Skype, iTalk, через web-камеру)	48,4	42,9	50,0	44,2	43,8	39,5
спілкування (хобі)	48,9	50,4	49,5	48,5	47,3	55,5
банківське обслуговування	17,9	21,0	21,0	23,8	8,9	13,3
пошук інформації, пов'язаної з питаннями здоров'я, як для себе, так і для інших	34,1	31,0	35,9	31,1	28,9	30,6
замовлення (купівля) товарів та послуг	17,5	16,7	18,0	17,1	16,4	15,8
запис на прийом до лікаря-спеціаліста через Інтернет	-	8,2	-	10,3	-	2,6
отримання інформації щодо товарів та послуг, не названих раніше	21,6	18,0	22,2	17,8	20,0	18,4
Кількість домогосподарств (тис.)	14934,9	14881,7	10061,3	10037,5	4873,6	4844,2
Частка домогосподарств, які мають доступ до послуг Інтернету вдома (відсотків до загальної кількості домогосподарств відповідної групи)	61,5	65,8	71,6	76,3	40,6	44,1

Структура сукупних витрат домогосподарств

(у середньому за місяць)

Показник	Усі домогосподарства						Домогосподарства, які повідомили даний вид витрат			
	у середньому на домогосподарство, грн		до сукупних витрат, %		до сукупних споживчих витрат, %		від усіх домогосподарств, %		у середньому на домогосподарство, грн	
	2017	2018	2017	2018	2017	2018	2017	2018	2017	2018
Продукти харчування та безалкогольні напої	3423,71	3962,53	47,9	47,7	51,7	51,8				
Алкогільні напої	82,27	102,39	1,1	1,3	1,2	1,3	59,3	58,0	138,63	176,69
Тютюнові вироби	141,51	174,51	2,0	2,1	2,1	2,3	37,0	34,9	382,22	500,24
Одяг і взуття	397,04	460,35	5,5	5,4	6,0	6,0	92,6	93,8	428,96	490,78
товари	391,51	454,55	5,4	5,4	5,9	5,9	91,9	93,2	425,95	487,60
послуги	5,53	5,80	0,1	0,1	0,1	0,1	32,1	30,8	17,20	18,86
Житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива	1213,16	1275,98	17,0	15,2	18,3	16,6	98,7	98,7	1228,92	1293,32
товари	884,56	936,59	12,4	11,1	13,3	12,2	97,6	97,8	906,37	957,42
послуги	328,60	339,39	4,6	4,1	5,0	4,4	77,1	77,3	426,19	439,28
<i>Довідково: оплата житла, комунальних продуктів та послуг</i>	1101,39	1155,44	15,4	13,9	16,6	15,1	98,6	98,6	1116,85	1171,75
<i>з них сума пільг та субсидій</i>	380,08	274,93	5,3	3,3	5,7	3,6	52,3	48,1	726,28	572,14
Предмети домашнього вжитку, побутова техніка та поточне утримання житла	143,23	174,78	2,0	2,1	2,2	2,3	94,4	96,0	151,77	182,10
товари	134,44	164,78	1,9	2,0	2,1	2,2	94,2	95,8	142,79	171,95
послуги	8,79	10,00	0,1	0,1	0,1	0,1	11,5	12,2	76,45	81,91
Охорона здоров'я	271,97	334,44	3,8	4,0	4,1	4,4	95,1	95,4	286,08	350,48
товари	154,19	191,56	2,2	2,3	2,3	2,5	94,2	94,6	163,73	202,40
послуги	117,78	142,88	1,6	1,7	1,8	1,9	50,3	50,5	234,36	283,05
<i>з них сума пільг та доплат на товари і послуги з охорони здоров'я</i>	9,94	11,42	0,1	0,1	0,1	0,1	4,7	5,5	213,27	209,41
Транспорт	260,66	306,07	3,7	3,7	4,0	4,0	80,3	80,7	324,67	379,36
товари	137,94	166,19	1,9	2,0	2,1	2,2	29,2	29,6	471,74	562,29
послуги	122,72	139,88	1,8	1,7	1,9	1,8	74,0	74,8	165,84	187,11
<i>з них сума пільг на проїзд в транспорті</i>	13,67	17,85	0,2	0,2	0,2	0,2	25,1	25,1	54,40	71,16
Зв'язок	168,78	212,17	2,4	2,6	2,5	2,8	98,0	98,4	172,25	215,66
товари	22,43	27,26	0,4	0,4	0,4	0,4	12,4	13,8	180,43	197,42
послуги	146,35	184,91	2,0	2,2	2,1	2,3	98,0	98,4	149,35	187,95
<i>з них сума пільг на оплату телефону</i>	0,29	0,38	0,0	0,0	0,0	0,0	1,1	1,4	26,93	27,55
Відпочинок і культура	117,72	145,95	1,6	1,8	1,8	1,9	73,1	73,1	161,04	199,60
товари	56,02	69,45	0,7	0,9	0,9	0,9	64,7	64,8	86,57	107,09
послуги	61,70	76,50	0,9	0,9	0,9	1,0	43,1	42,0	143,13	182,18
<i>з них сума пільг на оплату туристичних послуг</i>	4,37	3,54	0,1	0,0	0,1	0,0	0,5	0,8	826,23	471,17
Освіта	75,99	83,48	1,1	1,0	1,1	1,1	27,9	27,5	271,98	304,09
Ресторани та готелі	162,42	201,18	2,3	2,4	2,4	2,6	47,7	48,7	340,53	412,91
<i>з них харчування поза домом</i>	120,94	144,51	1,7	1,7	1,8	1,9	44,8	46,5	269,86	310,56
<i>витрати на оплату путівок на бази відпочинку тощо</i>	12,70	16,06	0,2	0,2	0,2	0,2	3,1	2,9	412,16	559,44

<i>з них пільги безготівкові на оплату путівок на бази відпочинку тощо</i>	2,72	4,79	0,0	0,1	0,0	0,1	0,6	0,7	443,86	728,10
Різні товари та послуги	175,66	221,61	2,5	2,7	2,6	2,9	97,1	97,9	180,88	226,45
товари	107,32	128,11	1,5	1,6	1,6	1,7	94,2	95,6	113,87	133,94
послуги	68,34	93,50	1,0	1,1	1,0	1,2	81,1	82,4	84,26	113,50
Споживчі сукупні витрати	6634,12	7655,44	92,9	92,0	100,0	100,0				
Розподіл споживчих сукупних витрат:										
продовольчі товари	3647,49	4239,43	51,0	51,1	55,0	55,4				
непродовольчі товари	1888,41	2138,49	26,4	25,7	28,6	28,1				
послуги	1098,22	1277,52	15,5	15,2	16,4	16,5				
<i>Довідково: витрати на продовольчі товари та харчування поза домом</i>	3768,43	4383,94	52,7	52,8	56,8	57,3				
Неспоживчі сукупні витрати	505,29	653,17	7,1	8,0						
- допомога родичам, іншим особам	210,70	262,87	2,9	3,3			71,6	71,3	294,25	368,90
- купівля акцій, нерухомості, будівництво, капремонт, вклади до банків	224,98	313,25	3,2	3,8			20,3	20,6	1110,60	1524,29
- інші витрати	69,61	77,05	1,0	0,9			27,9	27,2	249,40	283,37
Всього сукупних витрат	7139,41	8308,61	100,0	100,0						
Кількість домогосподарств (тисяч)	14985,6	14934,9								
Середній еквівалентний розмір домогосподарства (осіб)	2,11	2,11								
Кількість обстежених домогосподарств	7958	8051								

Таблиця 5.14.

Сукупні витрати домогосподарств у містах та сільській місцевості

(у середньому за місяць із розрахунку на одне домогосподарство, грн)

Показник	У міських поселеннях		У сільській місцевості	
	2017	2018	2017	2018
Продукти харчування та безалкогольні напої	3434,70	4007,95	3401,11	3868,81
<i>Алкогільні напої</i>	94,49	121,10	57,12	63,77
Тютюнові вироби	145,09	183,68	134,12	155,56
Одяг і взуття	398,28	474,54	394,46	431,08
товари	391,52	467,64	391,47	427,54
послуги	6,76	6,90	2,99	3,54
Житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива	1300,37	1383,34	1033,70	1054,33
товари	875,05	933,17	904,13	943,67
послуги	425,32	450,17	129,57	110,66
<i>Довідково: оплата житла, комунальних продуктів та послуг</i>	1217,47	1292,87	862,47	871,71
<i>з них сума пільг та субсидій</i>	359,36	259,17	422,74	307,47
Предмети домашнього вжитку, побутова техніка та поточне утримання житла	145,01	185,92	139,57	151,77
товари	135,19	174,97	132,90	143,73
послуги	9,82	10,95	6,67	8,04
Охорона здоров'я	279,61	338,69	256,25	325,67
товари	153,51	192,85	155,61	188,91
послуги	126,10	145,84	100,64	136,76
<i>з них сума пільг та дотацій на товари і послуги з охорони здоров'я</i>	12,81	13,52	4,03	7,10
Транспорт	276,46	321,95	228,12	273,30
товари	138,35	166,18	137,09	166,22
послуги	138,11	155,77	91,03	107,08
<i>з них сума пільг на проїзд в транспорті</i>	18,38	23,40	3,96	6,39
Зв'язок	185,69	232,20	133,98	170,82
товари	24,83	30,76	17,51	20,03
послуги	160,86	201,44	116,47	150,79
<i>з них сума пільг на оплату телефону</i>	0,40	0,49	0,06	0,16
Відпочинок і культура	150,33	186,72	50,59	61,77
товари	64,52	81,02	38,50	45,55
послуги	85,81	105,70	12,09	16,22
<i>з них сума пільг на оплату туристичних послуг</i>	5,86	4,47	1,31	1,61
Освіта	97,58	100,86	31,56	47,59
Ресторани та готелі	199,42	253,07	86,26	94,06
з них				
<i>харчування поза домом</i>	144,87	177,15	71,69	77,12

Продовження табл. 5.14

<i>витрати на оплату путівок на бази відпочинку тощо</i>	17,88	19,92	2,04	8,07
<i>з них пільги безготівкові на оплату путівок на бази відпочинку тощо</i>	3,95	6,17	0,19	1,94
<i>Різні товари та послуги</i>	200,39	252,25	124,76	158,36
товари	120,66	143,03	79,87	97,31
послуги	79,73	109,22	44,89	61,05
Споживчі сукупні витрати	6907,42	8042,27	6071,60	6856,89
<i>Розподіл споживчих сукупних витрат:</i>				
продовольчі товари	3674,28	4312,73	3592,35	4088,14
непродовольчі товари	1903,63	2189,62	1857,08	2032,96
послуги	1329,51	1539,92	622,17	735,79
<i>Довідково: витрати на продовольчі товари та харчування поза домом</i>	3819,15	4489,88	3664,04	4165,26
Неспоживчі сукупні витрати	437,23	600,52	645,35	761,83
- допомога родичам, іншим особам	172,69	220,90	288,97	349,49
- купівля акцій, нерухомості, будівництво, капремонт, вклади до банків	198,49	303,76	279,48	332,84
- інші витрати	66,05	75,86	76,90	79,50
Всього сукупних витрат	7344,65	8642,79	6716,95	7618,72
Кількість домогосподарств (тисяч)	10085,5	10061,3	4900,1	4873,6
Середній еквівалентний розмір домогосподарства (осіб)	2,08	2,08	2,17	2,17
Кількість обстежених домогосподарств	4933	5004	3025	3047

Таблиця 5.15

Структура сукупних витрат домогосподарств у містах та сільській місцевості

Показник	У міських поселеннях		У сільській місцевості	
	2017	2018	2017	2018
Продукти харчування та безалкогольні напої	46,7	46,4	50,6	50,7
<i>Алкогільні напої</i>	1,3	1,5	0,9	0,9
<i>Тютюнові вироби</i>	2,0	2,1	2,0	2,0
Одяг і взуття	5,5	5,4	5,8	5,8
товари	5,4	5,4	5,8	5,7
послуги	0,1	0,0	0,0	0,1
Житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива	17,7	16,0	15,3	13,8
товари	11,9	10,8	13,4	12,3
послуги	5,8	5,2	1,9	1,5
<i>Довідково: оплата житла, комунальних продуктів та послуг</i>	16,6	15,0	12,8	11,4
<i>з них сума пільг та субсидій</i>	4,9	3,0	6,3	4,0
Предмети домашнього вжитку, побутова техніка та поточне утримання житла	2,0	2,1	2,1	2,0
товари	1,9	2,0	2,0	1,9
послуги	0,1	0,1	0,1	0,1
Охорона здоров'я	3,8	3,9	3,8	4,3
товари	2,1	2,2	2,3	2,5
послуги	1,7	1,7	1,5	1,8
<i>з них сума пільг та дотацій на товари і послуги з охорони здоров'я</i>	0,2	0,2	0,1	0,1
Транспорт	3,8	3,7	3,4	3,6
товари	1,9	1,9	2,0	2,2
послуги	1,9	1,8	1,4	1,4
<i>з них сума пільг на проїзд в транспорті</i>	0,3	0,3	0,1	0,1
Зв'язок	2,5	2,7	2,0	2,2
товари	0,4	0,5	0,3	0,2
послуги	2,1	2,2	1,7	2,0
<i>з них сума пільг на оплату телефону</i>	0,0	0,0	0,0	0,0
Відпочинок і культура	2,0	2,2	0,8	0,8
товари	0,8	1,0	0,6	0,6
послуги	1,2	1,2	0,2	0,2
<i>з них сума пільг на оплату туристичних послуг</i>	0,1	0,0	0,0	0,0
Освіта	1,3	1,2	0,5	0,6
Ресторани та готелі	2,7	3,0	1,3	1,2
з них				
<i>харчування поза домом</i>	2,0	2,0	1,1	1,0
<i>витрати на оплату путівок на бази відпочинку тощо</i>	0,2	0,2	0,0	0,1
<i>з них пільги безготівкові на оплату путівок на бази відпочинку тощо</i>	0,1	0,1	0,0	0,0

Продовження табл. 5.15

<i>Різні товари та послуги</i>	2,7	2,9	1,9	2,1
товари	1,6	1,6	1,2	1,3
послуги	1,1	1,3	0,7	0,8
Споживчі сукупні витрати	94,0	93,1	90,4	90,0
<i>Розподіл споживчих сукупних витрат:</i>				
продовольчі товари	50,0	50,0	53,5	53,6
непродовольчі товари	26,0	25,4	27,6	26,7
послуги	18,0	17,7	9,3	9,7
<i>Довідково: витрати на продовольчі товари та харчування поза домом</i>	52,0	52,0	54,6	54,6
Неспоживчі сукупні витрати	6,0	6,9	9,6	10,0
- допомога родичам, іншим особам	2,4	2,5	4,3	4,6
- купівля акцій, нерухомості, будівництво, капремонт, вклади до банків	2,7	3,5	4,2	4,4
- інші витрати	0,9	0,9	1,1	1,0
Всього сукупних витрат	100,0	100,0	100,0	100,0

Таблиця 5.16

Грошові витрати міських та сільських домогосподарств на харчування

Показник	У міських поселеннях		У сільській місцевості	
	2017	2018	2017	2018
<i>У середньому за місяць, грн</i>				
Продукти харчування	3188,30	3743,08	2266,20	2590,51
<i>у тому числі:</i>				
хліб і хлібопродукти	484,65	547,60	538,20	601,25
м'ясо та м'ясопродукти	765,76	949,63	403,66	499,17
риба та рибопродукти	189,43	225,71	161,87	189,04
молоко, сир та яйця	464,11	565,80	211,92	273,68
<i>молоко, сир</i>	379,06	452,12	183,72	239,82
<i>яйця</i>	85,05	113,68	28,20	33,86
олія та жири	272,78	299,36	263,67	292,73
<i>сало та інші тваринні харчові жири</i>	58,90	70,10	54,61	69,96
<i>масло</i>	103,83	115,63	89,33	98,68
<i>олія та інші рослинні жири</i>	110,05	113,63	119,73	124,09
фрукти	236,57	267,28	112,37	127,10
<i>з них кавуни, дині</i>	13,41	21,09	10,28	15,38
овочі, включаючи картоплю	261,55	320,29	110,85	124,00
<i>з них картопля</i>	63,91	69,78	12,01	13,75
цукор, джем, мед, сироп, шоколад та кондитерські вироби	237,72	256,97	239,46	236,04
інші продукти харчування	81,34	89,26	80,66	85,08
безалкогольні напої	194,39	221,18	143,54	162,42
Харчування поза домом	144,87	177,15	71,69	77,12
Грошові витрати на харчування	3333,17	3920,23	2337,89	2667,63
<i>Відсотків</i>				
Продукти харчування	95,7	95,5	96,9	97,1
<i>у тому числі:</i>				
хліб і хлібопродукти	14,6	14,0	23,0	22,5
м'ясо та м'ясопродукти	23,0	24,2	17,3	18,7
риба та рибопродукти	5,7	5,8	6,9	7,1
молоко, сир та яйця	14,0	14,4	9,1	10,3
<i>молоко, сир</i>	11,4	11,5	7,9	9,0
<i>яйця</i>	2,6	2,9	1,2	1,3
олія та жири	8,2	7,6	11,3	11,0
<i>сало та інші тваринні харчові жири</i>	1,8	1,8	2,4	2,6
<i>масло</i>	3,1	2,9	3,8	3,7
<i>олія та інші рослинні жири</i>	3,3	2,9	5,1	4,7
фрукти	7,1	6,8	4,8	4,8
<i>з них кавуни, дині</i>	0,4	0,5	0,4	0,6
овочі, включаючи картоплю	7,8	8,2	4,7	4,6
<i>з них картопля</i>	1,9	1,8	0,5	0,5

цукор, джем, мед, сироп, шоколад та кондитерські вироби	7,1	6,6	10,2	8,8
інші продукти харчування	2,4	2,3	3,5	3,2
безалкогольні напої	5,8	5,6	6,1	6,1
Харчування поза домом	4,3	4,5	3,1	2,9
Грошові витрати на харчування	100,0	100,0	100,0	100,0
Кількість домогосподарств, тис. од.	10085,5	10061,3	4900,1	4873,6
Середній еквівалентний розмір домогосподарства, осіб	2,08	2,08	2,17	2,17
Кількість обстежених домогосподарств, од.	4933	5004	3025	3047

Грошові витрати домогосподарств на харчування

(у середньому за місяць)

Показник	Усі домогосподарства				Домогосподарства, які повідомили даний вид витрат			
	у середньому на домогосподарство, грн		до грошових витрат домогосподарств на харчування, %		від усіх домогосподарств, %		у середньому на домогосподарство, грн	
	2017	2018	2017	2018	2017	2018	2017	2018
Продукти харчування	2886,78	3366,96	96,0	95,9				
у тому числі:								
хліб і хлібопродукти	502,16	565,10	16,7	16,0	100,0	100,0	502,16	565,10
м'ясо та м'ясопродукти	647,36	802,64	21,5	22,9	98,9	99,1	654,30	810,03
риба та рибопродукти	180,41	213,74	6,0	6,1	96,7	97,3	186,48	219,67
молоко, сир та яйця	381,65	470,47	12,7	13,4	96,8	97,4	394,35	483,03
молоко, сир	315,19	382,84	10,5	10,9	95,3	96,4	330,70	397,26
яйця	66,46	87,63	2,2	2,5	80,6	80,9	82,43	108,34
олія та жири	269,80	297,20	9,0	8,5	99,6	99,7	270,80	298,08
сало та інші тваринні харчові жири	57,50	70,06	1,9	2,0	57,6	56,2	99,78	124,63
масло	99,08	110,10	3,3	3,2	93,6	93,9	105,87	117,25
олія та інші рослинні жири	113,22	117,04	3,8	3,3	97,4	97,4	116,22	120,22
фрукти	195,96	221,54	6,5	6,3	95,7	96,0	204,75	230,77
з них кавуни, дині	12,39	19,22	0,4	0,5	46,7	56,3	26,53	34,14
овочі, включаючи картоплю	212,27	256,23	7,1	7,3	97,8	97,6	217,01	262,66
з них картопля	46,94	51,50	1,6	1,5	61,5	63,0	76,31	81,73
цукор, джем, мед, сироп, шоколад та кондитерські вироби	238,29	250,14	7,9	7,1	99,6	99,4	239,34	251,71
інші продукти харчування	81,12	87,90	2,7	2,5	97,3	97,6	83,36	90,05
безалкогольні напої	177,76	202,00	5,9	5,8	96,4	96,4	184,41	209,50
Харчування поза домом	120,94	144,51	4,0	4,1	44,8	46,5	269,86	310,56
Грошові витрати на харчування	3007,72	3511,47	100,0	100,0				
Кількість домогосподарств (тисяч)	14985,6	14934,9						
Середній еквівалентний розмір домогосподарства (осіб)	2,11	2,11						
Кількість бстежених домогосподарств	7958	8051						

ПІСЛЯМОВА

За успадкованою традицією від централізовано-планової системи господарювання з авторитарними адміністративно-командними методами управління, незалежна Україна здійснила перехід до ринкової економіки за рахунок надмірної експлуатації людського потенціалу і природних ресурсів аграрного сектору, нехтуванням насущними потребами й законними інтересами селян та занепаду життєзабезпечуючої інфраструктури сільських територій. Так само свого часу виснажувалися ресурси села на індустріалізацію СРСР, мілітаризацію його економіки, освоєння космосу, експорт комуністичних ідей та інші масштабні проекти, які мали об'єднати пролетаріїв усіх країн.

В Україні, за 30 років трансформації суспільно-політичного ладу й соціально-економічної системи, сформовано гібридне суспільство з усевладністю олігархічного капіталу, монополізмом у базових галузях економіки, незахищеністю ринкової конкуренції для малих і середніх підприємств та неспроможністю держави гарантувати конституційні права мешканцям сільських територій. Оскільки не працюють інституційні механізми для утвердження принципів соціальної справедливості незалежно від місця проживання громадян. Як наслідок, на селі відбувається загострення конфлікту інтересів між орендодавцями й орендарями земельних ділянок, між найманими працівниками і власниками підприємств, між місцевими громадами й агрохолдинговими структурами. Загалом сільський соціум поділено на багатих і бідних за майже відсутністю середнього класу.

Усвідомлення вкрай незадовільного стану життєвого простору, де мешкає третина громадян України, викликало гостру потребу розвернути тренд від його його стрімкого занепаду до збалансованого сільського розвитку. З цією метою тривають адміністративно-територіальна, бюджетно-фінансова, фіскальна, земельна, медична, освітня та інші реформи. До стратегічно важливих позитивних змін щодо соціально-економічного розвитку сільських територій можна віднести наступні.

По-перше, відбуваються суттєві структурно-територіальні зміни поселенської мережі. За даними Міністерства розвитку громад та територій України, станом на кінець 2019 року було створено 1029 ОТГ, з яких 56,1% – це сільські громади. До нових формувань увійшло 9240 сіл, із них 1820 сіл (20%) стали міськими ОТГ, 3225 (35%) – увійшло до селищних, а 4195 (45%) – до складу сільських ОТГ.

По-друге, на виконання розпорядження Кабінету Міністрів України від 31 січня 2018 р. № 60-р «Питання передачі земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної форми власності у комунальну власність об'єднаних територіальних громад» станом на грудень 2019 року такі землі отримали 646 ОТГ загальною площею 1450 тис. га.

По-третє, у рамках фінансової децентралізації, ОТГ переходять на прями міжбюджетні відносини з державним бюджетом. Згідно з Податковим кодексом України, статтями надходжень до місцевих бюджетів є податок на доходи фізичних осіб, акцизний податок, плата за надання адміністративних послуг та місцеві податки і збори, які включають єдиний податок, податок на нерухоме майно і плату за землю. Починаючи з 1 січня 2015 р. 100% плати за землю у вигляді земельного податку і орендної плати спрямовується на потреби місцевих бюджетів у складі податку на майно. За даними річних звітів про виконання державного бюджету, за 9 міс. 2018 р. він становив 20437 млн грн, що більше порівняно з 2015 роком на 5606 млн грн (27,4%). Цей платіж відіграє важливу роль у забезпеченні фінансової спроможності органів самоуправління стосовно розвитку сільських територій, а його важливість в умовах запровадження ринкового обігу прав на земельні ділянки лише зростатиме. Якщо у 2010 році співвідношення державного і місцевих бюджетів було 80:20, то в 2019 році 48,4:51,6, тобто ситуація радикально змінилася на користь територій.

Реформа децентралізації базується на фундаментальному принципі субсидіарності, або делегуванні повноважень (прав і відповідальності) центрального і обласного рівнів на місця. Громади беруть участь у підготовці

рішень, у їх виконанні та контролі за цільовим і ефективним використанням коштів. Трансформації мають загальнодержавний масштаб і зачіпають без перебільшення інтереси всіх верств населення України – мешканців сільських територій, державних службовців усіх рівнів, медичних і педагогічних працівників дошкільних, шкільних загальноосвітніх і професійно-технічних навчальних закладів, культурно-освітніх, фізкультурно-спортивних та оздоровчих закладів. Звідси випливають певні ризики щодо її успішного завершення й досягнення цілей, задекларованих у низці законодавчих та інших нормативно-правових актів, особливо у коротко- та середньостроковій перспективі.

Тут доречно перефразувати пророчий вислів великого британця Томаса Каркайля – письменника, історика, філософа і публіциста про те, що реформи плануються в урядових кабінетах, здійснюються чиновниками, а їх плодами користуються негідники. Прикладів щодо соціально-економічних наслідків реформатоської діяльності в Україні за останні три десятиліття більше ніж достатньо. Згадаємо ваучерну приватизацію майнових комплексів промисловості, яка призвела до монополізації базових галузей економіки; чи аграрну реформу, внаслідок якої отримали земельну експансію агрохолдингів і занепад сільської інфраструктури; дерегуляцію, що завершилася зрощування бізнесу і всіх гілок влади й утворення найгіршого з усіх можливих типів капіталізму – рентного, який паразитує на експлуатації природних ресурсів тощо.

Для того щоб не стати в черговий раз на тіж самі граблі, адміністративно-територіальна реформа, як інші системні інновації в сфері суспільних відносин, вимагає наявності й узгодженості організаційної взаємодії задіяних інститутів (чесних місцевих виборів, особливо в ОТГ, справедливого правосуддя, підготовлених і мотивованих кадрів, чесних ЗМІ, всезагального почуття української ідентичності та державності), які б жорстко протистояли намаганням створити удільні князівства під орудою місцевих князків. На думку експертів регіональної політики, перебіг реформи показує, що ризики ці не

надумані, а контроль місцевих латифундистів над окремими територіями – це вже повзуча реальність.

По-перше, на сільськогосподарських землях багатьох новостворених ОТГ монополюючо володарюють одна – дві компанії, вони вже завели своїх довірених осіб у представницькі органи і готові до проведення чергових місцевих виборів. Виникає риторичне запитання: у який спосіб новосформовані структури наповнюватимуть місцеві бюджети, як виконуватимуться побажання громади, на чю користь перерозподілятимуться державні і комунальні землі, передані у власність ОТГ із відкриттям ринкового обігу, та як це позначиться на соціально-економічному розвитку сільських територій.

Надзвичайно небезпечний виклик, пов'язаний з тим, що агрохолдингізація на селі – це процес, за якого певні групи інтересів перебирають на себе усталені традиції народовладдя, руйнують просторове і соціально-культурне середовище, деформують колективну ментальність сільського соціуму. Таким чином, де-факто закривається вікно можливостей для його представників брати участь у розробленні стратегій розвитку територій і місцевого самоврядування заради підвищення рівня і якості свого життя. Складається враження, що найбільш «успішна» реформа може завершитися за Френсісом Фукуямом, коли «децентралізація, особливо у бідних країнах, просто здає владу місцевим елітам».

По-друге, як свідчать дані моніторингу процесу децентралізації влади та реформи місцевого самоврядування, за 5 років добровільного об'єднання лише 44,2 % території нашої країни охоплено ОТГ, тільки 26 сільських районів (із 490), завершили цей процес. У 164 районах покриття ОТГ становить 50–99 % території, менше 50 % мають 200 районів. У 75-ти районах не створено жодного ОТГ [36]. Отже, частина малих громад за відведений час з різних причин як об'єктивного, так і політичного характеру, ще не визначилася з ким, а головне – на яких умовах об'єднуватися.

Згідно із заявами керівників уповноважених державних органів, реформа має завершитися до місцевих виборів. З цією метою прийнято низку

нормативно-правових актів. Зокрема прийнято закон «Про внесення змін до Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо визначення територій та адміністративних центрів територіальних громад» від 16 квітня 2020 року № 562-IX. На його виконання Уряд своїми розпорядженнями визначив адміністративні центри та затвердив території понад 1470 територіальних громад усіх областей на основі затверджених ним же перспективних планів. Постановою Верховної Ради України «Про утворення та ліквідацію районів» від 17 липня 2020 року № 807-IX ліквідовано існуючі 490 районів та утворено 129 нових районів, з них 10 – у Автономній Республіці Крим та 7 – на тимчасово окупованій території Донецької і Луганської областей.

На думку фахівців, перегляд меж районів та їх функцій – це заключний етап всього комплексу територіальних реформ. Вважається, що ніби то для людей ці адміністративні зміни матимуть суто технічний характер, оскільки не руйнуватимуться звичні порядки надання послуг, скоріше навпаки – вони будуть наближені до громад, а їх якість буде поліпшено. Нові райони мають організувати й координувати діяльність державних органів виконавчої влади на місцях. Перші місцеві вибори депутатів сільських, селищних, міських рад і відповідних сільських, селищних, міських голів територіальних громад, на підставі згаданого Закону, проводимуться одночасно з черговими місцевими виборами у жовтні 2020 року.

По-третє, за експертними оцінками, близько третини новостворених територіальних громад неспроможні на виконання своїх функцій за наявними і потенційними ресурсами, що не відповідає ідеології реформ в частині вирівнювання їх соціально-економічного розвитку. На практиці це означає, що, як і до об'єднання, без дотацій з державного бюджету вони не гарантуватимуть належне надання життєзабезпечуючих послуг, які безпосередньо впливають на формування людського капіталу на селі. Тож не виключено їх подальше примусово-добровільне укрупнення та переформатування під диктовку кінцевих вигодонабувачів (стейкхолдерів) з необхідністю в черговий раз

розв'язувати соціально-конфліктні (політичні, кадрові, організаційні, комунікаційні, нормативно-правові, процедурні, бюджетні, структурні тощо) проблеми.

По-четверте, далеко не всі заходи, спрямовані на реформу децентралізації, матимуть позитивні результати в контексті збалансованого соціально-економічного розвитку сільських територій. Особливо це стосується територій, де розташовані малі (вимираючі) села. Адже для них децентралізація в масштабах держави і регіонів по суті має усі ознаки зворотного процесу – централізації ділової й соціальної активності на рівні адміністративного центру громади. За різними оцінками, третину нинішніх сіл очікує така ж доля, як і зниклих з мапи України 428 сіл за останні 30 років.

Обираючи стратегічні моделі соціально-економічного розвитку, територіальні громади в першу чергу орієнтуються на наявний людський, природний і економічний потенціал. Водночас значний вплив на вектор розвитку мають також євроінтеграційні перспективи держави, які окреслено в законодавчих та інших нормативно-правових актах. Адже Україна, як асоційований член ЄС, взяла на себе конкретні зобов'язання щодо зближення політик і законодавства, в тому числі щодо розвитку сільських територій. Стаття 404 глави 17 «Сільське господарство та розвиток сільських територій» розділу V «Економічне і галузеве співробітництво» та додаток XXXVIII охоплюють, зокрема, й такі напрями: а) сприяння взаємному розумінню політик у сфері сільського господарства та розвитку сільських територій; б) обмін знаннями та найуспішнішими практиками щодо політики розвитку сільських територій з метою сприяння економічному добробуту сільських громад; в) поширення знань шляхом проведення навчальних та інформаційних заходів; г) сприяння проведенню досліджень та просування системи дорадництва до сільськогосподарських виробників; д) обмін найуспішнішими практиками щодо механізмів підтримки політики у сфері сільського господарства та розвитку сільських територій тощо.

На виконання зазначених напрямів Угоди про асоціацію, постановою Кабінету Міністрів України від 25 жовтня 2017 року №1106 затверджено відповідний План заходів. Серед іншого, першочерговими завданнями цього акта є створення інституційних передумов для реформи місцевого самоврядування й територіальної організації влади та її законодавче забезпечення.

Указом Президента України від 18 грудня 2019 року №909/2019 при його офісі створено Раду розвитку громад та територій як консультативно-дорадчого органу. Його мета – сприяння налагодженню ефективної взаємодії державних органів з органами місцевого самоврядування у питаннях вироблення пріоритетів державної регіональної політики та механізмів стійкого розвитку територіальних громад з урахуванням стандартів Європейської хартії місцевого самоврядування та новітніх підходів у сфері регіонального розвитку, вирішення питань соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць.

На думку експертного середовища, це є кроком у правильному напрямі й демонструє суспільству, що в оглядовій перспективі ОТГ, як базова одиниця адміністративно-територіального устрою, матимуть ключове значення для збалансованого розвитку сільських територій. Маємо визнати, нині вони лише набирають інституційної й ресурсної спроможності для виконання покладених на них повноважень. Адже реформа децентралізації повноважень і ресурсів не означає автоматичного наповнення конкретними заходами з наближення до європейських стандартів рівня і якості життя в сільській місцевості. Це лише можливості, якими мажуть скористатися територіальні громади, виборюючи свої законні права та інтереси. Для цього вони мають стати вагомим чинником влади в органах місцевого самоврядування та на загальнодержавному рівні.

Вітчизняні науковці вже не перший рік занепокоєні пореформеним соціально-економічним станом сільських територій. Про це, зокрема, свідчить порядок денний Всеукраїнського конгресу економістів-аграрників (ГО «КЕА»), що відбувся 1 червня 2017 року в м. Києві: «Сучасні проблеми та перспективи

сталого розвитку сільських територій». Узагальнені пропозиції цієї авторитетної громадської організації у формі резолюції було доведено до органів законодавчої і виконавчої влади, а також до наукових закладів, освітніх установ, ЗМІ і широкого загалу громадськості.

Логічною подією стало розроблення у 2019 році колективом вчених ННЦ «Інститут аграрної економіки» стратегії сталого розвитку сільських територій на період до 2030 року, де визначено основні напрями, етапи та потребу в ресурсах для досягнення поставленої мети (*URL* : <http://www.iae.org.ua>). Системний підхід до розв'язання цієї загальнонаціональної проблеми включає природно-ресурсний потенціал, поселенську мережу, управлінські аспекти, диверсифікацію сільської економіки, зайнятість, підвищення добробуту та соціальний захист сільського населення, розвиток підприємництва й обслуговуючої кооперації, поліпшення житлових умов, транспортну інфраструктуру, послуги загальної освіти, медичну допомогу, агротуристичне та рекреаційне обслуговування, екологічно-кліматичну безпеку, фінансове й інвестиційне забезпечення, кредитну підтримку, інформаційно-консультаційну й роз'яснювальну роботу щодо організації самоврядування, інші заходи інклюзивного розвитку, ініційовані самими громадами.

Додатковим джерелом втілення цілей Стратегії має стати Фонд розвитку сільських територій, створений у складі спеціальних фондів державного та місцевих бюджетів. Розроблення відповідних змін до Бюджетного кодексу передбачено Прикінцевими положеннями Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення» від 31 березня 2020 року №552-IX

Після успішного завершення реформи децентралізації адміністративно-територіальний устрій держави й соціально-економічний ландшафт сільських територій матимуть іншу конфігурацію, оскільки засадничі пріоритети стратегічного розвитку вибудовують полярно протилежну піраміду ієрархії цінностей, яка була успадкована Україною у складі СРСР, а саме: соціально

активні громадяни і заможні домогосподарства – інституційно самодостатні й ресурсно спроможні територіальні громади – політично стабільні, національно згуртовані й доцентрово спрямовані регіони – суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава.

Список використаної літератури

1. *Лісовий А.В.* Державне регулювання розвитку сільських територій : монографія. Київ : [Дія], 2007. 400 с.
2. *Малік М.Й.* До питання сталого розвитку сільських територій. *Економіка АПК*. 2008. №5. С. 51–58.
3. *Юрчишин В.В.* Сільські території як системоутворюючі фактори розвитку аграрного сектора економіки. *Економіка АПК*. 2005. №3. С. 3–10.
4. Теретико-метологічні засади сучасної парадигми управління сільськими територіями. URL : <http://www.nbuu.gov.ua...pdf> .
5. *Прокопа І.В.* Сільські території України: дослідження і регулювання розвитку. *Економіка України*. 2007. №6. С. 50–59
6. *Мармуль Л.О.* Методичні підходи до розвитку сільських територій на засадах децентралізації. *Економіка АПК*. 2016. №7. С. 80–86.
7. *Сава П.П.* Регулювання розвитку сільських територій : монографія. Тернопіль : Крок, 2018. 337 с.
8. Постанова Кабінету Міністрів України від 13 серпня 2003 року №1253 «Порядок безоплатної передачі у комунальну власність об'єктів соціальної сфери, житлового фонду, у т.ч. завершеного будівництва, а також внутрішньогосподарських меліоративних систем колективних сільськогосподарських підприємств, що не підлягали паюванню в процесі реорганізації цих підприємств та передані на баланс підприємств- правонаступників». База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua>.
9. За : *Лісовий А.В.* Державне регулювання розвитку сільських територій : монографія. Київ : [Дія], 2007. 400 с.
10. За : *Гафурова О. В.* Поняття «сільські території» за законодавством Європейського Союзу. URL : <http://easternlaw.com.ua>.
11. *Гоголь Т.В.* Державне регулювання розвитку сільських територій України : монографія. Кам'янець-Подільський : Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2018. 360 с.

12. Напрями та засоби розвитку сільських територій в контексті зміцнення соціально-економічної безпеки України : монографія / за ред. Т.Г. Васильціва, В.В. Бойка. Львів : Ліга-Прес. 2016. 262 с.

13. *Лупенко Ю.О.* Стан та перспективи розвитку сільських територій // Сучасні проблеми та перспективи сталого розвитку сільських територій : Збірник матеріалів Шістнадцятого Конгр. вчен. економістів–аграрників та Міжнародної науково-практичної конференції, Київ, 1 черв. 2017 р. [Редкол.: Ю.О. Лупенко, П.Т. Саблук та ін.], Київ : ННЦ «ІАЕ», 2017. 386 с.

14. Про затвердження Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2016–2020 роки : постанова Кабінету Міністрів України від 23.08.2016 р. № 554. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua>.

15. Закон України «Про сільськогосподарський перепис» від 23 вересня 2008 року № 575 та розпорядження Кабінету Міністрів України «Про проведення Першого всеукраїнського загального сільськогосподарського перепису» від 5 жовтня 2011 року № 944-р. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua> (28.10.2019).

16. *Лупенко Ю.О.* Стан та перспективи розвитку сільських територій // Сучасні проблеми та перспективи сталого розвитку сільських територій : Збірник матеріалів Шістнадцятого Конгр. вчен. економістів–аграрників та Міжнародної науково-практичної конференції, Київ, 1 черв. 2017 р. [Редкол.: Ю.О. Лупенко, П.Т. Саблук та ін.] Київ : ННЦ «ІАЕ», 2017. С. 15–16.

17. *Стогова О.В.* Адміністративно-територіальний устрій в Україні: основні етапи становлення та їхні характеристики. Сучасне суспільство. 2019. Вип. 1. С. 221–232. URL : <http://nbuv.gov.ua>

18. Соціально-трудоий потенціал українського села. Стан, проблеми, шляхи вирішення Ю.Ф. Мельник, Б.К. Супіханов, Ю.Я. Лузан та ін. Київ : НДІ «Укראгропромпродуктивність», 2007. 356 с.

19. Аналітичні дослідження соціально-економічного розвитку сільських територій (І частина) / І. М. Демчак, В. О. Завалевська, О. П. Савицька та ін. Київ: НДІ «Укראгропромпродуктивність», 2014. 174 с.
20. Могильний О.М., Демчак І.М. Стан сільських домогосподарств та зайнятості в сільських територіях: причини та наслідки державного регулювання в період аграрних реформ. *Економіка і держава*. 2018. № 6. С. 9–13.
21. Могильний О.М. Аграрний ринок праці: функціональні особливості та їх соціально-економічні наслідки для населення. *Економіка АПК*. 2013. №12. С. 5–12.
22. Могильний О.М. Відтворення нерівності трудового потенціалу сільської і міської молоді: причини та шляхи подолання. *Економіка АПК*. 2019. №10. С. 60–70.
23. Ситуація на ринку праці та результати діяльності. Державна служба зайнятості. URL : <https://www.dcz.gov.ua>.
24. Перспективна потреба в кадрах. URL : https://file:///D:/User/NewUser/...perspektyvna_potreba_v_kadrah_2019.pdf .
25. Офіційний сайт Укрлендфармінг. URL : <http://www.ulf.com.ua/ru/...about-company>.
26. Методичні рекомендації щодо підвищення вартості робочої сили в сільському господарстві та подолання міжгалузевої і міжрегіональної диференціації в оплаті праці / І. М. Демчак, Г. М. Адаменко, В. В. Петрик, В. П. Слупський, О. С. Філоненко. Київ : НДІ «Укראгропромпродуктивність», 2010. 32 с.
27. Демчак І. М., Мариненко В. О., Філоненко О. С. Оплата праці в сільському господарстві та зайнятість сільських мешканців. Київ : НДІ «Укראгропромпродуктивність», 2018. 60 с.
28. Програми гідної праці МОП для України на період 2016–2019 рр. URL : <http://www.mlsp.kmu.gov.ua/document/189004/1>.

29. Про оплату праці : Закон України від 24 березня 1995 р. № 108/95-ВР. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.
30. Трудовий потенціал українського села / І. М. Демчак, В. О. Завалевська, О. П. Савицька та ін. Київ : НДІ «Укragропромпродуктивність», 2013. 216 с.
31. Домогосподарства у сільській місцевості / І. М. Демчак, В. О. Мариненко, О. С. Філоненко, О. М. Сумарокова. Київ. : НДІ «Укragропром-продуктивність», 2017. 44 с.
32. Економічна активність населення України у 2018 році: стат. бюл. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
33. Праця України у 2018 році: стат. бюл. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
34. Сільське господарство України 2018 рік. стат. бюл. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
35. Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2018 році: стат. бюл. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
36. Моніторингу процесу децентралізації влади та реформи місцевого самоврядування. URL : <https://decentralization.gov.ua>.

Науково-практичне видання

Демчак Іван Микитович
Завалевська Валентина Олександрівна
Івченко Володимир Миколайович
Могильний Олексій Миколайович та ін.

Сільські території: соціально-економічний стан та перспективи розвитку

Відповідальний за випуск В. О. Мариненко
Редактор Г. Г. Руденко
Комп'ютерне складання та верстання О. С. Філоненко

Научно-аналитическое издание подготовлено по результатам научных исследований, целью которых является раскрытие нынешнего состояния социально-экономического развития сельских территорий. Помещены научные исследования развития сельских территорий Украины, освещены административное устройство сельских населенных пунктов, численность населения и демографической ситуации в сельской местности, состояние экономически активного населения, занятости, безработицы и тому подобное.

The scientific and analytical publication was prepared based on the results of scientific research, the purpose of which is to disclose the current state of socio-economic development of rural territories. Scientific research of the development of rural areas of Ukraine has been placed, the administrative structure of rural settlements, the population and demographic situation in rural areas, scientific research on the state of the economically active population, employment, unemployment and the like are highlighted.

Підп. до друку 2020 р.	Формат 84x108 1/32.	Папір друкарський
Гарнітура Times New Roman.	Друк. офсетний	№2.
Обл.-вид. арк. 3,8.	Тираж 100 прим.	Ум. друк. арк. 3.5.
		Зам. №

Український науково-дослідний інститут продуктивності
агропромислового комплексу Міністерства аграрної
політики та продовольства України.

03035, Київ-35, Солом'янська площа, 2.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру ДК № 1375 від 28.05.03